

magazin istoric

ANUL VIII Nr. 4 (85) APRILIE 1974

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul VIII - Nr. 4 (85)

aprilie 1974

Redactor șef
CRISTIAN POPIȘTEANU
Redactor șef adjuncț
NICOLAE MINEI
Colegiul redacției
DUMITRU ALMAȘ
CONSTANTIN ANTIP
ADOLF ARMBRUSTER
VIRGIL CÂNDEA
NICOLAE COPOIU
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ȘTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DIMBOVIȚA
ȘTEFAN ȘTEFANESCU

COPERTELE NOASTRE

①

④

②

③

① Enigmatica Mona Lisa (Gioconda)

④ Leonardo da Vinci sub înfățișarea filozofului grec Platon? Potrivit tradiției, da. Imagine din fresca lui Rafael Sanzio „Școala din Atena” din Capela Sixtină; alături, câteva presupuse autoportrete ale lui da Vinci (Pasiunea cunoașterii, p. 47)

② Exilat la Tomis, Ovidiu a întreținut relații prietenești cu conducătorii traicilor: pictorul francez Delacroix și-a imaginat astel viața poetului roman pe meleagurile țării noastre (Tinărul rege trac și prietenul său roman, p. 64)

③ Luleaua orientală — sau narghileaua — cu țevă lungă și flexibilă, fixată la un capăt de un vas cu apă parfumată prin care trece fumul, era un obiect mult prețuit de fumătorii pasionați. Imaginea a fost realizată la Muzeul de Artă al R. S. România (Poveste despre tiutiu, p. 37)

SUMAR

1 mai 1939 — comuniștii în fața Palatului regal: OLIMPIU MATICHESCU.....	2
„Orașul bucuriilor” și legendele sale: PAUL CERNOVODEANU	12
Dumitru Brătianu, diplomat de talie europeană: VASILE MACIU	24
Lucrețiu Pătrășcanu către Iuliu Maniu — 1937. Agresivul pact de neagresiune: VASILE GR. BOBOCESCU, MARIAN ȘTEFAN	38
Pasiunea cunoașterii — Leonardo da Vinci: MARIA LUISA RIZZATTI.....	47
Propășirea — o tribună a democratismului pașoptist: PAUL CORNEA.....	54
Maxim Gorki — istoric. Flacăra memoriilor omenești: I. MINȚ.....	60
Tinărul rege trac și prietenul său roman. Destăinuirile unei plese rare: OCTAVIAN MĂRCULESCU	64
Ovidiu la asediul cetății Aegyssus?: EUGEN PANIGHIANT	66
„România — una din cele mai interesante țări”: HANS HARTL	68
Răscoala grănicerilor: MAGDA TOTU	70
Memorii de război: D. D. EISENHOWER.....	73
Din anii luptei ilegale. Scrisoare dintr-o închisoare blestemată: ANA MARIA OFRIM ..	84
Precizări la o biografie — Constantin Dobrogeanu-Gherea: ION FELEA	86
„Dragoste filială” la Curtea regală. Jurnalul SIMONEI LAHOVARY	88
Biserica fostei Mănăstiri Verblă: SABINA POPESCU	96
● Zimbete din cronici...37 ● Cărți sosite la redacție...46 ● Poșta Magazin istoric...97	

1 MAI 1939

COMUNIȘTII ÎN FAȚA PALATULUI REGAL

OLIMPIU MATICHESCU

1 Mai 1939. Dimineață însorită de primăvară. Încă din primele ore ale zilei, grupuri masive de muncitori îmbrăcați sărbătorește se îndreptau spre centrul Capitalei. În sala „Aro“ (actualul cinematograful „Patria“), în acea dimineață, urma să aibă loc primul Congres general al breslelor muncitorești. Într-o altă sală, la „Tomis“, avea să se desfășoare adunarea membrilor diferitelor bresle; în sfârșit, la aceeași oră, în sala „Eintracht“, se întruneau meșteșugarii și micii patroni. Toate aceste manifestări fuseseră organizate de guvernul de dictatură regală,

care preconiza transformarea zilei de 1 Mai într-o „sărbătoare a muncii naționale”, în cadrul legalismului burghez. În intenția guvernului, ziua de 1 Mai trebuia să pună în lumină așa-zisa „unitate de interese” dintre regimul carlist și masele populare.

Ora 9. Sala și grădina cinematografului „Tomis” erau arhipline. Oficialitățile, surizătoare și afabile, se pregăteau să deschidă adunarea confind, încă dinainte, pe succesul acțiunii întreprinse. Deodată, din mijlocul mulțimii, s-au ridicat numeroase pancarte: „Vrem 8 ore de muncă!”, „Cerem mărirea salariilor!”, „Trăiască independența națională a țării!”, „Să apărăm granițele împotriva agresorului hitlerist!”, „Jos fascismul!”, „Vrem front patriotic!”, „Unire cu toate popoarele democratice!”, „Trăiască pacea!”, „Trăiască U.R.S.S.!”.

Era începutul acțiunii întreprinsă în acea zi de partidul comunist cu scopul de a dejuca planurile guvernului și de a transforma manifestările organizate de autorități într-o puternică demonstrație împotriva fascismului, pentru libertăți și drepturi democratice.

Referindu-se la însemnătatea acestui eveniment, secretarul general al partidului, tovarășul Nicolae Ceaușescu arată că el a constituit „un moment culminant al valului luptei populare conduse de partid în această perioadă împotriva politicii de fascizare a țării și pentru apărarea independenței naționale”. Marea demonstrație antifascistă din ziua de 1 Mai 1939 „a marcat un moment superior în lupta pentru unitatea clasei muncitoare în România”.

Breslele: între intenții și realitate

P.C.R. s-a ridicat cu hotărâre pentru apărarea intereselor majore ale poporului nostru greu lovit de instaurarea dictaturii regale în februarie 1938. În noile condiții, marcate de desființarea sindicatelor și înființarea, în septembrie 1938, a breslelor, partidul comunist a adoptat tactica desfășurării unei susținute activități politice pentru încheierea unității de acțiune a muncitorimii chiar în cadrul breslelor. Din organizații corporatiste, menite să înăbușe lupta revoluționară a proletariatului, în urma acțiunii comunistilor „muncitorii au reușit într-o bună măsură să facă din bresle instrumente de apărare și de luptă pentru cîștigarea revendicărilor lor” (*Lupta de clasă*, august 1939). Încă din faza inițială a constituirii acestor organizații, P.C.R. a acționat printr-o serie de militanți — Ilie Pintilie, Lucrățiu Pătrășcanu, Ion Popescu-Puțuri, Constantin David și alții — pentru atingerea țelului propus — crearea frontului unic al proletariatului în interiorul breslelor.

Comuniștii, conștienți că unitatea clasei muncitoare reprezintă baza cea mai sigură a realizării unui larg front antifascist, au utilizat pentru încheierea lui toate formele și mijloacele de luptă: acțiuni revendicative, memorii, întruniri, greve, manifestații etc. Un rol însemnat în acest sens, l-au avut cercurile culturale de pe lângă breslele muncitorești. Înființate pentru a desfășura o activitate artistică și literară prin șezători,

festivaluri, simpozioane, conferințe etc., cercurile culturale — conduse și influențate de comuniști și de membri ai altor organizații de masă revoluționare — au extins sfera acestor obiective, dîndu-le un conținut revoluționar. O serie de tineri comuniști au fost trimiși de partid să lucreze în cercurile culturale ale breslelor, printre care Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu (născută Petrescu), Eftimie Iliescu, Gică Prodan, Ilie Căpățînă, Gheorghe Velcescu, Eugenia Herșcovici și alții. Ei au reușit să imprime programelor o linie revoluționară, de educație muncitorească și patriotică a tinerii generații, în spiritul unității de acțiune a clasei muncitoare, de combatere a pericolului fascist, de apărare a independenței și integrității teritoriale a țării. Vorbind la acea epocă despre rostul adînc al activității cercurilor culturale, tovarășul Nicolae Ceaușescu sublinia că „tineretul nu poate să se mărginească numai la o activitate culturală și sportivă” și că adevărata sa misiune, în acele împrejurări, era „de a intensifica acțiunea de propagandă printre muncitori pentru organizarea lor în bresle, pentru educarea morală și patriotică a maselor de muncitori”.

„Cei care se bucură de autoritate”

Programul zilei de 1 Mai întocmit de autorități era următorul: mai întîi întrunirile din cele trei săli; apoi, delegații la congresul breslelor, împreună cu muncitorii și meseriașii, trebuiau să se întîlnească în Piața Romană de unde, în frunte cu oficialitățile, urmau să defileze prin fața Palatu-

lui regal. În continuare, coloana de manifestanți avea să parcurgă un traseu al cărui punct final era Mormîntul Eroului Necunoscut din Parcul Carol (azi Parcul Libertății). Pentru după-amiază, fuseseră prevăzute o serbare cîmpenească la Stadionul muncitoresc din cartierul Filaret, precum și alte spectacole organizate de asociația „Muncă și voie bună”. Spre a-și atinge scopurile diversioniste, autoritățile au intensificat măsurile represive împotriva P.C.R. Au avut loc razii și arestări preventive în rîndurile comuniștilor, s-au asigurat paza și controlul sever în cele trei săli, ca și de-a lungul traseului pe care urmau să-l străbată manifestanții.

În aceste condiții de ilegalitate, a fost convocată o ședință lărgită a Comitetului organizației locale din București a P.C.R., la care au luat parte și secretarii comitetelor raionale de partid din Capitală*. Elaborînd tactica cerută de împrejurările nou create, participanții au hotărît ca activitatea în campania politică de 1 Mai „să se desfășoare în cadrul și prin breslele muncitorești”, urmărindu-se zădărnicierea diversionii urzite și transformarea manifestațiilor organizate de autorități în mijloace de afirmare a aspirațiilor economice, social-politice și naționale ale maselor. Comuniștilor li s-a indicat să-și ducă activitatea „prin asociațiile profesionale, cercurile culturale, sportive și orice alte organizații profesionale legale în care partidul comunist are influență [...] pentru sărbătorirea zilei de 1 Mai în cadrul programului aprobat de autorități, dar pentru îndeplinirea programului partidului comunist”. În consfătuire s-a mai hotărît

*Ședința a avut loc în casa conspirativă din str. Corăbiei.

alegerea unor vorbitori din rîndurile comuniștilor „care să evidențieze în cuvîntul lor necesitatea concentrării tuturor forțelor muncitorești și țărănești în lupta antifascistă și antirăzboinică”.

În același timp, o circulară a C.C. al P.C.R. îndruma organizațiile regionale să acționeze astfel încît la congresul breslelor să fie aleși ca delegați cît mai mulți comuniști sau simpatizanți, urmînd ca la sosirea acestora în București (în seara de 30 aprilie), să fie puși la curent cu acțiunile preconizate pentru a doua zi.

În Capitală, comuniștii din întreprinderi și cartiere au trecut la propagarea chemărilor și obiectivelor P.C.R. în rîndul maselor muncitoare. S-a intensificat, de asemenea, acțiunea în rîndurile membrilor partidelor politice burgheze (Partidul Național-Tărănesc, Partidul Radical-Tărănesc și Partidul Național-Liberal, interzise de Carol II în martie 1938), pentru atragerea lor la o acțiune democratică, antifascistă comună în ziua de 1 Mai 1939.

Pentru asigurarea deplinei conspirativității, ultimele instrucțiuni privind participarea concretă a comuniștilor la manifestațiile organizate de guvern au fost comunicate doar cu cîteva ore înainte de începerea acestor manifestații. Potrivit indicațiilor transmise de către Comitetul de organizare a zilei de 1 Mai — din care făceau parte tovarășul Nicolae Ceaușescu, Ilie Pîntilie, Constantin David, Alexandru Iliescu, Teohari Georgescu și alții — în această acțiune sînt solicitați, în primul rînd, cei „care sînt cunoscuți maselor muncitorești și care prin activitatea lor politică sau sindicală se bucură de autoritate”. Activiștii au primit sarcina să se deplaseze în cartierele muncitorești

Aspect de la demonstrația antifascistă din 1 Mai 1939 (Facsimilele și fotografiile sînt expuse și la Muzeul de Istorie a Partidului Comunist, a Mișcării Revoluționare și Democratice din România)

BRESLELE MUNCITORI

2 Mai 1939

OPERAT LA FISE

Eri după amiază, la stadionul Ministerului Muncii din Parcul Veseliei, a avut loc serbarea câmpenească a muncitorilor din Capitală, pentru ziua de 1 Mai.

ILIESCU EFTIMIE și NICOLAE CEAUSESCU, ultimul fost condamnat la 3 ani închisoare pentru activitate comunistă, pedeapsă executată, au strigat la terminarea serbării, lozincă comunistă "Trăiască Frontul Popular".

Fragmente din raportul organelor de poliție privind acțiunile comunistilor la serbarea cimpenească ce a avut loc în „Parcul Veseliei” în după-amiaza zilei de 1 Mai 1939

pentru a antrena la acțiune întreaga muncitorime. O parte din activ a fost îndrumat să participe la întrunirea din sala „Tomis”, cu misiunea de a scanda lozincile și chemările antifasciste, democratice și de a sprijini pe cei indicați de partid să ia cuvântul. Cea-laltă parte a activului a primit indicația să se încadreze printre manifestanți, în așa fel încât „partidul să fie prezent pe toată lungimea coloanei”. Cu aceeași ocazie, Comitetul de organizare a transmis lozincile sub semnul cărora trebuiau să se desfășoare acțiunile oamenilor muncii în acea zi.

Trebuie subliniat, că întreg ansamblul de pregătiri și măsuri organizatorice care au determinat caracterul antifascist și patriotic al întrunirilor și manifestațiilor din București, de la 1 Mai 1939, este strâns legat — așa după cum aveau să consemneze chiar rapoartele autorităților — de activitatea tineretului comunist din Capitală, în primul rând a tovarășului Nicolae Ceaușescu. Rolul pe care partidul i l-a încredințat în pregătirea și desfășurarea acestor memorabile evenimente era determinat — pe lângă dirigenția și spiritul revoluționar intransigent pe care le probase în numeroase împrejurări, în acțiunile de masă organizate de P.C.R. — de experiența pe care tinărul comunist aflat în fruntea Comisiei Centrale de Organizare a Tineretului Comunist o aducea în cîteva direcții principale care țineau de obiectivele strategice și tactice ale Partidului Comunist Român în această

perioadă istorică: lupta pentru realizarea unității de acțiune a clasei muncitoare, împotriva fascismului, pentru apărarea independenței și suveranității naționale a poporului român; reorganizarea Uniunii Tineretului Comunist și ajutorarea materială, morală și juridică a militanților comuniști și antifasciști din închisori, a căror viață o cunoscuse în anii de detențiune petrecuți la Doftana și în alte închisori.

Națiunea s-a pronunțat: România trebuie apărată

Încă de la început, adunarea din sala „Tomis” a căpătat un curs opus scopului urmărit de organizatori. În timp ce vorbitorii desemnați de autorități încercau să sprijine și să justifice politica guvernului dictaturii regale, în sală au răsunat lozincile partidului comunist. Apoi, au luat cuvîntul adevărații reprezentanți ai proletariatului: comuniști, social-democrați și alți muncitori. Aceștia au arătat consecințele regimului dictaturii regale: înăsprirea exploatarei oamenilor muncii, înrăutățirea condițiilor de viață ale maselor populare, restrîngerea drepturilor și libertăților democratice. Vorbitoarii au condamnat tendințele de a merge pe linia concesiilor în fața Germaniei hitleriste, tendințe care periclita independența țării. Ei au relevat adevăratul caracter al

В ПОДАРОК
ДЛЯ ВСЕХ
КОМУНИСТОВ
И РАБОТНИКОВ
ПРОМЫШЛЕННОСТИ
И СЕЛЬСКОГО
ХОЗЯЙСТВА
ПОД ПИСОМ
КОМУНИСТИЧЕСКОГО
ПАРТИИ

70939

№ 102
102
a.c. publica

Democratizarea de i.h.a.
in Romania

Lorda, i.h.a. (P.M.S.) Compro.
dute englezii comuna din Bucuresti, ca la democratizarea de i.h.a. la Bucuresti au parit c'pat romii muncitori. Democratizarea a decurs sub lozincile antifasciste.

Manifestatia antifascista din 1 Mai 1939 a avut un larg ecou si peste hotare. Cotidienle de mare tiraj, ca ziarul sovietic Izvestia si ziarul englez Daily Herald, au consemnat evenimentul, considerandu-l ca pe un puternic avertisment dat fascismului (in privinta numarului participantilor, datele diferă, in functie de aprecierile corespondenților de presa care au transmis știrile)

Daily Herald
2 Mai 1939

Pe când 15.000 de Bucureșteni erau
ieri pe străzile din București au ieșit
- în fața lor și alături de
Popul Canal 1.0. stăteau din
balconul palatului...

Comunistii
si altele...

zilei de 1 Mai care, in acele condiții, trebuia să fie o „zi internațională de luptă pentru descătușarea muncitorimii de sub exploatarea capitalistă, pentru drepturile și revendicările muncitorești”, împotriva fascismului, pentru pace și înțelegere între popoare.

De la tribuna adunării, comuniștii au chemat clasa muncitoare la consolidarea unității de acțiune pentru apărarea păcii. Ei au condamnat încheierea înrobitorului tratat economic româno-german*, cerind muncitorimii să-și strângă rândurile pentru apărarea independenței economice și politice a țării, a integrității sale teritoriale. „Muncitorimea este baza păcii atât de dorite astăzi” — sublinia unul dintre vorbitori, arătând că aceasta milita cu fermitate pentru apărarea granițelor țării față de eventualitatea unui atac al agresorilor fasciști.

Adunarea din sala „Aro”, intitulată „Primul Congres al Breselor”, a fost deschisă de ministrul Muncii în prezența președintelui Consiliului de Miniștri Armand Călinescu și a altor membri ai guvernului. Prin natura și interesele clasei căreia îi aparține, primul ministru era departe de înțelegerea evenimentelor prin prisma pe care le vedea proletariatul. Totuși, în privința apărării suveranității și independenței naționale, prin atitudinea sa net antifascistă, A. Călinescu se situa pe poziția mobilizării forțelor patriotice împotriva ofensivei statelor fasciste, revanșarde și revizioniste. Luind cuvântul la adunare, primul ministru a subliniat gravitatea acestui pericol și a arătat necesitatea unirii tuturor forțelor națiunii. „Gestul muncitorimii ** — a spus el — va avea răsunet dincolo de aceste ziduri. El dovedește că națiunea, fără deosebiri sau ezitări, s-a rostit: **România trebuie apărată**”. Respingând afirmațiile cercurilor politice fasciste și revizioniste din străinătate, A. Călinescu a arătat: „Țin să declar, ca să nu fie nici un echivoc, că România dorește să întrețină relații de bună vecinătate și de amicitie cu țările dinprejur [...] Această politică nu este numai politica unui grup de oameni: aceasta este politica țării, este politica națională”.

Patriotismul muncitorimii, entuziasmul cu care se primise îndemnul P.C.R. de a răspunde acțiunii de mobilizare a armatei, constituiau o cheazăie a apărării independenței naționale și a integrității hotarelor țării. Acest lucru îl determina pe primul minis-

* La 23 martie 1939, regimul de dictatură regală a acceptat încheierea acestui tratat care deschidea calea subordonării economiei românești intereselor politicii agresive hitleriste.

** Se votase o rezoluție cu următorul cuprins: „Congresul, luând în considerație situația îngrijorătoare internațională de azi, când pacea între popoare este din nou amenințată și când și integritatea țărilor noastre ar putea fi periclitată de agresorii străini, hotărăște ca toți membrii breslelor și căror reprezentanți participă la acest congres să contribuie cu întreg câștigul lor pe o zi pentru mărirea fondului de înzestrare a armatei și de apărare a întregii țări”.

tru să afirme: „Avem o muncitorime minunată și însuflețită de sentimentul patriotic“.

În sala „Eintracht“, deși cuvântările oratorilor programați de guvernauți au elogiat regimul și „legiurile muncitorești“ proiectate, în adunare s-au făcut, de asemenea, resimțite poziția și influența partidului comunist. Unii vorbitori au abordat probleme ca necesitatea restabilirii drepturilor și libertăților democratice, necesitatea unității de acțiune a clasei muncitoare, pericolul fascismului. Concurența dură a marilor capitaliști, povara impozitelor, lipsa sprijinului statului, ca și influența luptei revoluționare a proletariatului au făcut din marea majoritate a muncitorilor meșteșugari, participanți activi la mișcarea muncitorească din România. Referindu-se la poziția adoptată de ei la 1 Mai, **Lupta de clasă**, nr. 6/1939 constată că „și masele meșteșugărești au manifestat pentru unitatea lor de organizare, pentru recunoașterea personalității juridice a breslelor lor pe profesii“.

Calea Victoriei: un adevărat „cimp de manifestație revoluționară“

După terminarea celor trei întruniri, participanții s-au reunit în jurul orei 12 în Piața Romană, de unde, conform programului stabilit de autorități, coloanele de demonstrații au urmat traseul Piața Romană — Calea Victoriei — Splaiul Independenței — strada 11 iunie — Parcul Carol. Încă pe prima parte a traseului, numărul manifestațiilor a crescut cu mii de cetățeni mobilizați de P.C.R.*. De la 4 000-5 000 persoane participante la cele trei adunări, numărul demonstrațiilor a ajuns la 20 000. Spre stupefacția autorităților aflate în fruntea cortegiului, din coloane au început să răsună chemările partidului comunist. La intrarea în piața din fața Palatului regal, miile de demonstrații au scandat lozincile: „**Trăiască 1 Mai, ziua muncii!**“, „**Trăiască frontul unic al muncitorimii!**“, „**La muncă egal, salariu egal!**“, „**Pace, pînă, pămînt, libertate!**“, „**Vrem România liberă și independentă!**“, „**Vrem respectarea granițelor!**“, „**Jos hitlerismul!**“, „**Să ținem piept agresorului!**“, „**Trăiască Frontul Popular Antifascist!**“.

Partidul comunist a acordat o mare atenție în cadrul campaniei de 1 Mai demascării pericolului prezentat de organizațiile fasciste din interiorul țării, și, în primul rînd, de Garda de fier, pe care a infierat-o în fața maselor ca principala agentură hitleristă

* Acțiunea s-a desfășurat în conformitate cu planul Comitetului de organizare a zilei de 1 Mai. O serie de rapoarte ale organelor represive menționează că pe traseu, „printre manifestații breslelor s-au strecurat grupe compacte de comunisti“.

în România. Printre lozincile P.C.R. dintre cele mai larg folosite de participanții la marea demonstrație muncitorească de la 1 Mai 1939 au fost cele care condamnau aceste organizații fasciste. Pe întregul traseu muncitorii au scandat: „**Jos Garda de fier!**“, „**Jos gardismul!**“, „**Jos agenții hitleriști!**“, „**Jos agenții trădători de țară!**“, „**Jos toporul!**“**. Încercările unor grupuri de legionari aflați în piață, în afara coloanelor, de a lansa lozinci fasciste, muncitorii metalurgiști aflați în apropiere le-au răspuns prompt și energic, scandînd: „**Jos fascismul!**“, „**Vrem pace!**“, „**Vrem dreptatea noastră!**“.

Ieșit în balconul palatului pentru a primi omagiile demonstraților, Carol II a fost nevoit să asculte adevăratul glas al poporului, cuvinte ce exprimau năzuințele sale de libertate, hotărîrea sa de a bara drumul fascismului, de a lupta pentru apărarea independenței și integrității teritoriale a țării. „Calea Victoriei avea aspectul unui cîmp de manifestație revoluționară“ — recunoșteau în rapoartele lor organele represive.

Ajunși în fața Prefecturii Poliției Capitalei, unde se aflau închiși muncitorii revoluționari, miile de demonstrații au cerut eliberarea deținuților politici comuniști și antifasciști: „**Vrem amnistie!**“, „**Vrem eliberarea tuturor deținuților politici antifasciști!**“, au scandat masele de muncitori.

Manifestația s-a încheiat în Parcul Carol. Aici, manifestații au depus coroane de flori la Mormîntul Eroului Necunoscut, simbol al prețurii de către clasa muncitoare a acelor care se jertfiseră pe altarul unității și independenței naționale.

Organele represive ezită...

După-amiază, în cadrul programului alcătuit de autorități a avut loc o mare serbare cîmpenească pe stadionul muncitoresc din cartierul Filaret. Urmînd instrucțiunile Comitetului de organizare a zilei de 1 Mai, comuniștii au adus și în această manifestație același caracter revoluționar, patriotic și antifascist. Activul de partid prezent pe stadion primise indicația ca, în cazul intervenției poliției, să cheme masele de muncitori la o nouă demonstrație de stradă în semn de protest împotriva regimului. Organele de stat n-au îndrăznit, însă, să întreprindă măsuri represive. Una din constatările înțelnite în toate rapoartele agenților se referea la marea număr de comuniști prezenți la serbare. Se mai semna că muncitorii s-au adunat în grupuri și au discutat deschis despre întărirea unității de acțiune a poporului român în lupta împotriva politicii de cedare în fața agresorilor hitleriști. Într-un raport al organelor de presiune se

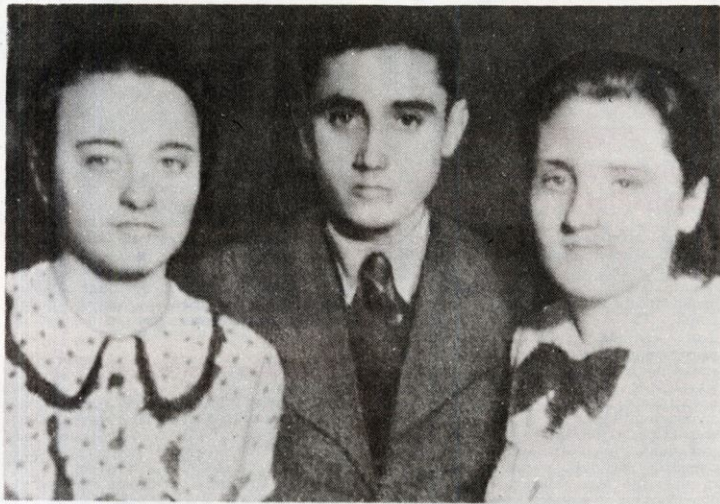
** Lozincă se referă la activitatea teroristă a acestei organizații.

spunea: „Iliescu Eftimie și Nicolae Ceaușescu, ultimul fost condamnat la 3 ani închisoare pentru activitate comunistă, pedeapsă executată, au strigat la terminarea serbărei lozinca comunistă «Trăiască Frontul Popular [Antifascist]»”.

Rapoartele agenților semnalau ca principali organizatori ai „diferitelor manifestațiuni cu caracter comunist” în timpul serbării de pe stadion, pe aceeași „cunoscuți comuniști” care se remarcaseră și cu prilejul întrunirii din sala „Tomis”, ca și de-a

zincile revoluționare ale P.C.R., au făcut colecte pentru ajutorarea luptătorilor antifasciști întemnițați.

În aceeași după-amiază, comuniștii au desfășurat o vie activitate și în rîndul altor pături sociale din Capitală, care nu au participat la demonstrația muncitorească. Echipa de agitatori au mers la serbările cîmpenești care au avut loc în pădurile Băneasa, Fantelimon, Pustnicul, Andronache, etc. Aici, au organizat discuții de la om la om cu participanții, acționînd pentru stringerea legă-

Tineri comuniști, militanți antifasciști din București. De la stînga la dreapta: Elena Ceaușescu (Petrescu), Vasile Tudor și Aurelia Tudor

lungul traseului pe care îl străbătuseră demonstranții. Printre aceștia erau: Nicolae Ceaușescu, Constantin David, Anton Moisescu, Alexandru Iliescu, Eftimie Iliescu, Ion Ionescu (Ioneață), Ion Boilă, Isac Feldman, Ilie Căpățînă, Loti Foriș, Ofelia Manole, Gh. Radnev, Gheorghe S. Gheorghe, Sara David, Mihail Wuch, Jeana Cristea, Iacob Farladanschi ș.a. Din inițiativa lor au fost organizate acțiuni cu caracter cultural-patriotic, ei au scandat lo-

turilor partidului comunist cu păturiile mijlocii, pentru formarea Frontului Popular Antifascist, împotriva dictaturii regale și a fascismului, pentru apărarea independenței și suveranității naționale.

Întruniri muncitorești cu ocazia zilei de 1 Mai 1939 au avut loc în majoritatea orașelor din țară: Timișoara, Galați, Brăila, Tg. Mureș, Oradea, Bacău, Piatra Neamț, Alba Iulia, Baia Mare, în Valea Jiului etc.

„A fost un spectacol unic...”

Evenimentele din 1 Mai 1939, apreciate ca o mare realizare politică a partidului comunist, au fost comentate pe larg de opinia publică din întreaga țară. În rapoartele organelor de Siguranță se preciza că personalități politice progresiste, ca și un mare număr de profesori, avocați, studenți etc. au apreciat cu satisfacție că „muncitorii au fost acei ce au imprimat adevărata semnificație zilei de 1 Mai și nu autoritățile”. Subliniind semnificația turnurii luate de manifestările organizate de autorități, aceleași cercuri arătau că „muncitorimea conștientă, în frunte cu partidul comunist, nu se va lăsa atrasă pe calea politicii reformiste duse de guvern pentru «armonizarea» intereselor proletariatului cu cele ale burgheziei, continuând să ducă o neîmpăcată politică de clasă”.

Aceleași surse menționau că evenimentele de la 1 Mai 1939, pentru unii fruntași ai P.N.Ț., au reprezentat „un spectacol unic cînd în plin centru al Capitalei, la cîțiva pași de suveran, dintr-o coloană în fruntea căreia se afla ministrul Muncii, s-au strigat lozinci proprii extremei stîngi”. Stupefiați de cursul revoluționar pe care îl luaseră manifestările programate de ei înșiși, guvernării își recunoșteau cu amărăciune pierderea de sub control a manifestărilor: „În tot timpul cît muncitorii au defilat, nu s-a înregistrat nici o manifestare favorabilă guvernului sau vreunui membru al său și, ceea ce este mai regretabil, nici chiar pentru M.S. Regele”. Organizațiile de extremă dreaptă au comentat cu ură și teamă demonstrația care avusese un puternic caracter antifascist.

Amploarea evenimentelor din 1 Mai 1939 a avut un larg ecou și peste granițe. Ziarul englez *Daily Herald* din 2 mai și ziarul sovietic *Izvestia* din 4 mai au publicat telegrame de presă arătînd că la București, aproximativ 20 000 muncitori au manifestat sub lozinci antifasciste și antirăzboinice. Cîteva zile mai tîrziu, între 12-14 mai 1939, a avut loc la Paris Conferința internațională pentru democrație și pace*. Luînd în discuție și situația României, amenințată de agresiunea hitleristă, conferința, în do-

cumentul intitulat **Pentru integritatea și independența României**, aprecia că manifestațiile din 1 Mai 1939 sînt „expresia spontană a voinței maselor”. În continuare, documentul considera că aceste evenimente demonstau că „poporul român se rallyază la mișcarea antifascistă și că voința sa este de a lupta în mod real împotriva agresorului și fascismului”.

Guvernele statelor fasciste și-au exprimat cu vehemență nemulțumirea față de cele petrecute la București. Informat de Legația italiană în România, Mussolini l-a însărcinat pe ministrul de Externe, Ciano, să protesteze pe lingă Grigore Gafencu, ministrul de Externe al României, aflat pe atunci într-o vizită la Roma. Ciano i-a transmis acestuia „nemulțumirea guvernului italian față de guvernul român, care a permis [!] manifestațiilor libertatea exprimării părerilor lor [ostile statelor fasciste — n.a.] fără să ia nici o măsură de represiune”. Din aceleași motive, întîlnirea dintre Mussolini și Gafencu s-a desfășurat într-o atmosferă „deosebit de rece”.

Însemnătatea și caracterul manifestațiilor revoluționare din 1 Mai 1939 au fost pe larg analizate de Plenara VI a P.C.R. care a avut loc în luna iunie a aceluiași an. Plenara a apreciat că „întîrniile și demonstrațiile de 1 Mai, pregătite de partid sub semnul mobilizării clasei muncitoare pentru apărarea țării împotriva fascismului extern și intern, în conlucrare strînsă cu muncitorii social-democrați, au constituit o victorie de prestigiu obținută de P.C.R. pe linia făuririi unității de acțiune a clasei muncitoare, împotriva ofensivei pașionale, fascismului și pericolului de război”.

Dezbateri pe aceste probleme au avut loc și în cercurile culturale ale breslelor. La adunarea comună a cercurilor din cadrul breslelor textile și pielărie, tinerii comuniști s-au declarat împotriva tendințelor de interzicere a activității politice desfășurate de membrii acestor organizații. „Tineretul nu poate fi îngrădit și controlat în activitatea din afara breslei, fie ea chiar politică — a arătat tovarășul Nicolae Ceaușescu. Scandarea lozincilor [partidului comunist — n.a.] cu ocazia zilei de 1 Mai — a subliniat vorbitorul — denotă durerea maselor asuprite”.

Prevalîndu-se de acțiunile revoluționare întreprinse de comuniștii Nicolae Ceaușescu

*Din partea mișcării antifasciste din România, la această conferință au luat parte Emil Fagure, Scarlat Callimachi, A. Sanielevici și dr. Vasiliu.

și Eftimie Iliescu cu ocazia zilei de 1 Mai 1939, autoritățile au procedat mai întâi la excluderea lor temporară din cercul cultural al breslei în care activau; mai apoi, la sfârșitul lunii noiembrie același an, activitatea cercurilor culturale de pe lângă bresle a fost interzisă definitiv pe motiv că au acționat „în afară de cadrul organizațiilor lor legal constituite”.

Manifestațiile muncitorești din 1 Mai 1939 au demonstrat că — pe lângă creșterea stării de spirit revoluționare a maselor — P.C.R. își sporise influența și capacitatea de organizare și conducere a lor, de mobilizare a clasei muncitoare în cadrul Frontului Unic Muncitoresc. Aceste condiții creau premisele polarizării celor mai largi forțe democratice împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței și suveranității țării. „Înainte!” — scria **Scinteia** din iunie 1939. „Comuniști și muncitori social-democrați, realizați și întăriți frontul unic! Muncii pentru concentrarea tuturor forțelor democratice și sincer patriotice într-un front larg, combativ, împotriva dușmanului fascist din afară, a agenților hitleriști din țară și împotriva regimului actual de teroare sălbatică [...] De munca voastră comună, tovarăși, de energia voastră, de fidelitatea voastră față de clasa muncitoare, față de poporul român, depline succesul acestei lupte mărețe de salvare a țării”.

* * *

În pofida intensificării măsurilor represive, P.C.R. a continuat să desfășoare o vie activitate în breslele muncitorești. Printre manifestările deosebit de combative organizate după 1 Mai 1939 se înscrie și serbarea cîmpenească care a avut loc pe stadionul din „Parcul Veseliei” la 13 august 1939. Întreprinsă de cercurile culturale din bres-

Manifestație comunistă la
serbarea cîmpenească a breslei
lucrătorilor din industriile pie-
lăriei și încălțămintei.

05
14 August 1939

OPERAT LA FIȘE

În ziua de 13 August o., după amiază, a avut loc la stadionul Ministerului Muncii din Parcul Veseliei, serbarea cîmpenească organizată de bresla lucrătorilor din industriile pielăriei și încălțămintei, la care au participat peste 1000 muncitori.

Printre participanții s'a remarcat prezența unui mare număr de membri și simpatizanți ai mișcării comuniste.

Serbarea a decurs în liniște, conform programului fixat, până la orele 21,30 - 22, când a avut loc împărțirea cărților poștale ilustrate pentru alegerea „Reginei Muncii”.

Comuniștii au folosit această ocazie pentru a o transforma în manifestație comunistă. Pe cărțile poștale trimise, s'au scris declarațiuni de aleșiune și pentru eliberarea comuniștilor Ilie Pintilie, Iliescu Alexandru, Zetă Șucor, Șandru Ovidiu și alții.

Textul acestor cărți poștale, citit cu voce tare de cunoscuții comuniști Ceaușescu Nicolae, membru în co-

./.

lele textile, pielărie și încălțămintă acțiunea a fost pregătită de o comisie compusă din Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu (Petrescu), Anton Moiescu, Eftimie Iliescu, Nichifor Stere și Marin Răduțu. Manifestarea s-a bucurat de succes deplin, atât cultural cit și politic. Celor peste 1000 participanți li s-au distribuit tradiționalele cărți poștale ilustrate pentru alegerea „Reginei Muncii”. Iată cum este relatat acest episod într-un raport al autorităților: „Textul acestor cărți poștale, citit cu voce tare de cunoscuții comuniști Ceaușescu Nicolae, membru în comisiunea centrală a tineretului comunist, Avram Zighelboim și Eftimie Iliescu, a fost folosit

- 2 -

misiunea centrală a tineretului comunist; Avram Zigelboim și Eftimie Iliescu, a fost folosit de comuniștii prezenți ca prilej pentru a manifesta și a lansa lozinci comuniste, ca: "Vrem eliberarea deținuților politici", "Vrem îmbunătățirea regimului în închisori", "Vrem eliberarea lui Ilie Pintilie, Șandru Ovidiu, Zigelboim Ștrul, Iliescu Alexandru", etc.

Regină a Muncii a fost aleasă comunistă Lenuța Petrescu, luând oare la fabrica "Jaquard". Identificată conducătoarea secției de tineret din Sectorul II Negru, care după alegerea ei s'a adresat muncitorilor cu cuvintele: "Mulțumesc proletariatului conștient de eforturile făcute pentru apărarea libertății și a martirilor clasei muncitoare. Cerem pâine și dreptate, intrarea în legalitate, eliberarea lui Gheorghe Velcescu, etc."

În același sens a vorbit apoi Nicolae Ceaușescu.

Fragmente din raportul organelor polițienesti asupra acțiunilor întreprinse de comuniștii Nicolae Ceaușescu, Elena Ceaușescu (Petrescu) și alții, la serbarea cimpenească din 13 august 1939

de comuniștii prezenți ca prilej pentru a manifesta și a lansa lozinci comuniste, ca: "Vrem eliberarea deținuților politici", "Vrem îmbunătățirea regimului în închisori", "Vrem eliberarea lui Ilie Pintilie, Șandru Ovidiu, Zigelboim Ștrul, Iliescu Alexandru, etc.

Regină a Muncii a fost aleasă comunistă Lenuța Petrescu, (Ceaușescu — n.a.) lucrătoare la fabrica "Jaquard", identificată, conducătoarea secției de tineret din Sectorul II Negru, care după alegerea ei s'a adresat muncitorilor cu cuvintele: "Mulțumesc proletariatului conștient de eforturile făcute pentru apărarea libertății și a martirilor clasei

muncitoare. Cerem pâine și dreptate, intrarea în legalitate, eliberarea lui Gheorghe Velcescu, etc."

În același sens a vorbit apoi Nicolae Ceaușescu. De remarcat faptul că majoritatea celor ce au condus această manifestație erau membrii cercului cultural de pe lângă breslele din industriile textile, pielărie și încălțăminte. Deși sesizat de organele Prefecturii Poliției Capitalei, Marin Răduțu, președintele breslei muncitorilor din industriile pielăriei și încălțăminte, care a organizat această serbare, a refuzat să intervină pentru a pune capăt acestei manifestații, declarând că muncitorii sînt liberi să-și spună opiniile lor."

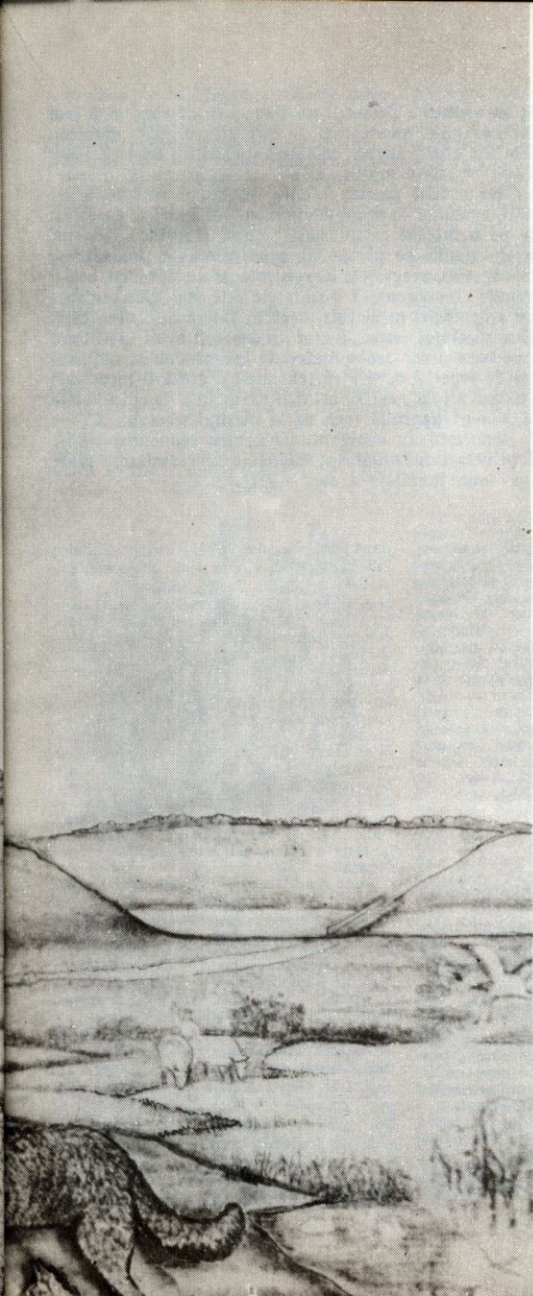
Creșterea avîntului revoluționar al maselor, marcat prin manifestațiile de la 1 Mai 1939, a constituit un impuls și în procesul de reconstituire organizatorică a Uniunii Tineretului Comunist. În București, în ziua de 3 mai, a avut loc ședința Comisiei Centrale de Organizare a Tineretului Comunist. Cu acest prilej, tovarășul Nicolae Ceaușescu a analizat contribuția tineretului revoluționar la campania politică pentru ziua de 1 Mai. Asemenea ședințe au avut loc în marea majoritate a centrelor muncitorești din țară.

Procesul de reorganizare a U.T.C. sub îndrumarea partidului comunist s-a accentuat în vara și toamna aceluiași an, culminând cu Conferința pe țară a U.T.C. din octombrie 1939, care a adoptat planul de acțiune și sarcinile imediate ale organizației revoluționare de tineret. Referindu-se la acest eveniment, tovarășul Nicolae Ceaușescu arăta: „Reînființarea în toamna anului 1939, în ajunul războiului, a U.T.C., a avut o mare importanță pentru activitatea partidului în rîndurile tineretului". Conferința a ales Comitetul Central al U.T.C. din care au făcut parte Miron Constantinescu, Constanța Crăciun, Nichifor Stere, Alexandru Demeter și alții; secretar general al U.T.C. a fost ales tovarășul Nicolae Ceaușescu.

„ORAȘUL BUCURIILOR“ ȘI LEGENDELE SALE

PAUL CERNOVODEANU
doctor în istorie

● Fantezie orientală și pedanterie europeană ●
Speculații etimologice ● Avatarurile unei tradiții ● Cu sau fără ctitorie? ●
Flica lui Bogdan și mama lui Iancu! ● Originea romană și unitatea românilor ● De la o povestire la un roman ● Între Negru vodă și Mircea cel Bătrîn ● Pe malurile Dimboviței, ca și în Mehedintși ● Bucuria și... fața frumoasă ● De la cioban, la fiu de voievod

Problemele legate de începuturile Capitalei noastre — în ce condiții a luat naștere, când se plasează, în timp, apariția ei și care este originea numelui ce îl poartă — au constituit tot atâtea semne de întrebare pentru istoricii urbei de pe malurile Dimboviței, cu un trecut multiseclar.

Istoriografia Bucureștilor a luat naștere relativ recent; ea nu depășește cu mult un secol de cercetări, evoluind de la un dilettantism romantic și entuziast pînă la investigații bazate pe o metodă și un spirit riguros științifice. Desigur, în abordarea multora din chestiunile ce păreau aproape insolubile înaintașilor noștri, chiar în urmă cu trei decenii, progresele înregistrate ne-au apropiat astăzi mai mult de adevăr. Și trebuie recunoscut că rezultatele cele mai spectaculoase se datorează în primul rînd arheologiei medievale, această tină disciplină care, înfiripată timid prin anii 30 ai secolului nostru, a luat un deosebit avînt în ultimul deceniu. Se poate afirma, pe baza unor probe materiale incontestabile, obținute prin săpături arheologice și descoperiri de arhivă, că nucleul așezării medievale din jurul vechii curți volevodale a luat naștere cel mai tîrziu în a doua jumătate a veacului XIV, că orașul a avut tiparniță încă de la sfîrșitul secolului XVI la Mănăstirea Plumbuita, că Bucureștii au constituit un centru economic, politic și cultural de prim rang al principatului muntean, dobîndind supremația pe toate planurile cu începere din a doua jumătate a sec. XVII*.

În schimb, într-o altă direcție, și anume aceea a studierii tradițiilor înființării orașului, unde analiza atentă e menită să înlăture prejudecățile, să discearnă legenda de adevăr, să deosebească moștenirea folclorică autentică de ficțiunea gratuită sau pitorescul facil, cercetările întreprinse încă de mai bine de un veac s-au dovedit destul de puțin concludente. Într-o anumită măsură, chiar istoriografia mai nouă s-a dezinteresat de această problemă, fie neacordîndu-i suficientă atenție, fie din scepticismul excesiv față de posibilitățile de a se mai descoperi noi surse documentare revelatoare. Or, și în acest domeniu, perseverența credem a se fi dovedit, pînă la sfîrșit, utilă.

Harapolis, Freudenstadt sau Hilariopolis ?!

În ceea ce privește tradițiile înființării orașului București, putem discerne existența, încă de timpuriu, a două surse: una de inspirație populară, cealaltă cultă, născută din contaminarea moștenirii folclorice cu reminiscențe de ordin istoric și cărturăresc. La acestea se mai pot adăuga — doar ca o simplă curiozitate — discutabila tradiție orientală, de interes strict literar și împărtășită numai de străini, iar pentru descoperirea originii numelui orașului — preținse explicații etimologice, expuse tot de martori din afară, dar care au influențat, în sec. XIX, și pe unii autori autohtoni.

Astfel, bogata imaginație de povestitor oriental a cunoscutului călător turc de la

jumătatea veacului XVII, Ewliya Mehmed Zilli (1611-1682/3), cunoscut îndeobște sub numele de Evlia Celebi, zămislește pentru orașul București un întemeietor în persoana lui „Gebel-ul-Himme din tribul Beni-Kureis, care pe timpul califului Omar fusese condamnat [...] și, nesupunîndu-se, a fugit în Antiohia și s-a refugiat la împăratul Rîmului“. Unul din fiii săi, anume Kariș, „colindînd pe malurile Dunării și cutreierînd prin locul unde este astăzi orașul București, s-a așezat acolo, deoarece i-a plăcut acest pămînt curat, care răspîndește un parfum de chihlimbar. Acest oraș înființat de către Ebu-Kariș, s-a chemat din greșeală Bukcriș, după cum a scris în mod amănunțit istoricul maghiar Ersak“. În realitate, atît acest „autor“ cît și întregul basm de nestăvilită fantezie a călătorului stambuliot sînt pure fantezii.

Peste două veacuri, la 1836, un respectabil scriitor francez, pelerin pe meleagurile noastre, Stanislas Bellanger, nu pregeta să afirme cu oarecare îndrăzneală — pe baza unei inexistente tradiții populare, în întregime născocite de dînsul — că orașul de pe malurile Dimboviței ar fi fost întemeiat de un Ibrahim și de soția sa, frumoasa Guzla, numită Perla Orientului, fiica lui Iafet, un bogat negustor armean; așezarea ar fi purtat la început denumirea de Ibrahimguzla (!), transformată apoi printr-o etimologie mai mult decît bizară în Boukor-Aské și devenită prin corupere Boukoursesque, Boukarest, Bucharest! Pretinsa legendă a fost preluată și de un alt străin, care, păstrîndu-și anonimul sub inițialele „Dr. H.“, a redat-o în text bilingv român și german, în coloanele periodicului *Bucovina* din Cernăuți, cu sin-

* Studiul de față, reluat într-o versiune mai amplă alcătuită împreună cu cercetătorul Paul Simionescu, va apare și în *Revista de etnografie și folclor*, nr. 3/1974.

gura deosebire că bogatul negustor Iașet s-a... transformat, din armean în bulgar!

Așadar, pentru a nu părăsi această notă fantezistă, în care întemeietorii Bucureștilor a fost pe rînd, turc, armean sau bulgar, să trecem acum și la așa-zisele explicații etimologice ale originii numelui Capitalei noastre.

Prea pedantul elvețian, ofițer de ocazie în armata imperială austriacă și secretar cu pretenții, în slujba lui Alexandru vodă Ipsilanti, binecunoscutul Franz Joseph Sulzer (1727-1791), autorul eronatei teorii despre originea sud-dunăreană a poporului român, nu s-a înșelat însă mai puțin și în privința adevăratei semnificații a numelui Bucureștilor; după părerea lui, acest nume ar deriva de la „bucurie, bucuos, a bucura, deci București înseamnă ca în grecește **Harpolis** sau tot așa în limba germană **Freudenstadt**". Afirmatia zelosului secretar domnesc a fost reprodușă **tale quale** în 1816 și de diplomatul austriac Ludwig von Stürmer, în notele sale de călătorie prin Țara Românească în drum spre Constantinopol. Mai târziu, a fost reluată de fostul consul francez

Bukurlii — ori chiar **Hilarii**, și că, prin urmare, numele ei se trage de la aceștia, purtînd chiar, înainte vreme, numele **Hilariopolis**, adică **Orașul bucuriilor**". Tot atît de năstrușnică ne apare și presupunerea din lucrarea anonimă **Topographisch-historische Beschreibung der beyden Fürstenthümer Moldau und Wallachey** („Descriere topografico-istorică a celor două principate, Moldova și Valahia"), apărută la Viena în 1810, în care se arată că „Bukarest, Bukoresta pe Dimbovița [...] și-a luat numele de la pădurile de fag care se cheamă Bukovie"; la fel, cea întîlnită în memorialul de călătorie inedit al însoțitorului generalului rus Kiseleff la 1832, unde se arată, printr-o logică curioasă, că orașul și-ar fi luat numele de la pîrîul Bucureștioara ce-l străbătea de la obârșia sa din balta Bulindroiului (lacul Icoanei de astăzi) de-a lungul mahalalei Scaunelor pînă la vărsarea sa în Dimbovița.

„Bucuria“ lui Mircea cel Bătrîn

Părăsind acum aceste fantezii străine cu pretenții istorice și etimologice, este cazul să trecem la cercetarea tradițiilor autohtone legate de întemeierea orașului, dar transmise tot prin mijlocirea izvoarelor externe.

Din cele știute pînă în prezent, s-a considerat a fi de origine cultă, cărturărească, tradiția care atribuie înființarea orașului voievozilor Negru vodă și Mircea cel Bătrîn, tradiție atestată pentru prima oară în **Istoria Țării Românești** alcătuită de banul Mihai Cantacuzino la 1773 și tipărită în traducerea grecească a fraților Tunusli, la Viena, în 1806. Despre legenda lui Bucur ciobanul, socotit întemeietor al așezării de pe malurile Dimboviței și fondator al bisericii omonime, s-a afirmat că, avînd vagi origini populare, ar fi fost răspîndită cu începere doar de la 1820 prin intermediul călătorilor străini mai înții, fiind împămîntenită abia la 1835 de către Iosif Genillie, profesor la Colegiul Sf. Sava și deformată pînă la absurd de literatul Alexandru Pelimon, în pseudoromanul său din 1858 (**Bukur**. **Istoria fundării Bukureștilor**).

Iată însă că izvoare noi vin să răstoarne unele din afirmațiile făcute în trecut și să plaseze discuția pe un teren mai fertil.

Dacă examinăm mai înții tradiția definită drept cultă, constatăm că, aparent, este cea mai veche — sau cel puțin a fost consemnată în scris mai de timpuriu decît celelalte versiuni — și că provine din rîndul știutorilor de carte de la curtea domnească, ce au putut veni în contact cu străinii. Într-adevăr, raguzanul Giacomo di Pietro Luccari, evocînd într-o lucrare tipărită la Veneția în 1605, solia strămoșului său Nicolo Luccari la curtea domnului muntean Vladislav I (Vlaicu vodă, 1364-1377), afirma

* Etimologie, de fapt, a Bucovinei — n.r.

Ilustrațiile din pp. 15-23: imagini bucureștene din albume de epocă

în Muntenia, Adolphe Billecocq, în revista **Illustration**, ca și de publicistul Jean Henri Abdolonyme Ubicini, simpatizant al revoluției de la 1848. Pseudo-explicația lui Sulzer a căpătat, însă, un caracter grotesc, prin supralicitare, la medicul german Ernst Anton Quitzmann, care, fără a se teme de ridicol, a afirmat la 1847 că orașul București își trage numele de la un conducător necunoscut, Hilari sau Bukuri. Această părere a fost împărtășită și de un personaj serios, ca reprezentantul consular al Prusiei în Principate, Johann Ferdinand Neigebauer (1783-1866), care, în monografia sa dedicată țărilor române și editată la Leipzig în 1848, a susținut că „întemeietorii“ Capitalei noastre „ar fi fost un popor (de altfel necunoscut) **Bakurii**,

că „Negru vodă a întemeiat orașul Cimpulung și a tras câteva întărituri de cărămidă arsă la București, Tirgoviște, Cetatea de Floci și Buzău”. Autorul transmitea, desigur, versiunea care circula în cercurile cărturărești din Muntenia și potrivit căreia miticul voievod descălecător de țară — identificat, în cazul de față, cu Nicolae Alexandru (1352-1364) tatăl lui Vlaicu vodă — a avut meritul de a întări și cetatea Bucureștilor, ce ființa, astfel, mai dinainte vreme.

Afirmația lui Giacomo Luccari cu privire la rolul lui „Negru vodă” în istoria orașului de scaun de pe malurile Dîmboviței — afirmație provenind din mediul românesc — s-a reîntors la noi mai tirziu, dar pe o cale indirectă și deformată. Astfel, banul Mihai Cantacuzino scria în lucrarea amintită următoarele: „Istoricul Büsching susține că în sec. XII (!) Negru vodă [...] a durat așezările Tirgoviște, București, Cimpulung, Pitești și Giurgiu”. Filiera izvorului lui Cantacuzino este ușor de urmărit, deoarece autorul german citat de el, Anton Friedrich Büsching (1724-1793), editor al colecției *Magazin für die neue Historie und Geographie* (unde a

critorire a Capitalei de către acești doi voievozi, va fi împărțită apoi de o serie de autori ai istoriei Principatelor sau de călători străini din prima jumătate a sec. XIX. Astfel, cărturarul grec Dimitrie (Daniil) Filipide (1758-1820), în lucrarea *Geografia României* tipărită în grecește la Leipzig, în 1816, arată că orașul București „a fost durat de către Mircea voievod pe la sfîrșitul sec. XIV și, pînă la sfîrșitul sec. XVII, domni doar iernau aici, iar vara și-o petreceau la Tirgoviște, acest oraș avînd o poziție mai bună și mai frumoasă”; alt istoric, Dionisie Fotino, în *Istoria generală a Daciei*, repetă această afirmație, precizînd, în plus, aceeași dată de 1383 la care Mircea cel Bătrîn ar fi ridicat Curtea Veche și versiunea potrivit căreia „Bucureștii, după limba poporului, însemnează orașul bucuriei și se zice că Mircea vodă l-a fondat de bucuria victoriei ce a reputat pe locul acesta în contra lui sultan Baiazet İlderim”.

Și funcționarul consulatului rus din București, Ignatie Iakovenco, împărțea în 1820 supoziția întemeierii orașului „de voievodul Mircea în anul 1383”, în timp ce secretarul elvețian al lui vodă Caragea, François Recordon, în ale sale *Lettres sur la Valachie...* (Paris, 1821), atribuia fondarea Capitalei, „după o cronică munteană [...] lui Radu vodă Negru, cel mai vechi domn al Țării Românești pomenit în istorie și care a trăit la începutul secolului XIII”.

În sfîrșit, călătorul german F.S. Chrismar pleda, în 1834, tot pentru paternitatea lui Radu Negru, situînd evenimentul pe la 1290, iar agentul consular austriac la Brăila, Stephan Adolf Wilhelm, ca și polcovnicul rus Ivan Botianov, reproduceau și ei, în 1842 și respectiv 1846, tradiția dublei întemeieri a Bucureștilor de către cei doi voievozi.

Nu e necesar să împingem analiza mai departe, deoarece și la alți călători de mai tirziu afirmațiile acestea se repetă stereotip, influențîndu-se unii pe alții. Trebuie să reținem, însă, menționarea numelor lui Negru vodă sau Radu Negru și al lui Mircea cel Bătrîn în legătură cu înființarea orașului, căci, după cum vom vedea, ele se vor ата explicațiilor unei a treia versiuni — și anume a celei mai populare — a legendarului cioban Bucur.

Destăinuirile unui manuscris inedit

Dacă pînă în prezent s-a susținut că legenda lui Bucur este înfîntată tardiv, de abia la 1820, cu ocazia publicării monografiei dedicate Principatelor de către consulul britanic William Wilkinson, sîntem acum în măsură să dovedim că această tradiție este mai veche, circuliînd în sinul poporului nostru cel puțin de la jumătatea sec. XVIII. Ea apare consemnată într-un interesant memorial dedicat Munteniei, Banatului și Transilvaniei de

fost publicată în traducere germană și faimoasa operă cantemiriană *Descriptio Moldaviae* a folosit cartea lui Giacomo Luccari.

Ceea ce găsim însă mai interesant de relevat în scrierea banului Mihai Cantacuzino este menționarea faptului — pentru prima oară, după cîte știm pînă acum — că „Mircea voievod cel Bătrîn și-a așezat scaunul domnesc la București în anul 1383”*, împărțînd astfel cu Negru vodă gloria de a fi contribuit la ridicarea Bucureștilor.

Atribuirea înființării orașului fie lui Negru vodă, fie lui Mircea cel Bătrîn sau dubla

* Dată evident greșită; Mircea la tronul abia în 1386 — n.r.

Sud-Vest, rămas încă inedit, redactat în limba latină la 1761 de către misionarul catolic Blasius Kleiner și copiat, după trei ani, în Transilvania, la Vințu de Jos, de către predicatorul Andreas Wipfler.

Despre persoana lui Blasius Kleiner deținem

nem puține informații; acest prelat franciscan, din dioceza catolică a Bulgariei, a ocupat funcția de „Minister Provinciale” între 1764-1767 și 1773-1776, decedând la 1785. Un document inedit descoperit recent de noi în arhivele din Alba Iulia, autograf de mână lui Blasius Kleiner, îi atestă prezența în Transilvania la 1759, când se interesa de situația datoriilor bănești ale comunității catolice din parohia Vințului de Jos. Manuscrisul clericului franciscan conține amănunte de ordin istoric, geografic, economic ș.a. de o maximă importanță. În capitolul introductiv al manuscrisului, intitulat *De Valachia et origine Gentis Valachiae*, se fac considerații privind originea latină a românilor și unitatea istorică a teritoriilor care alcătuiseră cîndva Dacia romană. Se insistă apoi asupra trecutului Munteniei, se dau amănunte de ordin administrativ prin indicarea orașelor și a județelor, se fac precizări privind organizarea politică și religioasă a țării și se înșiră cele mai importante mănăstiri și biserici catolice și ortodoxe.

Amploarea și interesul informației nu se desmint nici pentru București. Astfel, în paragraful *De nomine, situ, ortu, templis et civitatibus Bukurestiensis*, în afara legendei despre originile orașului, Kleiner menționează așezarea sa — fără încintă de ziduri — într-un relief plan, străbătut de Dîmbovița de la apus spre răsărit și înconjurat de mlaștini, codri și cîmpii sau de coline plantate cu viță de vie. Printre clădirile mai importante, menționează palatul domnesc, casele boierești, mănăstirile și cea mai înaltă clădire a urbei, Turnul Colței.

Misionarul franciscan consideră demn de relevat pentru oraș, populația atât de pestriță, cu oameni de origini și limbi diferite, provenind chiar din Asia, el referindu-se, desigur, la negustorii, apoi abundența mărfurilor, din rîndul cărora nu lipseau chiar cele de lux, ca giuvaerurile și blănurile scumpe aduse din Rusia și ținuturile tătărăști. Este uimit, în sfîrșit, de numărul atât de mare al preoților și călugărilor ortodocși, apreciat la cîteva mii, și subliniază frumusețea zugrăvelilor și decorației arhitecturale ale lăcașului de la Sf. Gheorghe Nou; insistă apoi, în mod firesc, asupra bisericii catolice de la Bărăție, făcînd istoricul acesteia, înșirîndu-i privilegiile și menționînd pe toți preoții ce au slujit-o. Dar ceea ce sporește în mod considerabil valoarea relatării lui Kleiner, o constituie enumerarea nominală a celor 94 lăcașuri ortodoxe din București, cu specificarea naturii construcției lor, din cărămidă sau lemn, constituind, astfel, cea mai completă atestare a edificiilor religioase din cuprinsul orașului în sec. XVIII, înaintea reprezentărilor cartografice în planurile ridicate de ruși și austrieci între 1770-1791. Printre bisericile indicate de Kleiner, cîteva sînt mai greu de identificat, fiind probabil dispărute sau schimbîndu-și hramul (de ex. biserica Golească, popa Drăgușin, popa Ionașco, logofăt Efrem sau popa Raci).

În sfîrșit, în privința originilor Bucureștilor, Blasius Kleiner scrie următoarele: „Se spune că acest oraș își trage numele de la un oarecare cioban sau, după cum spun alții, haiduc vestit, care se chema Bucur. Acesta își păștea oile în acea cîmpie de pe marginea

riului Dîmbovița și poate că pe acolo își făcea haiducile lui. În urmă, a clădit o biserică — aceasta de fapt ființează și astăzi — și a început să construiască și cîteva case pentru el și pentru alții”. Și textul continuă:

„Iar unii, văzînd că acesta este un loc plăcut și situat lîngă drumul obișnuit, s-au îngrămădit din ce în ce mai mult și au construit un oraș. Pe acesta nu l-am găsit menționat în **Cronica valahă** din acel timp, totuși se spune că numele lui existase cu două sute de ani mai înainte.

Toți afirmă că acest oraș nu este vechi; dar a ajuns la o asemenea dezvoltare mai cu seamă după ce unii fruntași, cel puțin pentru cîțiva ani, s-au așezat acolo iar unii boieri și-au construit curțile lor și un mare număr de negustori s-au adunat acolo. Cea mai mare dezvoltare a acestui oraș a avut loc după anul 1658, anul în care a fost omorît

de turci Constantin Brîncoveanu [?!] și cînd principii sau boierii părăsind orașul Tîrgoviște au început să se stabilească acolo”. Aici Kleiner face o evidentă confuzie între Constantin Șerban, domn care într-adevăr a fost izgonit din scaun de turci la 1658 și Constantin vodă Brîncoveanu ucis la Istanbul în 1714. Greșeala se explică prin faptul că, pe de o parte, orașul Tîrgoviște, ruinat aproape în întregime după expedițiile de represalii turco-tătare din 1658-1659, a fost părăsit de domnie care s-a strămutat definitiv la București, iar pe de altă parte prin faptul că Brîncoveanu a reabilitat pentru scurtă vreme prestigiul vechii cetăți de scaun, în care n-a mai rezidat, însă, nici un domn după 1714.

Devenirile lui Bucur

Revenind la pasajul privitor la legenda lui Bucur, trebuie reținute cele trei elemente de mare importanță, păstrate în tradiția populară: 1) că Bucur este cioban; 2) că-și păștea oile în jurul Dimboviței, unde și-a durat o așezare, devenită ulterior reședința de scaun a țării; 3) că a ctitorit o biserică care mai exista încă în sec. XVIII.

Dar, în același timp, trebuie să subliniem un fapt important: misionarul franciscan nu precizează care și unde se afla biserica lui Bucur și nici nu o menționează ca atare în lista celor 94 lăcașuri ortodoxe din oraș, pe care o include în textul său. Ba chiar mai mult: faimoasa biserică cu hramul Sf. Atanasie — consacrată în istoriografia bucureșteană a sec. XIX ca biserica lui Bucur — figurează în lista lui Kleiner la nr. 21 sub numele „Sf. Aftanasie sau Athanasie din cărămidă”, imediat după „Radu vodă cu mănăstirea așa-numită după domnul care a ctitorit-o”, dar fără vreo specificare că s-ar datora ciobanului Bucur.

Din analiza globală a textului lui Blasius Kleiner reiese, așadar, că legenda după care întemeietorul orașului ar fi fost un cioban Bucur era împămîntenită la București înainte de 1761 și avea la bază o tradiție populară, misionarul franciscan receptînd-o de la oameni simpli și nu din cercurile înalte, cărturărești, cu care nu a intrat în contact. El n-a putut culege legende decît din mediul popular, de la enoriașii cu care a intrat în relații, sau de la preoții de la Bărăție, care, au putut să i-o povestească. Nu negăm faptul că Blasius Kleiner s-a documentat în cronicile țării, atît cît i-au fost accesibile — despre trecutul ei și pentru alcătuirea listei de domni, cu începere de la faimosul Radu Negru — dar, după cum se știe, pînă la istoria banului Mihai Cantacuzino, încheiată la 1776, nici un izvor intern scris nu amintește de vreun întemeietor al Bucureștilor. Iar dacă misionarul franciscan ar fi avut cunoștință de cartea lui Giacomo Luccari, ar fi pus la îndoială legenda lui Bucur, opunîndu-i versiunea Radu Negru, care circula în pături culte.

Se pune, apoi, întrebarea pentru ce pînă la 1820, e o tăcere absolută în privința legendei ciobanului Bucur în rîndul scriitorilor autohtoni (Cantacuzino, Filipide sau Fotino), precum și în mărturiile altor călători străini de la sfîrșitul sec. XVIII (dintre care am văzut pe unii prezentînd versiuni sau speculații etimologice cu totul deosebite)? O explicație deocamdată, e greu de dat. Bănuim numai că legenda a fost pur și simplu ignorată și repudiată în mediul cărtăresc local, care nu putea să accepte, pentru începuturile Capitalei țării, origini atît de modeste.

Oricum ar sta lucrurile, legenda lui Bucur reapare după mai bine de o jumătate de veac în lucrarea consulului englez Wilkin-son, dar într-o formă simplificată; presu- pusul întemeietor al orașului nu mai este nici cioban și nici n-a ridicat vreo biserică: „Cu aproape 400 ani în urmă, orașul Bucu- rești nu era decît un sat întins, aparținînd unui om numit Bucur, de la care i se trage numele pe care îl păstrează și astăzi”. La fel și alți călători străini din primele decade ale secolului trecut au reprodus legenda, deși Bucur și-a schimbat mereu identi-

tatea, devenind din **cioban** și **pescar** (cum e întâlnit în scrierea elvețianului François Recordon din 1821), **boier** (la pastorul englez Robert Walsh în 1824), **negustor bogat** (în notele de drum ale publicistului francez Raoul Perrin din 1839) și din nou **cioban** (în memorialul colonelului rus Botianov din 1846). Nici în aceste scrieri nu se mai pomeneste, însă, de biserica ridicată de legendarul păstor și pomenită anterior în versiunea lui Blasius Kleiner din 1761.

Doar la profesorul Iosif Genilie, de la colegiul Sf. Sava, în scrierea sa **Geografie istorică, astronomică, naturală și civilă**, editată în tipografia lui Eliade la 1835, găsim pentru prima oară — după câte știm pînă acum — identificarea presupusei ctitorii a ciobanului legendar cu modestul paraclis Sf. Atanasie, învecinat Mănăstirii Radu vodă, dascălul bucureștean încercînd totodată să pună de acord credința populară cu tradiția cultă. El consideră „Bucureștii, ce va să zică loc de bucurie, după cum și este pentru lărgimea lor, a curților, caselor și grădinilor lor [...] că s-au numit de la stăpînul acestui loc anume Bucur, a cărui încă se arată o mică biserică pe un deluț între Radul vodă și Dimbovița, pe cînd la 1200 Radu Negru Basarab a pus aici locuitori”. Iosif Genilie nu-l recunoaște nici el pe Bucur ca cioban, iar alăturarea fortuită a numelui lăcașului învecinat, Radu vodă, de acel al lui Radu Negru lasă să planeze vago impresie a sugerării ideii ridicării acestei faimoase mănăstiri de către legendarul dascălcător de țară, și apoi,

preluînd *ad-litteram* afirmațiile întîlnite la Mihai Cantacuzino banul, Daniil Filipide și Dionisie Fotino, profesorul Genilie repetă știuta versiune potrivit căreia „pe la anul 1383 Mircea Basarab Bătrînul, după strălucita biruînță asupra lui Sultan Baiazit

aici într-aceiași loc, a și zidit Curtea Veche [...] însă petrecerea aici numai vara, iar iarna la Tîrgoviște”. Ce l-a determinat pe publicistul bucureștean să identifice biserica Sf. Atanasie cu lăcașul lui Bucur — făcînd, totodată, un adevărat tur de forță ca să amestece și să impace toate tradițiile cu Bucur, Radu Negru și Mircea cel Bătrîn la un loc — putem doar bănuî.

Dar Genilie nu dă nici un fel de explicație localizării bisericii lui Bucur, fixată în fața dealului de la Radu vodă, localizare care a fost acceptată după aceea fără rezervă de către toți călătorii străini și de autorii autohtoni.

„...de la Roma își trag numele...”

Publicistul bucureștean Alexandru Pelimon i s-a imputat cu multă vehemență de către istoriografia bucureșteană modernă transpunerea legendei lui Bucur pe un plan fabulos, „cu pretenții de localizare a cadrului istoric. Să examinăm, însă, chiar textul lui Pelimon și să observăm cum a ajuns el la alcătuirea scrierii **Bukur. Istoria fundării Bukureștilor**, tipărită în capitala țării la 1858. „Am cugetat încă mai de mult ca să scriu ceva despre originea Bucureștilui — mărturisese Pelimon — al cărui fondator îl credem precum zic unii, alții, că fu un cioban [...] Cercetam bisericile și mănăstirile și mai adesea ori treceam pe la Radu vodă, lîngă care se afla mica bisericuță Sf. Tănase, care să zice că ar fi a lui Bucur ciobanul; dar ocoluri în sus și în jos [...] dar în sfîrșit, nimic nu puteam descoperi, decît aceea ce-mi zicea tradiția și bătrînii [...] Căutînd dar tot pentru aceasta pînă în biblioteci și pînă în arhive — continuă Pelimon — găseam, din întîmplare, în biblioteca d. colonel S... o carte veche, fără scoarțe și fără poartă [foaie de titlu] fără să stea pe dînsa vreun fel de dată și nici că putui afla unde este tipărită, ci, numai aceea ce se vede, că e dedicată unui episcop al Aradului și al Oradiei Mari etc., și care numai după prefață, fiind subsemnată, cunoscuî că autorul ei se numește Nicolae Horga, preot din Ungaria, al Seuleșului.

Răsfoind dar una după alta foile astei cărți — relatează mai departe Pelimon — între altele mai multe fragmente ce le găsim într-însa, dideu peste o legendă veche istorică, intitulată: **Arătarea întîmplării fetii lui Bogdan voevod Țării Moldovei din anul de la Hristos 1346**. Aceasta îmi trase o mare atențiune. Citiu și cuprins de cea mai mare mirare cît și bucurie, văzui într-însa descrierea vieții lui Bukur, fondatorul Bukureștilor!... Citez la începutul capituluî (!) întîi un fragment din această importantă scriere pentru istoria noastră, tradusă fiind, cum am arătat, din limba maghiară...”.

Despre lucrarea preotului Horga ca sursă de inspirație a lui Pelimon au amintit — în ordine cronologică — G.I. Ionescu-Gion, Nicolae Stoicescu, Octavian Lupaș și Gheorghe Șora, împreună cu Petru Ardelean, fără, însă, ca nici unul din acești cercetători să fi aprofundat problema. Cartea respectivă este culegerea de povestiri morale și istorice alcătuită la 1801 de Nicolae Horga — în limba română și nu în maghiară, cum a afirmat greșit Pelimon — dar tipărită la Buda în 1807, sub titlul **Oglindă arătată omului înțelept, care cuprinde în sine vechile întâmplări cu pildă adusă, cumu-l de lipsă**

omului a se cunoaște și celui de aproape îngăduit a fi din înțelepciunea sa.

Culegerea preotului Horga a fost întocmită — după cum o spune chiar el în prefață — pentru „români”, care „adevărat de la Roma își trag numele și loza” (soarta), nutrită fericirea de a trăi să vadă „neamul românesc trudindu-se după rodurile cele cuviincioase”. Printre cele 22 istorioare morale publicate — inspirate sau adaptate după înțeleptii antichității și după unele izvoare medievale sau moderne — clericul ardelean înserează și o sumă de povestiri dedicate trecutului unor așezări din comitatul Aradului, anume cetatea Vilagoșului (Siria), Bancota (Pincota), Boros Ineu și Orod (Arad), subliniind vechimea elementului autohton românesc în Transilvania înaintea venirii ungarilor și descendența sa din coloniștii aduși de Traian în Dacia. La acestea se adaugă în sfârșit, povestirea **Arătarea întâmplării fetei lui Bogdan fostului voevod Țării Moldovii, din anul de la Hristos 1346**, care se întinde pe 20 pagini. Inserarea acestei povestiri, ruptă, de altfel, de contextul culegerii lui Nicolae Horga și reunind — printre altele — doar narațiuni legate de așezările din comitatul natal al autorului,

Aradul, nu se poate justifica decât prin faptul că, adept al luminilor și patriot înfocat, el se adresa tuturor românilor, atît ardeleni cît și munteni și moldoveni, deoarece cuprinsul povestirii putea să intereseze, deopotrivă, pe cititorii din toate țările române.

Desigur, avem aici de-a face cu o prelucrare cărturărească a popularelor legende a lui Bucur, transformat acum în fiu de domn și erou viteaz în lupta împotriva feudalilor maghiari și a năvălitorilor tătari.

Pe scurt, subiectul povestirii poate fi rezumat în felul următor: în timpul domniei „marelui Laios craiului Țării Ungurești” (Ludovic I cel Mare, regele Ungariei), tătarii au pustiit atît de cumpănit Moldova*, încît Bogdan vodă** „a chemat mulți oameni” să le dea pămînturi, pe care aceștia s-au și așezat. Printr-o iscoadă, tătarii au aflat de dorința lui Bogdan vodă de a-și căsători fiica, pe Ileana, „cu Bucur, feciorul lui Leic vodă, de la care se numește orașul București pînă astăzi”. Dar în acea vreme Leic vodă din Țara Românească se afla în război cu „Erdeli Miklăuș și Gara, iară Bucur, ca un viteaz fără de seamă, mulțime de norod l'or au tăiat”. Soarta războiului a fost nefavorabilă, Bucur fiind socotit căzut în luptă. Plină de jale, logodnica sa Ileana s-a hotărît să meargă în Muntenia spre a se călugări. Acest pasaj din povestea lui Nicolae Horga a fost reproduș întocmai de Pelimon în fragmentul **Cronică veche**, prefațind scrierea lui, însă cu afirmația gratuită că ar fi tradus din limba maghiară.

Textul clericului ardelean continuă apoi cu povestirea peripetiilor prin care a trecut Ileana, capturată de iscoada tătariilor și promisă hanului „Kudkii” și eliberată apoi de Bucur și de „Inașul” său credincios Moțic, în urma unei întîlniri întîmplătoare pe malul Prutului. În timp ce Moțic a fost trimis după aceea să caute ajutor pentru cei doi tineri la un pădurar, „neam cu Bucur despre mumă-sa Morozina”, care „se trăgea din familia lui Jigmond crai, din Buda”, Bucur a istorisit logodnicei sale întîmplările prin care a trecut după înfrîngerea tatălui său Leic vodă de către **Ostli Domokos și ban**, fiind rănit în luptă și pribegind în urmă prin țara tătărească unde a fost rob și apoi scăpînd, s-a îndreptat spre Transilvania. Mai tirziu, Bucur și Ileana, întîlnindu-se cu niște pescari, cad din nou captivi în mîna unei cete de tătari, conduse de „hotnogul” Elam și sînt duși la Iași (!) unde se afla vizirul hanului tătar, pe nume Puki. După alte cîteva peripetii, în urma cărora Ileana fiind răpită de Elam este nevoită să-l ucidă spre a-și apăra cîns-tea, întocmai ca „Judita muierea lui Manasi, cartea Iudii cap. 13, cum au tăiat capul lui Olofern”, ea este salvată în cele din urmă de Moțic și Bucur, care omoară apoi și pe vizirul Puki. Iar sfîrșitul povestirii este urmă-

* Vezi *Magazin istoric*, nr. 1/1972.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 2/1973.

torul: „Aşa cu norocirea mîntuindu-se încă întru acea noapte, au mers la oraşul Saţova, care era aproape de apa Serethului, întru care oraş să aşezasă **Semere viţă-ban**, prin un boiaru ce era român, Tarja numit, s-au vedit a fi Bucur feciorul lui Leic vodă şi văzînd că Ileana cocoana era prea frumoasă şi înțeleaptă acel Semere ca un oblăduitoriu dintre acele locuri, au stat întru ajutoriu lui Bucur, şi jurîndu-l cu voinţa ţerenilor, l-au pus vodă, aşezîndu-l unde-i acum Bucureştii şi întemeindu-se oraşul, s-au numit pre numele lui Bucur, de unde pînă astăzi să şi numeşte Bucureşti de la Bucur; unde după al patrulea an fiind veselie l-au instaluit cu mare pofală ca pre un vodă şi au fost credincioşi lui Dumnezeu, al cărora nume în istoriile cele vechi a Ţării Româneşti mai pre larg şi cu înţeles să poate vedea!!!”.

Înrudit cu Bogdan I şi cu Iancu de Hunedoara

Un element esenţial al legendei lui Bucur, prelucrată în spirit cărturăresc de preotul Nicolae Horga, este acela că nu se pomeneste nicăieri de vreo biserică ridicată de eroul povestirii prin locurile unde a înfiinţat

oraşul. Ticluind un cadru istoric care nu este însă cu totul fals, şi introducînd în naraţiunea sa unele personaje reale, care au trăit într-adevăr în sec. XIV, autorul dă dovada cunoaşterii cronicilor ungureşti ale lui Ioan de Küküllö (Tárnave), Thurcozi, Antonio Bonfini şi Gaspar Heltai, confundînd însă şi amestecînd în chip deliberat persoane şi epoci diferite. Astfel, războiul dintre „Leic” vodă, — în care recunoaştem pe Vlaicu vodă sau Vladislav I, domn al Munteniei — şi Ludovic I al Ungariei, care

a trimis împotriva lui în 1368-1369 oştile conduse de voievodul Transilvaniei Nicolae Lackfy („Erdeli Miklăus”) este un fapt real, ca şi expediţia de cîţiva ani mai tîrziu a banului de Maşva Nicolae de Gara („Gara” în povestire) în 1375-1376 împotriva Severinului. De altfel trebuie amintit faptul că, în prima expediţie, voievodul Nicolae Lackfy a fost înfrînt şi ucis în lupta dată cu Dragomir, castelanul cetăţii Dimboviţa, identificată de unii cercetători cu vechea cetate a Bucureştilor. Iată, deci, cum, în mod inconştient desigur, Nicolae Horga ne obligă să facem un straniu paralelism — aşa cum a observat şi G.I. Ionescu-Gion — între legendarul Bucur, viteaz oştean împotriva feodalilor maghiari şi personajul autentic care a fost Dragomir castelanul de Dimboviţa, fără a căuta, însă, în mod expres, această asemănare. Şi ceilalţi demnitari maghiari pomeniţi în textul lui Horga, au existat într-adevăr, cum ar fi, de pildă, Ostfi (sau Osl) Domokos, ban de Maşva între 1340-1353 şi Szemere („Semere”), cunoscut tot ca vice-ban de Maşva; în sfîrşit, chiar în hanul tătarilor „Kudkii” putem recunoaşte poate, pe hanul Tohtakia al Hoardei de Aur, domnînd între 1375-1376.

Totodată, dorind să-l înrudească pe Bucur nu numai cu Bogdan al Moldovei, dar şi cu Matiaş Corvin al Ungariei, după cum se ştie de origine română şi să afirme, astfel, o legătură de singe între un muntean, un moldovean şi un ardelean, preotul Horga a complicat genealogia lui Bucur, legîndu-l şi de acea boieroaică „Morozina” (Elisabeta de Margine, Morzsinai Erzsebet), mama lui Iancu de Hunedoara şi pretnisa iubită a împăratului-rege Sigismund de Luxemburg, fără să ţină seama în această spîită ticluită de decalajul cronologic de aproape o jumătate de veac.

Înainte de a încerca să detectăm sursa de inspiraţie a preotului Horga, să vedem ce s-a întîmplat cu legenda lui Bucur odată ajunsă în mîinile lui Al. Pelimon.

Din textul de 20 pagini al preotului din Seleuş, publicistul bucureştean a creat un adevărat roman de 251 pagini, amplificînd şi complicînd acţiunea, cu digresiuni greoaie, introducînd personaje noi şi dînd un cadru de epopee luptei eroului Bucur, care înfrăţit cu moldovenii, a pus temelile Bucureştilor, prefigurînd cu cîteva sute de ani actul Unirii din 1859, pentru care autorul milita cu toată convingerea. Şi în final, Pelimon încoronază acţiunile glorioase ale vîrstărilor domnesc Bucur, făcîndu-l să devină ctitor al bisericii cu hramul Sf. Atanasie, în apropierea vechii Mănăstiri Radu vodă, clădită tot de Bucur şi prietenii săi Moţic şi orheianul Dragoş şi purtînd, fireşte, hramul Sf. Treimi! Nu mai insistăm aici asupra falsurilor făurite ulterior de Grigore Musceleanu în legătură cu așa-zisa inscripţie a oştenilor lui Mircea cel Bătrîn găsită la biserica lui Bucur, deoarece ele au fost

inspirate de romanul lui Pelimon și numai adăugă nimic nou la dosarul problemei.

Oricum, în afara altor personaje istorice reale din textul preotului Horga, eliminate din prelucrarea lui Pelimon, faptul cel mai important care deosebește varianta alcătuită de clerical ardelean de cea a prozatorului bucureștean este tocmai problema bisericii lui Bucur, absentă din narațiunea mai veche. Aceasta înseamnă că Pelimon a recurs, ca izvor de inspirație — altă pentru biserică, cît și pentru localizarea ei pe dealul de la Radu vodă — la manualul de geografie al profesorului Iosif Genilie, tipărit cu 23 ani mai înainte și de care am amintit mai sus.

Problema pe care nu am rezolvat-o încă este următoarea: ce anume l-a îndrituit pe Genilie să pună semnul egalității între biserica lui Bucur și biserica Sf. Atanasie, și cum a putut fi acceptată această localizare fără rezerve? Un răspuns parțial, sau mai de grabă o supoziție, ne-o sugerează, însă, chiar Pelimon. El afirmă în scrierea sa că „numele Radu în limba slavonă înseamnă Bucur, care derivă de la zicerea radosti, bucurie, Bucur [...] pe care sîrbii și influența limbii slavone ce domnia p-atunci în biserică și la curtea domnilor l-a fost prefăcut în Radu [...], unul din domnii țării”. Așadar „acest Bucur, sau altminteri Radu, pe slavonește, luptător în contra barbarilor și fundatorul orașului București” ar putea să ne explice, prin speculațiile etimologice gratuite dar atât de îndrăgite de autorii secolului trecut, de ce Genilie a fixat locul bisericii lui Bucur (alias Radu) lingă vechia mănăstire purtînd numele voievozului Radu; dar nu a lui Radu Mihnea, cum ar fi firesc să credem ci a lui Radu Negru Basarab, legendarul descălecător al țării. Dascălul bucureștean încerca, astfel, să împace prin articule speculative tradiția populară cu cea cultă, confundînd premeditat numele voievozilor și trăgînd semnul de egalitate între Bucur și Radu Negru, socotiți contemporani. În felul acesta s-ar explica fraza pe care am citat-o anterior din scrierea lui Genilie, că biserica lui Bucur se află „pe un deluț între Radu vodă și Dimboviță, pe cînd la 1200 Radu Negru Basarab a pus aici lăcuitori”, termenul aici referindu-se nu la București în general, ci la dealul de la Radu vodă.

Derivația etimologică a numelui Radu din slavonescul *rad* („vesel”), sinonim cu Bucur, este acceptată și de filologia contemporană, dar speculațiile gratuite și apropierele forțate de ordin istoric încercate de Genilie și Pelimon conferă raționamentului lor un caracter voit artificial. În pofida eforturilor acestor autori bucureșteni din veacul trecut, nu putem accepta identificarea propusă pentru legendara biserică a lui Bucur cu lăcașul Sf. Atanasie, deoarece Blasius Kleiner care amintește la 1761 de existența bisericii ciobanului Bucur nu o localizează pe dealul de la Radu vodă,

biserica Sf. Atanasie fiind — după cum am mai spus — citată separat în textul său și fără nici o legătură cu întemeierea orașului.

Fata din Mehedinți

De altfel, după cum putem observa, legenda lui Bucur ciobanul a circulat în sec. XVIII în mediul popular în două variante: cea înregistrată de Kleiner la București și care amintește de biserica cîtorită de păstor, dar și cea pe care o receptează preotul Horga din comitatul Aradului, deci care a circulat în Ardeal și care nu pomeneste biserica.

Este indiscutabil că Nicolae Horga a cules legenda lui Bucur din popor, dar a transformat-o pînă la denaturare, modificîndu-i esența însăși. Aceasta s-a datorat pregătirii intelectuale a preotului ardelean, un adevărat erudit, care citea operele clasice antichității, ca și scrierile istorice maghiare și românești, de la *Cronica notariului anonim* pînă la cea a lui Șincai. În felul acesta se explică prelucrarea legendei lui Bucur de către Horga, care nu a mai păstrat din fondul popular inițial decît numele eroului și calitatea de întemeietor al Bucureștilor; folosind cronici maghiare, Horga a plămuit o narațiune în care Bucur nu mai e cioban, ci fiu de domn, evoluînd într-un cadru istoric determinat — al sec. XIV — înconjurat de persoane reale, dar arbitrar dispuse în cadrul acțiunii, iar înființarea Bucureștilor nu se mai datorează inițiativei sale, ci investiturii suzeranului feudal de peste munți.

O dovadă a presupunerii noastre că legenda lui Bucur — prelucrată de Nicolae Horga — a fost receptată în mediul popular o constituie similitudinea pe care o întîlnim în privința subiectului și cu o altă producție folclorică, circulînd în județul Mehedinți, în care avem însă de-a face cu o eroină Bucura, întemeietoare a satului omonim, existent și astăzi în cuprinsul orașului Vinju Mare. Amintită de Ovid Densusianu, această legendă arată că într-o ceată de robi prinși și duși spre Dunăre se afla o fată pe nume Bucura. Căpetenia barbarilor, atras de frumusețea fetei, a dorit să rămînă cu ea prin acele locuri; dar fata, spre a scăpa din robie și a-și apăra cinstea, pe cînd se aflau într-o pădure, a smuls hangerul de la brîul prigonitorului și i l-a înfipt în piept, episod identic cu cel din legenda lui Bucur, prelucrată de preotul Horga, în care Ileana, logodnica eroului, ucide prin înjunghere pe răpitorul ei, tătarul Elam. După aceea, Bucura își eliberează tovarășii de suferință, printr-o care se afla și năcăul Rujean, prietenul ei din copilărie. Cei doi tineri s-au căsătorit, stabilindu-se în acel loc și întemeind satul care, spre a cinsti vitejia fetei, a fost numit Bucura. Așadar, elementele principale ale povestirii

— robirea eroilor, uciderea răpitorului de către fată, căsătoria tinerilor și înființarea unei așezări care să nemurească numele unuia din soți — sînt comune cu cele din narațiunea redată de Nicolae Horga.

Ceea ce apare deosebit de interesant în constatările filologice ale lui Ovid Densu-

sianu — neluate suficient în seamă de cercetătorii trecutului orașului București — este faptul că numele Bucura sau Bucur era asociat ideii de frumusețe, aserțiune întărită și prin etimologia cuvîntului. În albaneză — explica reputatul filolog român — **bukura** înseamnă „frumos”, **bukure** — „frumusețe” și **bukuron** — „înfrumusețez”; de la albanezi, cuvîntul a pătruns apoi și la români, mai întîi cu semnificație adjectivală. Un om **bucur** — arăta Densușianu — însemna „un om frumos”, iar numele de Bucur sau Bucura s-a dat la început băiatului sau fetei frumoase. Mai tîrziu, semnificația inițială a termenului s-a pierdut, și Bucur, a devenit un nume obișnuit, indiferent de înfățișarea fizică. Ulterior, adjectivul **bucur** a dat derivatul verbal a **se bucura**, care la început însemna „a face față frumoasă”, apoi, prin abstractizare a exprimat o stare sufletească: „a se înveseli”. În sfîrșit, forma verbală a dat naștere substantivului **bucurie** și adjectivului **bucuros**.

Așa ajungem la teoriile etimologice — din pătura cultă — circulînd la sfîrșitul sec. XVIII și în prima jumătate a celui următor, care, repudiînd legenda despre originea prea modestă a lui Bucur ciobanul, au căutat să explice numele orașului București ca derivat al verbului a **se bucura** sau al substantivului **bucurie**, punînd astfel efectul înaintea cauzei și ignorînd corecta evoluție semantică a cuvîntului **bucur**, semnificînd

inițial **frumos**. Și, printr-o supralicitare fantezistă, s-a ajuns apoi la inventarea unor nume de popoare necunoscute, **bukuri**, **bukurlii**, așezate cîndva pe malurile Dimboviței sau la explicația forțată că ridicarea orașului s-ar fi datorat **bucuriei** lui Mircea cel Bătrîn că a învins pe turci prin acele locuri!

Și, pentru a explora și aria de răspîndire a numelui Bucur, ne vin în ajutor tot constatările lui Ovid Densușianu, care dovedește, prin date incontestabile, că acest nume era obișnuit în mediul păstoresc, printre ciobani. Densușianu indică unele izvoare în care întîlnim patru ciobani români cu numele de Bokor, Bokor (document slavon dintre 1222-1228) sau un „Bochur, filius Vendich” (1211), un iobag „Thomas, filius Bocor” (1255) ș.a. În sfîrșit, ca topic, documente ungurești din 1075 și 1124 menționează un rîu Bocur, iar așezări rurale — după cum a arătat geograful I. Conea — derivînd din radicalul Bucur sau Bocor sînt răspîndite în întreg spațiul românesc, în județele Vilcea, Teleorman, Rîmnicul Sărat în Muntenia, Tecuci, Fălciu, Neamț și Cîmpulung Moldovenesc în Moldova, ca și în Hunedoara.

Atașamentul sentimental al bucureștenilor

Să încercăm acum a trage unele concluzii, cu caracter provizoriu, desigur, dar sintetizînd toate informațiile de care dispunem pînă în prezent.

Din numeroasele tradiții legate de înființarea orașului București, lăsînd la o parte pe cele de proveniență orientală sau cele cu tendința unor explicații pseudo-etimologice, reținem doar legenda lui Bucur, de origine populară, și versiunile cu caracter așa-zis istoric-cronicăresc, create în pătura cultă și atribuidîntemeierea așezării lui Negru vodă, alias Radu Negru și Mircea cel Bătrîn.

Ca vechime — deși în scris este atestată mai întîii versiunea Negru vodă în cronică lui Luccari în 1605 — legenda lui Bucur credem a avea, totuși, întîietate. Ea s-a născut cu multe veacuri în urmă în lumea rurală, în mediul păstoresc, asociînd în general numelui de Bucur indeletnicirea de cioban; fiind legată, în primul rînd, de apariția unor așezări satești (așa cum am constatat în județul Mehedinți, de pildă), pare să se fi extins ulterior și asupra orașului București. Credem deci că legenda unui cioban Bucur, întemeietor al așezării, a fost preluată din folclor și adaptată și pentru Capitala noastră, unde circula în mod sigur — după cum am văzut — în sec. XVIII. Ideea asocierii unei fundații religioase de numele întemeietorului orașului s-a conturat

(Continuare în p. 32)

DUMITRU BRĂTIANU

DIPLOMAT DE TALIE EUROPEANĂ

VASILE MACIU

În deceniile trei-cinci ale secolului XIX, mișcarea liberală și democratică de eliberare națională a poporului român s-a integrat mișcării revoluționare generale a continentului european, conducătorii săi fiind convinși că numai astfel vor putea să-și atingă dublul scop: răsturnarea orânduirii feudale și întrunirea tuturor teritoriilor locuite de români într-un singur stat național independent. Unul din cei mai activi luptători români pe plan european a fost, timp de două decenii, Dumitru Brătianu.

S-a născut la 1818, în ajunul mișcării revoluționare din 1821. Era fiul unui boier de rangul doi, stolnicul Dincă Brătianu din Pitești, deputat în Adunarea obștească a Munteniei din partea boierilor județului Argeș. După învățătura primită acasă, a urmat cursurile Colegiului Sf. Sava din București. Printre colegii săi se aflau Ion Ghica, N. Bălcescu și C.A. Rosetti. În toamna anului 1835 a fost trimis să-și continue studiile la Paris. Aici, după ezitări, s-a înscris la Facultatea de drept. A stabilit legături cu tinerii români aflați în capitala Franței, printre care: Ion Ghica, student la Școala de Mine, N. Crețulescu, care studia chirurgia, viitorul inginer A.G. Golescu, pictorul I. Negulici și mulți alții, munteni și moldoveni veniți la Paris pentru studii sau numai atrași de strălucirea vestitului oraș.

Ambasador al cauzei române

Spriznitor al lui Ion Cîmpineanu*, ca și tatăl său, Dumitru participă în 1839, împreună cu Ion Ghica și A.G. Golescu, la înființarea Societății pentru învățătura poporului român, care avea două secții, la Paris și, respectiv, la București. Societatea contribuie la cristalizarea ideologiei revoluționare democratice și, totodată, procură ziare membrilor săi — printre care *Le National*, oficiosul republican — și broșuri franceze cu caracter democrat revoluționar. În timp ce prietenii săi Ion Ghica și N. Crețulescu revin în țară după 1840, D. Brătianu rămâne, cu mici întreruperi, în continuare în Franța. Aici transmite ziarelor democratice și republicane franceze, precum și unor deputați francezi și englezi informații și articole privind pe români. Cercul prietenilor și cunoscuților săi cuprinde între alții, pe doctorul în drept D. Pilette, pe arhivistul paleograf P. Bataillard și pe C.A. Rosetti. Împreună cu socialistul Louis Blanc, D. Pilette și P. Bataillard înființează revista de nuanță socialistă și republicană a stângii studențimii pariziene *Le Journal des écoles*. Publicația sprijină mișcarea de eliberare a popoarelor subjugate din Europa Centrală și Răsăriteană, în special pe aceea a polonilor. D. Brătianu intră și în cercul radicalilor conduși de Ledru Rollin, care scot influentul ziar *La Réforme*.

În 1845 participă la înființarea de către C.A. Rosetti a Societății studenților români din Paris, care, în 1846, e pusă sub patronajul poetului republican Lamartine. Societatea urmărește atragerea unor mari personalități franceze republicane în sprijinul luptei românilor pentru

răsturnarea orînduirii feudale, pentru eliberarea lor națională și formarea unui stat românesc independent. După Lamartine, filozoful și istoricul Edgar Quinet**, îndepărtat în 1845, de la Collège de France din cauza ideilor sale înaintate, devine centrul atenției Societății studenților români din Paris. La 17 ianuarie 1847, membrii societății îl omagiază pe Quinet la el acasă. D. Brătianu ține o cuvîntare impresionantă, urmare a scrisorii de răspuns adresată de filozoful francez studenților români. Emoționat, acesta se angajează să le vină în ajutor, sprijinindu-le cauza pentru care luptau. Tot în 1847, D. Brătianu atrage simpatia contelui de Montalembert, unul din conducătorii grupării catolicilor liberali, alături de Lamennais și Lacordaire. Mulțumind pentru lucrarea lui J.A. Vaillant *La Roumanie* ce-i fusese oferită, contele Montalembert îi declară lui D. Brătianu că încearcă „o profundă simpatie pentru cauza Moldo-Valahiei, pentru independența și demnitatea acestor frumoase provincii, așa de intim legate demnității și independenței Europei civilizate”. Tot D. Brătianu elaborează, în numele studenților români din Paris, o lungă și emoționantă scrisoare către Lamartine, solicitîndu-i sprijinul pe lângă guvernul francez, spre a li se permite să se întrunească în localul bibliotecii societății studenților români.

După ce participă la revoluția franceză din februarie 1848, în aprilie revine în țară pentru a lua parte la lupta revoluționară românească. În mai 1848 trece clandestin în Transilvania, fiind prezent la Adunarea Națională de la Blaj. După insurecția revoluționară munteană din 9 și 11 iunie, D. Brătianu primește din partea guvernului revoluționar însărcinarea de a trata cu guvernul ungar chestiunile legate de colaborarea revoluționară româno-maghiară. Se izbește însă de neînțelegerea problemei naționale de că-

* Mișcarea revoluționară din 1838 condusă de Ion Cîmpineanu, la care au luat parte burhezi și boieri liberali, urmărea: desființarea privilegiilor boierești și emanciparea țăranilor, dar fără pămînt; monarhie constituțională parlamentară; unirea Munteniei, a Moldovei și Transilvaniei într-un singur stat independent etc. — n.r.

** Vezi *Magazin Istorie*, nr. 1/1972, nr. 4/1973.

tre Kossuth. Revenit la București, este desemnat — alături de N. Bălcescu — printre membrii comisiei însărcinate de locotenența domnească să obțină de la Poartă aprobarea programului revoluției române. D. Brătianu se opune înăbușirii revoluției de către turci și, împreună cu Maria Rosetti, ajută pe revoluționarii exilați să se elibereze și să ajungă în Transilvania sau în Franța, unde merge și el. De aici trece în Anglia.

Ca reprezentant al locotenenței domnești a Munteniei, la 8 decembrie 1848 este primit în audiență de lordul Palmerston, ministrul britanic al Afacerilor Externe. La cererea acestuia, la 16 ianuarie 1849, D. Brătianu îi remite un lung și documentat **Memoriu asupra Principatelor Dunărene**. Pe baza a numeroase date istorice, statistice, juridice și politice, documentul exprimă juste revendicări ale revoluției române din 1848. Cum remarca peste puțin timp C.A. Rosetti, aflat la Paris, memoriul a făcut cunoscută cauza românească în Anglia. D. Brătianu trimite o copie a memoriului și deputatului lord Dudley Stuart, cu care intră curînd în legătură. O altă copie o înaintează deputatului lord Beaumont. Prin lordul Dudley Stuart ia contact și cu deputatul liberal Sir Harry Verney, făcîndu-l partizan al cauzei românești.

În februarie 1849, D. Brătianu trimite o adresă ambelor camere ale Parlamentului britanic, în care, făcînd apel la principiile liberale pe care se întemeia regimul burghez în Anglia, solicită sprijinul pentru cauza Principatelor Române. Spre a servi deputaților ca material informativ în ajunul interpelării anunțate a lordului Dudley Stuart, Brătianu publică de îndată la Londra ambele documente — memoriul către Palmerston și adresa către camerele Parlamentului — într-o broșură în limba engleză, sub titlul **Documents concerning the question of the Danubian Principalities, dedicated to the English Parliament by D. Brătianu, entrusted with a special mission by the Princely Lietenance of Wallachia to the Government of Her Majesty the Queen of Great Britain***. Neobosit, se adresează și redacțiilor unor ziare londoneze pentru a-i publica articole consacrate cauzei românești.

La 22 martie, în Camera Comunelor are loc dezbateră provocată de interpelarea lordului Dudley Stuart privind situația Principatelor Române. Din partea guvernului, lordul Palmerston dă un răspuns favorabil revendicărilor românești. D.

* „Documente privind Principatele Danubiene, adresate Parlamentului englez de către D. Brătianu, însărcinat cu misiune specială de către locotenența domnească a Munteniei pe lângă Guvernul Măiestății Sale regina Marii Britanii”.

Ledru Rollin

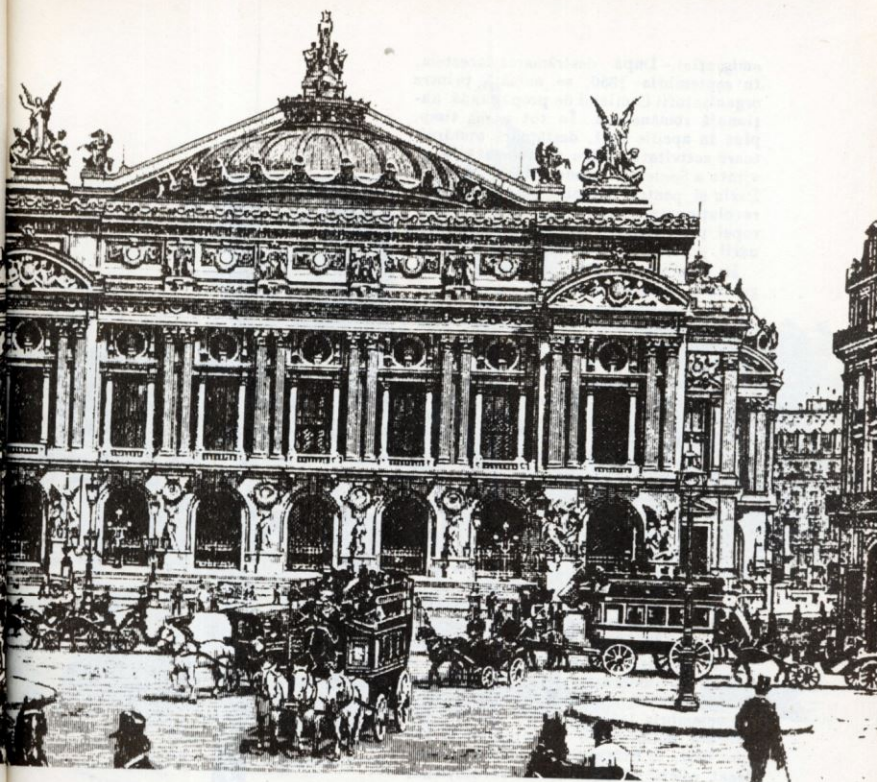
Alphonse de Lamartine

Brătianu se grăbește să-i mulțumească ministrului britanic, adăugînd rugămintea ca, prin mijlocirea ambasadorului englez din Constantinopol, Palmerston să obțină din partea Porții angajamentul de a nu accepta să se facă vreun act legislativ în Principatele Române în timpul ocupației ruso-turce.

Considerînd pe drept cuvînt un mare cîștig simpatia opiniei publice britanice pentru cauza română, D. Brătianu trece, pe la mijlocul lunii mai 1849, din nou în Franța. Scopul său e să mobilizeze gruparea radicală a Montagnarzilor**, condusă de

** Denumire dată deputaților revoluționari democrați din Adunarea legislativă; aceștia ocupau locurile cele mai de sus din sala adunării — n.r.

Imagine din Parisul secolului XIX. Piața Operei (după un desen de Baudier)

prietenul său Ledru Rollin, în vederea apărării drepturilor și revendicărilor Principatelor Române. La 10 iunie adresează acestuia o scrisoare, rugându-l ca în interpelarea sa, anunțată pentru a doua zi în Adunarea legislativă, să se refere și la „România”. În preambulul scrisorii amintește că un alt deputat radical, filoromânul Edgar Quinet, depusese pe biroul adunării protestul Comitetului democratic român, contra Convenției ruse-turce de la Balta Liman din 19 aprilie 1849, impusă Principatelor*.

La Paris, lărgind cerul prietenilor țării sale, D. Brătianu devine intimul

* Convenția de la Balta Liman prevedea: domni numiți de sultan pe timp de șapte ani; ținerea sub ocupația turco-iaristă a Principatelor pentru „a reprimă orice mișcare de insurecționare” etc. — n.r.

marelui istoric democrat francez Jules Michelet**, căruia îi trimite scrisori afectuoase, însoțite de comentarii asupra situației politice privite din punctul de vedere românesc și cu o orientare democratică. Într-una din aceste scrisori, în peste 30 pagini prezintă istoria și situația politică din acel moment a românilor.

„Pretutindeni nașterea libertății se apropie“

În decembrie 1849 participă împreună cu N.Bălcescu și C.A.Rosetti, la înființarea Asociației române pentru conducerea

** Vezi *Magazina Istorie*, nr. 1/1973.

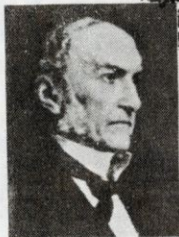
emigrației. După destrămarea acesteia, în septembrie 1850, se numără printre organizatorii Comisiei de propagandă națională românească. În tot acest timp, pînă în aprilie 1851, desfășoară o stăruitoare activitate pentru repunerea în activitate a Societății studenților români din Paris și pentru organizarea propagandei revoluționare în centrul și răsăritul Europei prin legături secrete cu revoluționarii poloni, ruși, maghiari și italieni.

În vara anului 1850, la Londra s-a organizat Comitetul central democratic european. La început comitetul era format din Giuseppe Mazzini, din partea republicanilor democrați italieni, Ledru Rollin, reprezentantul republicanilor radicali francezi, Albert Darasz, reprezentantul republicanilor democrați poloni, și Arnold Ruge, din partea republicanilor radicali germani. Comitetul urmărea organizarea unei noi revoluții europene, mai profundă și mai cuprinzătoare decît cea din 1848. Ea ar fi trebuit să înlăture toate monarhiile absolute, organizînd ulterior Statele Unite ale Europei.

La cererea lui Mazzini ca și emigrația democratică română să participe la activitatea Comitetului central democratic european, grupul revoluționar român aflat la Paris a acceptat invitația, numindu-l reprezentant al său în acest organism pe D. Brătianu. În aprilie 1851, acesta pleacă la Londra, unde rămîne — cu o întrerupere în vara anului 1851 — pînă în noiembrie 1853, revenind apoi în primăvara anului 1855. Începînd cu 10 iunie 1851, D. Brătianu este desemnat delegat oficial al Comitetului revoluționar român de la 1848 în cadrul comitetului de la Londra. Într-o scrisoare trimisă Comitetului central democratic european cu o lună înainte, D. Brătianu scria: „România a aflat cu bucurie crearea comitetului, căci ea a văzut în el imaginea marelui fraternități care va uni curînd între ele toate popoarele devenite libere”. Îndată Comitetul central democratic european lansează un manifest adresat românilor, prin care le cere să adere la înființarea Confederației Dunării, o uniune de luptă a popoarelor asuprite pentru care, de altfel, și N. Bălcescu militase cu puțin înainte, văzînd în aceasta o formă de acțiune revoluționară corespunzătoare momentului istoric respectiv. La 11 septembrie 1851, D. Brătianu răspunde, în numele Comitetului revoluționar român de la 1848, declarînd că primește pro-

H. J. T. Palmerston

W. E. Gladstone

punerea făcută și că va lupta împreună cu maghiarii, slavii și grecii. Dar pentru a se putea realiza o colaborare revoluționară sinceră între români și maghiari trebuiau precizate raporturile lor viitoare. Polemica ce se desfășura în acea perioadă, în paginile ziarului *La Presse*, între Daniel Ira'nyi, secretar al Comitetului salvării publice maghiar din 1848 și Dumitru Brătianu nu era de natură să întărească lupta revoluționară europeană comună. Sesizînd aceasta, la 21 august, Mazzini îi scrie lui D. Brătianu, aflat la Paris, rugîndu-l ca „orice polemică iritan-

Imagine din Londra secolului XIX. Catedrala Saint Paul și celebrul Big-Ben, văzute de pe Tamisa (reproducere după un desen de Baudier); un articol despre Big-Ben a apărut în Magazin Istoric, nr. 10/1972

tă" între români și maghiari să înceteze și românii să accepte, printr-un manifest al lor, bazele relațiilor viitoare cu maghiarii: sufragiu universal, soluționare pașnică a diferendelor, amnarea discuției privind litigiile existente până la victoria revoluției europene. La 11 septembrie prin D. Brătianu, Comitetul național român dă Comitetului central democratic european un lung răspuns la manifestul ce-i fusese adresat, angajându-se să lupte alături de celelalte popoare asuprite din sud-estul Europei. Ca urmare a angajamentului, în 1852 D. Brătianu

publică un manifest adresat românilor transilvăneni din armata austriacă, îndemnându-i să nu mai lupte pentru împărăția tiranică a Austriei, ci, în unire cu ungurii, sîrbii și celelalte popoare supuse Habsburgilor, să se ridice la luptă pentru eliberarea tuturor asupriților. Un alt manifest din 10 septembrie 1852, intitulat **Apel**, adresat de data aceasta locuitorilor din Principate, anunță revoluția: „pretutindeni nașterea libertății se apropie, căci tiranii pretutindeni chinuiesc omenirea [...] dar nici o nație nu suferă ca nația română”. Revoluția de la 1848,

arată el în continuare, n-a pierit, toate popoarele trebuie să se ridice la luptă contra asupritorilor tirani, formînd „armata comunei mîntuirii, armata Revoluției Europene”. Comitetul central democratic european, se subliniază în manifest, va conduce lupta revoluționară a popoarelor; românii să fie siguri, că prin revoluția europeană, România lui Mihai Viteazul se va elibera și va deveni republică democratică și socială.

Un singur obiectiv: Unirea

Aflat la Londra, D. Brătianu urmărește cu atenție presa occidentală, intervenind atunci cînd interesele poporului român sînt amenințate. Apărînd în ziarul **La Nation** din Bruxelles o scrisoare cu aprecieri defavorabile românilor, el se adresează redacției, cerîndu-i să insereze un articol în care arată motivele reale ale încarcerării lui Avram Iancu de către autoritățile habsburgice: 1) nu s-a prezentat împăratului Francisc Iosif cu prilejul călătoriei acestuia în Transilvania; 2) a refuzat decorația oferită de împărat. În martie, Brătianu se adresează din nou lordului Dudley Stuart, cerîndu-i să repună în discuția Parlamentului englez problema Principatelor Române. Totodată, întreține legături cu Karl Marx. Frecventează cercul gazetarului democrat francez Ch. Delescluze, căzut ulterior pe baricadele Comunei din Paris. Acesta, condamnat în Franța și refugiat, după 1848, în Anglia, scotea ziarul **Le Proscrit**, în care apăra și cauza popoarelor subjugate de monarhiile absolute.

În vara anului 1853, în ajunul izbucnirii războiului Crimeei, D. Brătianu reia, cu consimțămîntul lui Mazzini, legăturile cu deputații Dudley Stuart și A.H. Layard. Cel din urmă adresează, la 16 august, în Camera Comunelor o interpelare cu privire la soarta Principatelor. Bolnav, Dudley Stuart îl recomandă pe D. Brătianu unui prieten foarte influent, James Johnes, pentru a discuta chestiunea românilor. Cu asemenea relații și cu altele mai puțin cunoscute, agitatorul cauzei române din Anglia face ca presa engleză, cu excepția ziarului **Times**, să prezinte problema Principatelor din punctul de vedere românesc. Împreună cu N. Goleșcu, atras încă din anul precedent în Comitetul național român din Paris, participă la o serie de mitinguri în diferite orașe engleze,

printre care Liverpool și Manchester, unde face să se dezbată, cum spune el, „cauza noastră”. Prin mijlocirea lui Mazzini, care pregătește mereu revoluția europeană, în octombrie sau noiembrie 1853, D. Brătianu se întâlnește cu Kossuth, conducătorul emigrației maghiare, în vederea colaborării revoluționare. Pe baza acordului la care se ajunge, Kossuth lansează, la 6 decembrie, adresa intitulată **Bravilor patrioți români din Moldo-Valahia**.

Odată cu începerea conflictului diplomatic ruso-turc, revoluționarii din Europa întreagă speră că vor putea folosi războiul pentru a-și dezvoltă lupta lor revoluționară. Exilații români de la Paris doresc să formeze un corp de voluntari care, în eventualitatea războiului, să lupte în Carpați sub steagul național, sau, altfel, să creeze o situație de fapt care să permită declanșarea revoluției generale.

Considerînd că se apropie momentul declanșării revoluției naționale în țara sa, D. Brătianu pleacă la Marsilia, unde, împreună cu C.A. Rosetti și cu Ștefan Goleșcu se imbarcă, în noiembrie, pe un vapor către Galipoli. Traversează apoi Peninsula Balcanică, ajungînd la 21 ianuarie 1854, la Belgrad, apoi la Vidin, pentru a trece Dunărea, cu intenția de a provoca insurecția în Oltenia. Dar, cei trei sînt obligați să renunțe la executarea îndrăznețului lor plan datorită strictei supravegheri la comandamentul otoman. C.A. Rosetti și Ștefan Goleșcu merg la Constantinopol și apoi se întorc la Paris, iar D. Brătianu, deghizat, intră în țară, unde rămîne aproape un an, ocupîndu-se cu extinderea mișcării pentru Unire. În primăvara anului 1855 se află din nou la Londra, reluîndu-și activitatea de propagare a cauzei românești. De data aceasta, activitatea sa se concentrează asupra unui singur obiectiv: unirea Moldovei și Munteniei într-un singur stat. În acest scop reîncepe acțiunea de atragere a marilor demnitari britanici de partea cauzei române. Astfel, la 4 iulie prezintă lordului Clarendon, noul ministru englez al Afacerilor Externe, o adresă semnată de exilații români, în care aceștia se opun ocupației austriece din 1854*. La 17 iulie, prietenul său A.H. Layard pune din nou în discuția Camerei Comunelor chestiunea Principatelor.

*În urma convenției turco-austriece de la Boiadgi-köy din 1854, Moldova și Muntenia au fost ocupate de către armatele celor două mari puteri.

Apropiindu-se deschiderea Congresului de la Paris (din 1856)*, adresează lordului Clarendon, la 2 februarie 1856, un scurt memoriu în care arată că dorința cea mai vie a Principatelor este ca ele să devină un regat independent, în felul celui al Belgiei sau, cel puțin, să fie unite într-un singur principat care să-și poată da o constituție întemeiată pe principiul reprezentativ. În februarie, cu ajutorul primului ministru englez Palmerston, D. Brătianu obține de la guvernul imperial francez permisiunea de a se deplasa în Franța pe perioada desfășurării Congresului de la Paris. Aici solicită ministrului Afacerilor Externe al Franței, contele Walewski, sprijinul în apărarea cauzei românești. Aceași rugămintă o adresează, în repetate rânduri, lordului Clarendon.

După încheierea Congresului de la Paris, revine la Londra, reînnoindu-și intervențiile pe lângă lordul Clarendon și pe lângă lordul Palmerston, potrivit acum Unirii Principatelor. E ales membru al influentului **Reform Club**, devenind, totodată, prietenul directorului ziarului liberal **Morning Post**. În coloanele acestei publicații scrie o serie de articole. Cu ajutorul prietenului său Arnold Ruge și al unor deputați englezi organizează o asociație filoromână și o întrunire în sprijinul cauzei românilor la Brighton.

Cînd Poarta se pronunță, prin nota sa circulară din 31 iulie 1856, contra Unirii Principatelor, D. Brătianu răstoarnă prin două scrisori publicate în presă, argumentele reprezentanților otomani. Aflînd că Sir Henry Bulwer a fost numit membru al Comisiei de informare a puterilor garante în Principate face cunoștință cu acesta și caută să-l convingă de dreptatea cauzei românești. Este sprijinit în demersurile sale pe lângă diplomatul britanic de către prietenul său E. Crowe, corespondent la Paris al ziarului **Morning Chronicle**, care călătorește la Constantinopol pe același vapor cu Sir Henry Bulwer. La 5 decembrie încearcă din nou să-l convingă pe Palmerston de necesitatea și importanța europeană a Unirii Principatelor. Apropiindu-se alegerile pentru Adunările ad-hoc, stăruie pe lângă prietenii săi englezi ca Poarta să permită reîntoarcerea exilaților români în țară. În acest scop, se adresează la 10 februarie

1857 lui Walewski și lordului Clarendon. Răspunzînd interpelării făcută la sfîrșitul lui martie, de către un alt prieten al lui D. Brătianu, deputatul Otway, lordul Palmerston declară că va stărui pentru reîntoarcerea grabnică a exilaților români în patrie. Ca urmare, în luna următoare, Poarta eliberează pașapoartele necesare acestora. D. Brătianu, C.A. Rosetti, Ștefan și Nicolae Goleșcu sosesc în curînd la Giurgiu, dar încă aproape trei luni nu sînt primiți în țară. Abia la 7 iulie ei pot să pună piciorul pe pămîntul patriei lor.

Deputat al orașului Pitești, în Adunarea ad-hoc a Munteniei, D. Brătianu este ales ca unul din secretarii adunării. După sistarea lucrărilor, Partida Națională îl trimite, împreună cu N. Goleșcu, să susțină pe lângă puterile garante din Occident revendicările formulate de Adunarea ad-hoc. Obține între altele, sprijinul viguros al lui Gladstone**, care, la 4 mai 1858, propune Camerei Comunelor o moțiune în favoarea Unirii Principatelor. În timpul conferinței de la Paris, privitoare la soarta românilor, D. Brătianu se află mai întîi în capitala Franței și, apoi, la Londra, uide stăruie neconștient pentru cîștigarea opiniei publice britanice în acțiunea de convingere a guvernului englez de necesitatea Unirii Principatelor. Intervențiile sale se îndreaptă în această perioadă mai ales către Gladstone, al cărui prestigiu politic e în creștere. În decembrie 1858 și ianuarie-februarie 1859, D. Brătianu se află la Torino. Aici ia legătură cu fostul comisar al Sardiniei în Comisia de informare de la București, cavalerul de Benzi, sprijinitor al cauzei românilor pe lângă primul ministru al Sardiniei, Cavour.

După alegerea lui Al.I. Cuza ca domnitor și în Muntenia, D. Brătianu este numit ministru al Afacerilor Externe al guvernului din București, prezidat de I.A.I. Filipescu. Deși întreține în continuare legături cu Mazzini, cu Arnold Ruge și cu alți revoluționari democrați sau radicali europeni, politica internă îl absoarbe de aci înainte din ce în ce mai mult. Odată cu Unirea Principatelor în 1859, după aproape două decenii de neîntreprinse eforturi pentru triumful cauzei drepte a poporului român în cadrul luptei generale a popoarelor europene subjugate, pentru democrație și libertate națională, este tot mai mult atras de viața politică internă a României, devenind unul din oamenii politici burghezi influenți din a doua jumătate a sec. XIX.

* Vezi Magazin istoric, nr.1/1974.

** W.E. Gladstone (1809-1898) om politic britanic, lider al Partidului Liberal — n.r.

„ORAȘUL BUCURIILOR”...

(Urmare din p. 23)

mai tirziu — poate prin contaminare cu alte narațiuni, tot de proveniență folclorică — căci ea nu apare în versiunea inițială a legendei legate de înființarea așezărilor satești, care derivă din numele Bucur, Bocur sau Bucura.

Așadar, legenda unui Bucur cioban, întemeietor al orașului București, cu o ctitorie pe malurile Dîmboviței — fără o localizare precisă — era constituită în sec. XVIII și atestată în scris de clericul franciscan Blasius Kleiner la 1761. Această legendă n-a fost împărțită de cercurile culte din Muntenia, care au repudiat-o la început și s-au străduit să-i găsească orașului origini mai nobile.

Astfel s-a acceptat versiunea Negru vodă — circulând în mediul cărturăresc încă din veacul XVI — dar adăugându-i-se corectivul creării vechii curți domnești de către Mircea cel Bătrîn. Arheologic, e dovedit că începuturile Bucureștilor se plasează în a doua jumătate a veacului XIV, fără ca rolul lui Mircea sau al înaintașilor săi să fie determinat documentar.

Varianța populară a întemeierii orașului București, adică legenda lui Bucur, a pătruns totuși în istoriografie — cu denaturările și simplificările de rigoare — prin intermediul călătorilor străini fiind receptată, în cele din urmă, și de autohtoni, începând cu profesorul Iosif Genilie, la 1835. Dar între timp, legenda legată acum cu precădere de începuturile orașului București, reîntoarsă în mediul rural din care a provenit și răspîndită pe o arie geografică mai vastă decît o bănuiau, a ajuns să fie receptată tocmai în comitatul Aradului, de preotul Nicolae Horga din Seleuș, care a prelucrat-o și a transformat-o, oferindu-i și un cadru istoric, destul de aproximativ, de veac XIV,

dar cu singurul amănunt semnificativ, că nu amintește de vreo biserică ctitorită de Bucur, înobilat aici și devenit fiu de voievod.

Apoi a intervenit versiunea lui Iosif Genilie, care — trecînd destul de ușor peste realitatea istorică — a ajuns la un compromis între legenda populară și tradiția cultă. El a preluat legenda lui Bucur ciobanul, dar, prin ctitoria acestuia, a făcut legătura cu cadrul istoric, localizînd-o, printr-un subterfugiu etimologic (Bucur = Radu) cu biserica Sf. Atanasie de pe dealul de la Radu vodă, ceea ce a creat o vădită confuzie în jurul persoanei voievodului Radu, în care ne-a lăsat să vedem pe descălecătorul Radu Negru; același autor a preluat — după cum am văzut — și afirmația potrivit căreia Mircea cel Bătrîn ar fi înființat Curtea veche din București.

În sfîrșit, ceea ce a mai rămas din legenda lui Bucur a trecut printr-o metamorfoză definitivă în creația barocă a lui Al. Pelimon din 1858, care, prelucrînd versiunea de preotului Horga, amplificînd-o pînă la proporții de roman și adăugîndu-i identificarea lui Genilie în ceea ce privește localizarea bisericii miticului cioban, a ajuns la o construcție literară artificială, unde realitatea istorică nu mai joacă nici un rol.

Bogat în tradiții atît de diferite cu privire la înființarea sa, orașul București păstrează însă drept cea mai apropiată locuitorilor săi — printr-un atașament sentimental — legenda lui Bucur, care, născută în mediul rural și preluată din folclor, a suferit, cu începere de la sfîrșitul sec. XVIII un șir întreg de transformări prin filieră cultă, ajungînd la denaturările ce au determinat istoriografia oficială s-o renege, credem, cu prea mare asprime.

PLANȘELE NOASTRE

Imagini din București, de-a lungul timpurilor :

- 1) Sosirea principelui de Saxa Coburg (1783);
 - 2) Nicolae vodă Mavrogheni plimbîndu-se prin Capitală (1789), într-o trăsură trasă de doi cerbi;
 - 3) Mănăstirea Mihai vodă — azi Arhivele Statului — și podul peste Dîmbovița (1794);
 - 4) Peisaj din marginea Bucureștilor la sfîrșitul secolului XVIII;
 - 5) Marele incendiu din 1847;
 - 6) Enigmatica biserică a lui Bucur (acuarela din 1856);
 - 7) Stradă bucureșteană la 1860 (în centrul imaginii: biserica Sf. Spiridon)
- („Orașul bucuriilor” și legendele sale, p. 12)

③

④

⑦

Zîmbete din cronic

Poveste despre tiutiu

Nu numai secolului nostru îi aparțin susținutele campanii împotriva fumatului. Cu alte argumente, între care — e drept — nu cele medicale primare, obiceiul a fost combătut încă de la introducerea tutunului în Europa. Și tot de atunci au apărut și s-au răspândit numeroasele anecdote pe seama fumătorilor. Dar nici cu seriosul, nici cu gluma, răspîndirea „ierbii dracului” n-a putut fi stăvilită.

Dintre multe piese ce ar putea alcătui un virtual dosar de acuzare antinicotinic am desprins această Poveste despre tiutiu transcrisă pe la sfîrșitul sec. XVIII de către un sirgincios monah moldovean. (Manuscrisul se află în păstrarea Arhivelor Statului, București — Colecția documente moldovenești, XXX/2).

Transcriind-o, am păstrat ortografia și punctuația originalului.

M. C.

„Această carte este scoasă de pe limba elenească pe limba românească cu nevoia marelui și înțeleptului dascăl al Ierusalimului chir Silvestru, carele au ales istorie tiutiuului din multe cărți. Noi, 15 părinți sfinți din Ierusalim, închinîndu-ne la Sfîntul Mormînt [...] sezîndu noi pre o piatră, vorbim de ale noastre trebii sufletești, văzut-am un stareț bătrănu cu barba pînă la brău și mearșă de să închină la Sfîntul Mormînt [...] Si viîndu cătră noi, [...] începu a ne spune, zicîndu:

— O! fraților, ascultați-mă să vă spu de o întîmplare ce am văzut întru această cale de acum. Eu, fraților, lăcuescu într-o peștiră ci să chiamă Aravie de 75 de ani și acum viîndu [...] ca să mă închinu, tălînit-am un om negru ca un arap și

în mână ce dreaptă ținea o sămăntă, și trecu pre lîngă mine și nu zise nimic. Și era cu o falcă mare foarte, iar alta mai mică și cu ochii roșii și văzui că nu este lucru curat ci poate să fie dracul. Nu lăsaiu lucru în slab, ci mă luaiu după dînsul și [...] l-am găsit într-un munte înalt, foarte iscusit, al Carminului. Și făcea acolo o grădină, împrejur cu piatră și săpa într-însa iar eu zisăiu:

— Spune-mi că te juri pe numele împăratului nostru Satanail parte de dînsul să n-aibi, de nu-i grăi și nu mi-l spune drept ce sapi și ce sameni acolo? Ear el luoa o trestie lungă și-m șopti cu dînsa la ureche și zise:

— Sfinte părinte eu sântu Galaar, căpitanul dracilor [...] și sântu mai încredințat pentru slujbele cari făcu cu

credință împăratului nostru, Satanail, și mai mult și pentru aceasta carele voui să o fac cu credință, cum ne-au poruncit împăratu nostru Satanail. Carile, să ne strîngem toți dracii din toată lume la un locu, să facem sobor cu toții și să ne socotim să facem un meștig cu mari miros și mîngăere, ca să avem și noi pre pămînt și pre lumi și miros frumos și dragăstos. Deci adunîndu-ne cu toții împreună, într-un munte al Carminului, la un locu înalt, foarte iscusit, și ne-am socotit cu toții într-acestași chip: să ne împuțim într-otidvă și ce s-a alegi dintr-ace tidvă să fii mirositoru și afumătoru. Și din fumul s-au ales o sămăntă, carile după facerea ei să va înmulți de la răsărit pînă la apus, foarte multă, și să va chiama tiutiu [...] Și va fi mai cu prețu această miros al nostru decît zmirna și tămăia, carii mirosăsc creștinii, că fără zmirnă și fără tămăie vor fi, iar fără tiutiu nu vor putea nici un ceas [...].

Și care va trage măcar de trei ori dintr-ânsul îl vom trage la noi și priiatin ne va fi, înaintea împăratului nostru, Satanail, mare cinste va avea și lăudat va fi, și-l vom iubi pre el, și cu noi frate va fi, întru această viață de acum, și după moarte al nostru va fi, făcînd și poftili noastre și blagoslovenie lui. Sarsailă stegariul încă cu dănsii va fi, și gura lor va puți ca a puzezii și dinții lor vor ave smoali și rugină ca rămătoriul ce rămă și să tăvălește în noroiu. Așa să potrivește omul care be tiutiu și rămîne al nostru [...].

Așa ne-au mărturisit acel sfîntu părinte luminat po-veste pentru tiutiu.

Această istorie a tiutiuului au scris eu, erei Fomi Velișcul. 1785.

LUCREȚIU PĂTRĂȘCANU CĂTRE IULIU MANIU

Agresivul pact de neagresiune

VASILE GR. BOBOCESCU, MARIAN ȘTEFAN

În primele zile ale lunii decembrie 1937, Lucrețiu Pătrășcanu — militant de seamă al Partidului Comunist Român — adresa următoarea scrisoare deschisă lui Iuliu Maniu — președintele Partidului Național-Tărănesc:

DOMNULE PREȘEDINTE

În cuvîntarea ținută la Brașov, duminică 5 decembrie, ați adus la cunoștința opiniei publice că sprijinul muncitorimii vă este asigurat „absolut fără nici o condiție, numai pe baza încrederii ce o are în năzuințele cinstei și în sinceritatea acțiunii” dvs.

Socotesc că afirmația pe care ați făcut-o necesită dacă nu o infirmare, cel puțin o răspicată explicație.

Mișcarea muncitorească nu oferă, fără condiții, nimănui sprijinul și creditul ei. În adevăr, în campania electorală deschisă, reprezentanții autentici ai muncitorimii au înțeles să înlăture orice tirguală de mandate sau locuri pe liste. Ei nu au pus în primejdie posibilitatea concentrării tuturor forțelor adversare fascismului, formulînd cereri de asemenea natură — deși ele ar fi fost perfect îndreptățite. Această atitudine nu înseamnă însă „lipsa oricăror condiții” de care vorbiți dvs.

Sprijinul pe care muncitorimea înțelege să-l dea astăzi Partidului Național-Tărănesc, îl dă numai cu condiții, cu aspre condiții chiar.

Care sînt acestea?

Mișcarea muncitorească înțelege să ducă o luptă comună cu Partidul Național-Tărănesc și cu toate celelalte partide și organizații coalizate pe aceleași liste — Partidul Conservator, Frontul Plugarilor, Uniunea Muncitorilor și Tăranilor Maghiari *, Uniunea Democratică, Partidul Tăranilor Maghiari și Partidul Socialist — numai pe linia unei hotărîți afirmări democratice. Ea dă sprijinul întru-cît Partidul Național-Tărănesc, înțelegîndu-și rolul, se angajează fără rezerve și fără compromisuri în marea luptă de înfrîngere a tuturor forțelor reacționare care urmăresc într-un chip sau altul întronarea dictaturii fasciste în țara noastră.

Muncitorimea și organizațiile ei pun deci Partidului Național-Tărănesc, în primul rînd, condiția să nu se abată cu nimic din calea unei acțiuni hotărîte care să salveze România de primejdia fascismului și a războiului.

Muncitorimea, prin exponenții ei, s-a ridicat cu hotărîre și din primul moment împotriva pactului de neagresiune încheiat între conducerea Partidului Național-Tărănesc și mișcarea asasină legionară. Muncitorimea n-a încetat și nu încetează să ceară cu aceeași vehemență denunțarea acestui pact, dăunător din toate punctele de vedere luptei democratice.

În sfîrșit, muncitorimea și mișcarea ei politică cer conducerii național-tărăniste o atitudine fermă și lipsită de șovăieli în politica externă. Partidul Național-Tărănesc va găsi sprijinul

*Este vorba de „Uniunea Oamenilor Muncii Maghiari din România”.

muncitorimii, dacă și în acest domeniu el nu numai va afirma verbal, dar va dovedi cu fapte că înțelege să apere alianțele care așază fara noastră în cadrul Ligii Națiunilor, alături de țările pacifice și pe o hotărâtă linie de luptă împotriva tuturor încercărilor revizioniste, pregătite cu utilă febrilitate de Germania hitleristă și aliații ei războinici.

Numai pe această linie și cu aceste condiții, domnule președinte, muncitorimea va fi în actuala luptă electorală alături de Partidul Național-Țărănesc. Asigurările dv. că partidul pe care-l conduceți va merge pe această cale, a îndemnat muncitorimea să vă promită sprijinul de care pomeniți.

Frontul unic democratic și listele diversioniste

Noi am cerut din primul moment tuturor partidelor muncitorești și democratice să meargă unite în alegeri, propunând formarea unei liste unice. Am plecat de la considerația pe deplin justificată, că în momentul actual de gravă primejdie pentru soarta neamului și a țării se impune stringerea rindurilor tuturor celor care luptă împotriva hitlerizării României [...] Este clar pentru orice cetățean cinstit, că spargerea frontului unic democratic nu ajută decât reacțiunii.

A lipsit însă și din partea conducerii național-țărăniste o suficientă înțelegere a utilității unei asemenea largi formațiuni. Faptul că Partidul Național-Țărănesc și-a unit forțele cu Frontul Plugarilor, cu Partidul Conservator și cu celelalte organizații pomenite*, dovedește că o mai persistentă chemare către toate celelalte partide democratice și muncitorești ar fi dus la soluția pe care am propus-o noi de la început: listele unice.

Pe ce platformă sprijină muncitorimea Partidul Național-Țărănesc

Muncitorimea și organizațiile politice care o reprezintă înțeleg să desfășoare o activitate comună cu Partidul Național-Țărănesc pe următoarele patru puncte:

- Lupta hotărâtă pentru apărarea libertăților constituționale și împotriva dictaturii;
- Împotriva stării de asediu și cenzurii;
- Pentru apărarea integrității țării, în cadrul Ligii Națiunilor și alături de marile puteri pacifiste; împotriva planurilor războinice ale revizionismului fascisto-hitlerist;
- Pentru amnistia generală politică.

În același timp, socotim că organizarea temeinică a campaniei electorale cere o coalizare de forțe, dincolo de cadrul Partidului Național-Țărănesc. Formarea comitetelor de coordonare pe sectoare, orașe și județe din reprezentanții unor organizații care se găsesc pe aceeași linie de acțiune cu Partidul Național-Țărănesc, va forma organisme de propagandă și agitație absolut necesare unei intense campanii electorale. Numai astfel va fi posibilă mobilizarea tuturor energilor populare în lupta dusă pentru răsturnarea planurilor reacționare care ameninșă viața poporului nostru.

Masele și nu dușmanii democrației pot garanta libertatea alegerilor

Vi s-a cerut, domnule președinte, atât verbal cât și în scris, ca Partidul Național-Țărănesc să-și întărească imediat propriile lui gărzii printr-o largă recrutare de elemente muncitorești. Numai astfel apărarea libertății alegerilor va fi deplin asigurată de singura forță în stare s-o facă: forța populară, organizată în cadrul frontului democratic. Altfel, liberul exercițiu al dreptului de vot va fi lăsat la discreția legionarilor, care s-au dovedit în adevăr buni minutori ai revolterului, dar și cei mai hotărâți dușmani ai oricărui regim de dreptate și libertate.

Desfășurarea campaniei electorale justifică pe deplin aceste propuneri. Numai apelând la masele largi muncitorești și țărănești, Partidul Național-Țărănesc va crea forța capabilă să se opună prigoanei pe care guvernul o deslănțuie.

Iată în cadrul căror condiții programatice și pe temeiul căror propuneri concrete, muncitorimea din România înțelege să sprijine Partidul Național-Țărănesc. Exponenții ei politici vor ține trează vigilența maselor — inclusiv a celor din Partidul Național-Țărănesc — în lupta care se dă astăzi împotriva purtătorilor de cuvânt ai hitlerismului. Ei o fac înțelegând să apere nu numai un regim intern de libertate cetățenească, dar să împiedice și un act de trădare, așa cum îl plănuiesc acei care afirmă că locul României este pe axa Roma-Berlin, adică la discreția celor mai hotărâți dușmani ai hotarelor noastre.

Îndemnând muncitorimea și pe toți cetățenii țării să voteze listele Partidului Național-Țărănesc, care cuprind și pe reprezentanții organizațiilor democratice de mai sus, îi îndemnăm să voteze pentru democrație, împotriva fascismului. Orice vot dat listelor diversioniste, este un vot dat guvernului și reacțiunii.

* În februarie 1936, cu ocazia alegerilor parlamentare parțiale din județele Mehedinți și Hunedoara, s-a înființat Frontul Democratic: organizațiile locale ale P.N.T. s-au raliat frontului comun, răsunător succes în alegeri. În aprilie și iulie 1937, cu ocazia alegerilor comunale, municipale și județene, s-au încheiat noi acorduri locale între organizații ale Blocului Democratic, P.N.T., Partidului Conservator (Gr. Filipescu) și ale radical-țărăniștilor — n. r.

Front Popular. Linogravură de A. Mărculescu, publicată în revista Soarele (1935)

Front hotărât împotriva celor care din umbră plănuiesc un atac împotriva regimului nostru constituțional. Front hotărât însă și împotriva celor care, pe față au declarat război de moarte libertăților cetățenești și sînt unelte plătite ale dușmanilor țării.

Prin unirea tuturor organizațiilor potrivnice fascismului, mișcarea muncitorească va strînge toate forțele vii ale neamului ca să împiedice subjugarea țării și înrobirea maselor muncitorești și țărănești. Pe acest drum de salvare a țării și a neamului, mișcarea muncitorească vrea să înființeze Partidul Național-Țărănesc, liberat de pacte și compromisuri, care nu fac decît să amorsească combativitatea celui mai mare partid democratic din țară.

Mișcarea muncitorească va sta neclintită la postul ei de acțiune și de veghe. Sigură pe trădnicia credințelor ei, ea nu se îndoieste de siguranța izbîndei. Această izbîndă va fi nu numai a muncitorimii, ci a tuturor acelor care iau astăzi atitudine împotriva fascismului aducător de ruină și moarte și luptă pentru o Românie liberă și prosperă.

LUCREȚIU PĂTRAȘCANU

Cenzurată de către autorități, scrisoarea adresată șefului celui mai mare partid politic burghez, n-a putut fi difuzată și a rămas necunoscută opiniei publice.

Din investigațiile pe care le-am întreprins rezultă că documentul n-a făcut încă obiectul atenției specialiștilor; îl publicăm cu convingerea că el aduce o contribuție importantă la înțelegerea poziției P.C.R. față de „pactul de neagresiune” încheiat de Iuliu Maniu și C.Z. Codreanu în toamna anului 1937.

Dar pentru ca cititorul să se familiarizeze cu contextul politic la care se referă documentul este necesară o scurtă reCAPITULARE a evenimentelor.

Liderul împotriva propriului partid

În primăvara anului 1937, organele de urmărire și informații ale statului constatau că între Iuliu Maniu — retras în 1933 din funcția de președinte al Partidului Național-Tărănesc — și Corneliu Codreanu — șeful Gărzii de fier — au loc insistente tatonări și schimburi de emisari. În timpul vizitei pe care unul dintre șefii legionarii din Transilvania — Emil Șiancu — a făcut-o la București, emisari ai lui Iuliu Maniu au intervenit pe lângă el pentru a „mijloci o apropiere între fostul șef al Partidului Național-Tărănesc și Corneliu Codreanu”. La rîndul său, șeful legionarilor, după ce stabilise unele relații cu Al. Vaida-Voievod și organizația profascistă condusă de acesta (Frontul românesc, constituit în martie 1935, prin ieșirea lui Vaida și a amicilor săi din P.N.Ț.), „a dat dispozițiuni căpitănelui Șiancu de a lua contact personal cu dl. Maniu, spre a discuta asupra posibilităților unei colaborări”. Două zile mai târziu, la 11 martie 1937, în casa din București a unui inginer Ionică, Zaharia Boilă, nepotul lui Maniu, s-a întâlnit cu Codreanu, cu care a discutat posibilitatea unei conlucrări. Printre altele, șeful legionar și-a exprimat dorința de a se întâlni personal cu Maniu. Dat fiind faptul că relațiile legionarilor cu Carol II se înrăutățiseră* și temându-se că va fi suprimat, Codreanu i-a măturisat lui Boilă că lăsase un testament politic ce prevedea ca, în cazul dispariției sale, legionarii să se alăture liderului P.N.Ț.

Aceste căutări și încercări de apropiere între Maniu și Codreanu puteau stîrni nedumerirea oricărui om de bună credință: Maniu — membru marcant al unuia din marile partide de guvernămînt din țară, adept și susținător al regimului parlamentar burghez, care făcuse de multe ori publice aceste convingeri — tatona, prin întâlniri secrete, pe șeful celei mai reacționare grupări politice din România, Garda de fier.

Ce fapte, ce schimbări surveniseră în viața politică pentru a determina febrile căutări celor doi politicieni? Care erau mobilurile și obiectivele urmărite de ei?

Conflict mai vechi

Succesele înregistrate de forțele democratice și antifasciste în alegerile parlamentare parțiale din 18 februarie 1936 în județele Mehedinți și Hunedoara, în alegerile comunale, municipale și județene din 1936 și 1937, ca și marile demonstrații antifasciste din mai 1936 (cu peste 500 000 participanți) evidențiaseră că deși comuniștii se aflau în ilegalitate, ei înregistrau o creștere consi-

derabilă a influenței în viața politică a țării. Programul și linia politică promovate de P.C.R. câștigaseră adeziunea maselor largi, determinînd o evidentă orientare favorabilă realizării Frontului Popular Antifascist**. Ideea prinsese rădăcini și în rîndul multor membri de rînd ai P.N.Ț. și ai celor din Partidul Radical-Tărănesc (de sub conducerea lui Gr. Iulian) câștigînd chiar un mare număr din frunțașii acestor partide, ca dr. N. Lupu, Radu Olteanu, Octav Livezeanu, Alex. Miță, Dem Dobrescu, Petre Andrei, Mihail Ralea etc. Ieșirea din cadrul P.N.Ț. a grupului de dreapta al lui Vaida-Voievod, trecerea în expectativă a lui Maniu, dar mai ales revenirea dr. N. Lupu în cadrul P.N.Ț. (1934) au făcut ca în perioada 1936-1937, în conducerea partidului să domine aripa țărănistă (după cum se știe, P.N.Ț. a luat naștere în 1926 prin fuziunea Partidului Național Român cu Partidul Tărănesc). Elemente din gruparea țărănistă, care formau aripa de stînga a partidului, au răspuns favorabil apelurilor lansate de P.C.R. pentru organizarea unor acțiuni comune împotriva primejdiei fasciste, pentru apărarea independenței țării, chiar dacă conducerea P.N.Ț. din acei ani nu și-a dat acordul pentru realizarea Frontului Popular Antifascist pe scară națională. În cadrul P.N.Ț. activau și alți oameni politici, cunoscuți pentru atitudinea lor antifascistă, cum era Armand Călinescu***.

Înțelegînd importanța deosebită a coalițiilor tuturor forțelor democratice, patriotice într-un larg front național, pentru a bara ascensiunea spre putere a Gărzii de fier și a salva independența țării amenințată de acțiunile revizioniste ale statelor fasciste, P.C.R. a depus eforturi susținute. Comuniștii doreau să atragă P.N.Ț. alături de organizațiile aflate sub influența sau conducerea lor (Blocul Democratic, Frontul Plugarilor, MADOSZ etc.), de sindicate și celelalte partide muncitorești (Partidul Social-Democrat, Partidul Socialist-Unitar, Partidul Socialist-Independent). O poziție ostilă legionarilor și Germaniei naziste adoptau și alte partide și forțe politice din acea vreme: Partidul Conservator (Gr. Filipescu), Partidul Radical-Tărănesc etc.

Orientarea unor cadre din conducerea P.N.Ț. și a multor membri de rînd spre conlucrarea cu forțele patriotice antifasciste a primit însă o grea lovitură din partea lui Maniu. Acesta a organizat o serie de acțiuni, atît în interiorul, cît și în afara partidului, pornind de la convingerea că va putea folosi mișcarea legionară ca element de presiune și manevră pentru a-și satisface ambițiile sale de a fi prima figură a vieții politice românești.

* Vezi Magazin istoric, nr. 5/1973.

** Vezi Magazin istoric, nr. 8/1973.

*** Vezi Magazin istoric, nr. 7/1967.

Iuliu Maniu, Al. Vaida-Voevod, Gh. I. Brătianu și Ion Mihalache (văzuți de caricaturistul I. Th. Olaru)

Mihalache în opoziție de uzură

Calculule și acțiunea lui Maniu s-au desfășurat pe mai multe planuri, vizînd mai multe obiective. În primul rînd, speculînd faptul că raporturile dintre Carol II și Garda de fier se înrăutățiseră foarte mult, i-a atras pe legionari de partea sa, spre a-i folosi împotriva regelui. În al doilea rînd, prin dezacordul pe care și l-a manifestat deschis față de gruparea țărănistă, a urmărit să slăbească momentan P.N.Ț., menținîndu-l într-o opoziție de uzură, pentru a-l sabota pe Mihalache și a-l înlocui în funcția de președinte.

La 20 noiembrie 1937, Parlamentul a fost dizolvat și s-au anunțat noi alegeri parlamentare pentru 20 decembrie. S-a deschis astfel una din cele mai disputate campanii electorale din istoria țării. Forțele democratice s-au aflat, în fapt, în fața a două puternice presiuni: una venînd din partea regelui, în cursă spre instaurarea dictaturii personale, cealaltă din partea mișcării legionare, care încerca să răzbată cu orice chip la suprafața vieții politice.

În aceste condiții, la 25 noiembrie 1937, s-a încheiat „pactul de neagresiune” cu „Totul pentru țară”, la care au aderat de asemenea partidul liberal profascist prezidat de Gh. Brătianu și gruparea politică de dreapta a lui C. Argetoianu.

Conform versiunii publice „pactul de neagresiune” a fost realizat pentru „apărarea libertății” și „asigurarea corectitudinii alegerilor”. Obiectivele nedecarate ale acestei înțelegeri au fost însă mult mai

* Denumirea luată de Garda de fier la reînflințarea sa, în martie 1935 (vezi și *Magazin istoric*, nr. 9/1970).

largi, ea căpătînd caracterul unei adevărate alianțe politice între I. Maniu și C.Z. Codreanu. O dovadă e și faptul că pactul propriu-zis a fost precedat de o serie de acorduri și înțelegeri nedate publicității și ale căror baze fuseseră puse încă înainte ca I. Maniu să preia din nou, în noiembrie 1937, președinția P.N.Ț. Se stabilise, astfel, o înțelegere în virtutea căreia în alegerile pentru Senat, P.N.Ț. și legionarii să depună o listă comună; se hotărîse un plan de acțiune comună între P.N.Ț. și mișcarea legionară și pentru perioada de după alegeri (Maniu spera să cîștige alegerile și să formeze guvernul). Chiar în cadrul întrevederii dintre Maniu și Codreanu, ținută în casa d-ruului D. Gerota, în care s-a încheiat pactul, se stabilise că în cazul în care guvernul Tătă-

ȚNEOLARU

răscu va dizolva „Totul pentru țară”, P.N.Ț. să se retragă din alegeri, în semn de solidaritate cu mișcarea legionară, și să „înceapă lupta comună [cu aceasta] contra guvernului”. De altfel, în repetate rînduri, Codreanu le spusese ciracilor săi că era în avantajul legionarilor ca alianța și colaborearea cu Maniu să fie continuate și după alegeri.

Pentru unii mumă...

Încă la 13 aprilie 1937, Maniu primise o delegație de studenți legionari, trimisă de Codreanu „spre a fi sfătuiți în orientarea politică a mișcării legionare”. Pentru eventualitatea că ar putea fi suprimat a doua zi, Codreanu a dat dispoziții strict confidențiale șefilor de organizații legionare ca, „în cazul cînd el va dispăre în lupta pe care o crede inevitabilă între mișcarea legionară, pe de o parte, și cercurile din jurul Palatului, pe de altă parte, atunci toate organizațiile legionare să se orienteze spre dl. Maniu, singurul om cu prestigiu”.

În același timp, pentru a-i arăta lui Maniu că poate conta pe sprijinul Gărzii de fier în confruntarea cu ramura țărănistă din P.N.Ț., Codreanu declara că „dacă va fi adus la guvern Partidul Național-Țărănesc [sub șefia lui Mihalache], în frunte cu Armand Călinescu și Virgil Madgearu, va declara război pe viață și moarte acestui regim, ajungând până la vărsări de sînge”.

Prin apropierea de Maniu, pentru legionari se deschidea o perspectivă nesperată: conștiința că singuri nu se vor putea impune niciodată în cadrul unei ample consultări a corpului electoral șefii Gărzii de fier s-au gândit să speculeze această apropiere, pentru a induce în eroare pe votanți. Într-o consfătuire intimă cu unii frunțași gardiști, Codreanu a declarat că „mișcarea legionară niciodată nu va putea ajunge la putere pe calea evolutivă, cucerind alegerile, oricît s-ar pregăti în acest sens”, ci „numai prin forță [...], creînd statul legionar”.

În a doua jumătate a lunii august 1937, Emil Șiancu i-a făcut o nouă vizită lui Maniu. Din convorbirea pe care a avut-o cu

torală ce se apropia. Într-o ședință cu șefii de regiuni ai organizației legionare, el preciza: „În județele unde organizațiile Partidului Național-Țărănesc sînt conduse de către adversari ai mișcării legionare, ca Virgil Madgearu, Armand Călinescu și dr. N. Lupu, mișcarea legionară să fie astfel pregătită, încît să poată face față chiar cu violență [sic!] în alegerile generale”. Față de șefii național-țărăniști, partizani ai lui Maniu, Codreanu recomanda ca „în propaganda ce o desfășoară legionarii să caute a evita conflictele cu acești național-țărăniști și chiar să se ferească a-i critica, pentru a nu prejudicia raporturile bune pe care le are astăzi mișcarea legionară cu d-nul Maniu”.

Atacuri combinate

Peste cîteva săptămîni, „maniștii” au început acțiunea împotriva lui Ion Mihalache, pentru a-l împiedica să formeze un guvern național-țărănesc. În cercurile frunțașilor „maniști” din Capitală, la începutul lunii octombrie 1937, se discuta că, împreună cu șeful lor, „vor face opoziție unei eventuale formule de guvern național-țărăniste prezidată de dl. Mihalache, pe motiv că un asemenea guvern ar fi însemnat să guverneze contrar vederilor constituționaliste ale d-lui Maniu”. Acesta a refuzat să participe la ședința conducerii P.N.Ț., din 20 octombrie 1937, în care s-a discutat problema succesiunii guvernului. Frunțașii „maniști” din Capitală, care în seara aceleiași zile tînuseră o consfătuire, au apreciat cu satisfacție că „P.N.Ț. [sub președinția lui Ion Mihalache]

liderul național-țărănesc, Șiancu și-a format convingerea că acesta „era hotărît să revină la șefia Partidului Național-Țărănesc, însă în prealabil așteaptă uzarea tuturor acelor frunțași din partid care-i erau adversi, aceasta pentru că, luînd șefia, să poată în voe a-și aplica tactica sa”. Pe de altă parte, emisarul legionar a raportat lui Codreanu părerea că în eventualitatea în care Maniu „ar ajunge la șefia Partidului Național-Țărănesc, s-ar putea stabili o colaborare între «Totul pentru țară» și Maniu în ceea ce privește punctele comune pe care le au asupra problemelor așa-zise constituționale”.

Codreanu n-a întîrziat să-și elaboreze tactica față de P.N.Ț. în campania elec-

a pierdut orice șansă de a veni la putere singur" și s-au arătat dispuși să aștepte cu calm desfășurarea evenimentelor. „Acest fapt e dăunător deocamdată partidului, dar va fi mai tirziu spre binele acestui organism politic, căci — au apreciat ei — cei ce l-au adus în starea de astăzi, vor fi nevoiți de a se retrage din posturile de conducere, și dl. Maniu reluând șefia, va fi în măsură ca în scurt timp să redreseze acest partid și să-l aducă la putere”.

La 4 noiembrie, cu prilejul unei întâlniri pe care fruntașii național-țărăniști transilvăneni au avut-o la Cluj cu Maniu, acesta le-a cerut să depună toate străduințele cu ocazia alegerilor generale parlamentare ce urmau să aibă loc, pentru ca „din numărul total de mandate din Ardeal pentru Aduarea deputaților, cel puțin două treimi să revină partizanilor săi”.

Totodată el a dat dispoziții ca grupul deputaților național-țărăniști din Transilvania să se ralieze în Parlament reprezentanților legionari; înțelegerea în această privință urma să fie perfectată printr-un acord, în ziua de 7 noiembrie 1937, la tratative fiind desemnat să participe Ionel Pop, care „se bucură de mari simpatii în rândurile legionarilor”. Scopul acestui bloc parlamentar „era să torpileze pe Ion Mihalache în cazul cînd ar fi cîștigat alegerile. Conducerea mișcării legionare a hotărît, la consfătuirea din 11 noiembrie 1937, să trimită doi delegați (Alex. Constant și Nicolae Totu) la Armand Călinescu și Virgil Madgearu cu amenințarea că „în cazul cînd va veni la putere Partidul Național-Țărănesc, dacă veți îndrăzni să luați vreo măsură care să atingă libera desfășurare a activității mișcării legionare sau se va atinge de vreunul din luptătorii ei, o veți plăti cu viața voastră și nu numai voi, dar și urmașii voștri din neam în neam”.

Toate aceste acțiuni au decurs pe fundalul unei tot mai accentuate crize politice. Guvernul condus de Gh. Tătărescu se clătina; în cercurile politice se discuta aprins problema succesiunii. Cei mai mulți vedeau o soluționare prin chemarea la guvern a național-țărăniștilor. Carol II făcuse, de altfel, unele aluzii în acest sens, iar conducerea P.N.Ț. își arătase intenția de a primi o astfel de ofertă. În cadrul unor contacte preliminare regele a pus unele condiții pe care Mihalache nu le-a putut accepta. La 13 noiembrie, cînd totuși, președintele P.N.Ț. a primit însărcinarea să formeze guvernul, Carol a fost foarte explicit. Pretextînd o așa-zisă „lărgire a bazei de guvernare”, el i-a cerut să includă în guvern și pe unii reprezentanți ai Frontului Românesc al lui Vaida-Voievod. Conducerea P.N.Ț. n-a acceptat și, a doua zi, Mihalache și-a depus mandatul. În aceeași zi, Carol l-a primit pe Tătărescu, care a prezentat demisia guvernului, dar, acceptînd condițiile refuzate de național-țărăniști, a primit...

mandat să formeze un nou cabinet. La 17 noiembrie, regele a aprobat lista noului guvern, care prin componența sa a căpătat și mai vizibil decît cel precedent caracterul de guvern personal al regelui. În plus, prin menținerea lui Tătărescu la putere și, deci, prin renunțarea la „rotativa” guvernamentală, regele făcea un nou pas spre dictatura sa.

În urma eșecului, Mihalache a fost nevoit să demisioneze din funcția de președinte al P.N.Ț., în locul său revenind Maniu. Printre primele manifestări politice ale noului președinte al P.N.Ț. a fost oficializarea legăturilor sale cu șeful Gărzii de fier. Cit de departe s-a ajuns în această colaborare ne putem da seama și din faptul că șefii organizațiilor legionare au primit instrucțiuni din partea lui Codreanu pentru „a colabora și ajuta pe național-țărăniști în ce privește poliția [paza] întrunirilor [electorale] respective, pentru ca adversarii politici să nu mai poată să le zădărnicească”. Totodată, după revenirea lui Maniu în fruntea partidului, P.N.Ț. a încetat critica la adresa ideologiei și metodelor teroriste ale Gărzii de fier. Manifestul către alegători, lansat de P.N.Ț. la sfîrșitul lunii noiembrie 1937, nu mai conținea nici una din lozincile antifasciste cu care mobilizase masele la marile demonstrații populare din 1936 și 1937. Cu prilejul unei întruniri electorale ținute la Cluj, după declarațiile de fidelitate față de Franța și Anglia și față de sistemul tradiționalilor alianțe încheiate de România, Maniu a făcut aprecieri elogioase la adresa regimurilor politice din Italia și Germania.

„Pactul de neagresiune” a avut consecințe grave pe tărîm politic, dînd un certificat de legitimitate mișcării legionare ca unei forțe politice aptă de a guverna.

Avînd girul politic al celui mai mare partid de opoziție, legionarii s-au aruncat în alegerile de la 20 decembrie 1937, făcînd uz de demagogie, tîrtoare și violență. De parte de a se „modera” sub influența aliatului său, Codreanu și-a exprimat public adversitatea față de regimurile democratice și hotărîrea de a instaura „statul totalitar”, luînd atitudine împotriva Micii Întelegeri, Înțelegerii Balcanice și Societății Națiunilor și cerînd alăturarea României la statele fasciste. „În 48 de ore după biruința mișcării legionare, România — declara el — va avea o alianță cu Roma și Berlin”.

„Iuliu Maniu a pierdut dreptul de a vorbi în numele democrației”

Apelul adresat celorlalte partide de a adera la pact n-a găsit ecou favorabil decît la deșidența liberală a lui Gh. Brătianu și la Uniunea Agrară, condusă de C. Argetoianu. Ceilalți lideri politici au dezavuat

acțiunea lui Maniu. Astfel, Grigore Iuian, președintele Partidului Radical-Țărănesc, a refuzat propunerea făcută de liderul P.N.Ț. de a participa la un bloc al opoziției, declarând că fiind „credincios” principiilor democratice bazate pe pactul constituțional și respectul libertăților și instituțiilor de stat nu poate lua parte alături de unele partide care neagă aceste principii”. Victor Iamandi, liderul grupării „H” din cadrul P.N.L.*, cu prilejul întrunirii electorale ținute la Iași, la 7 decembrie 1937, a declarat că „Iuliu Maniu a pierdut dreptul de a vorbi în numele democrației”, pentru că „a dat mîna cu dreapta specializată în asasinat și crimă”. Chiar președintele P.N.L., Constantin I.C. Brătianu, într-o cuvîntare rostită la consfățuirea cu reprezentanții organizațiilor comunale din județul Ilfov, a avut cuvinte dezaprobatoare la adresa lui Maniu. „Pînă ieri în luptă cu Garda de fier, care îl amenința — a declarat el — astăzi încheie un pact, angajîndu-se a nu combate niște teorii periculoase și pentru democrație și pentru existența noastră națională”. Pe o poziție asemănătoare s-a situat și Nicolae Iorga.

Gestul lui Maniu a provocat noi frămîntări în cadrul P.N.Ț. Astfel, unii din membrii comitetului executiv (Armand Călinescu, N. Costăchescu, Virgil Potârnică, Grigore Gafencu), dar mai ales cei din aripa de stînga a partidului: dr. N. Lupu, Octav Livezeanu, M. Ghelmegeanu, M. Ralea, Petre Andrei și alții, cunoscuți prin atitudinea lor antilegionară, nu s-au declarat de acord cu noua orientare impusă P.N.Ț. de către Maniu. Cu ocazia discuțiilor „pactului de neagresiune”, Armand Călinescu l-a combătut cu înverșunare, considerînd-l „o negare a principiilor democratice prin legalizarea unei mișcări totalitare”. Încă din mai 1936, cu prilejul unei audiențe la rege, Armand Călinescu vorbise acestuia despre pericolul legionar și opinase pentru reprimarea mișcării fasciste. În timpul unei întrevederi cu I. Mihalache, la 9 decembrie 1937, Armand Călinescu a declarat răspicat că nu aprobă colaborarea P.N.Ț. cu Garda de fier și gruparea liberal-dezidentă a lui Gh. Brătianu.

Numeroase organizații ale P.N.Ț. din Capitală și din provincie, mai ales în centrele industriale unde comuniștii aveau mare influență, au criticat energic noua orientare politică dată partidului de către Maniu și au cerut denunțarea înțelegerii cu Garda de fier. Multe din întrunirile electorale național-țărănesti au căpătat astfel un pronunțat caracter democratic și antifascist.

Potrivit instrucțiunilor primite din partea C.C. al P.C.R., comuniștii care activau în rîndurile P.N.Ț. au început acțiuni energice

în vederea schimbării tacticii impuse partidului de către Iuliu Maniu. „Comuniștii activează în rîndurile membrilor înscrși în P.N.Ț. — precizau instrucțiunile amintite — pentru a-i determina să solicite de la conducerea P.N.Ț. următoarele revendicări: denunțarea „pactului de neagresiune”; întreprinderea unei campanii politice pentru desființarea stării de asediu și a cenzurii; stabilirea unei colaborări cu Partidul Radical-Țărănesc, pentru înființarea unui front democrat; revenirea asupra declarației făcute de Maniu la Cluj” (Arhiva C.C. al P.C.R., fond nr. 1, dosar nr. 210, fila 334).

Îngrijorați de consecințele grave ale acțiunilor noului președinte al P.N.Ț. „delegații de muncitori din București — se arăta în *Scnteia* din 22 decembrie 1937 — s-au prezentat domnului Maniu și i-au cerut ruperea „pactului de neagresiune” încheiat de el cu partidul fascist „Totul pentru țară”, care continuă să fie organizația paramilitară, agresivă a lui Hitler în România și cu partidul fascizant național-liberal georgist. Muncitorii din București în modul acesta au exprimat clar și precis dorințele nu numai ale clasei muncitoare, dar și ale poporului român [...] de a se cere și impune noului conducător al Partidului Național-Țărănesc lupta consecventă contra amestecului lui Hitler în treburile interne ale țării, contra agenților acestuia în România [...] pentru îmbunătățirea situației maselor populare, lărgirea libertăților democratice, pentru alegeri libere și guvern democrat format din reprezentanții partidelor și organizațiilor democratice”.

În instrucțiunile C.C. al P.C.R. pentru campania electorală de la sfîrșitul lui 1937 se cerea comuniștilor să lupte „pentru a împiedica cu orice preț, oriunde, reușita listelor deschis fasciste”. Pentru acestea se recomanda o tactică elastică, cunoașterea concretă a raportului de forțe și orientarea, de la caz la caz, „ajungînd chiar să [se] voteze lista unor partide [...] cu care altfel nu avem nimic comun, dar numai și numai să [se] împiedice succesul listei deschis fasciste”.

Rezultatul alegerilor a adus surprize: era pentru prima oară în istoria parlamentară a țării cînd un guvern organiza alegeri și nu le putea cîștiga; în urma dezorientării și confuziei create în rîndurile corpului electoral, mișcarea legionară a obținut un număr nesperat de mare de voturi; nici unul din partidele burgheze aflate în cursă nu a înrunit majoritatea necesară; în consecință, Carol a încredințat sarcina de a forma guvernul lui Octavian Goga, secundat de A.C. Cuză, conducătorii Partidului Național-Creștin ale cărui rezultate electorale erau submediocre. A fost, de fapt, un guvern de foarte scurtă durată, căci la 10 februarie 1938**, Carol II a instaurat dictatura personală.

* Gruparea cuprindea o serie de elemente tinere cu vederi democratice-burgheze, ostile apropierei de Germania hitleristă și potrivnice Gărzii de fier (despre V. Iamandi, vezi *Magazin istoric*, nr. 9/1969).

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1973.

- **Ligia Bărzu — CONTINUITATEA POPULAȚIEI AUTOHTONE ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE IV-V.**
Editura Academiei R.S.R., București, 1973: analiza unor vestigii ce reprezintă noi dovezi materiale în sprijinul continuității unei populații autohtone în fosta provincie romană Dacia.
- **N.Z. Lupu — PLANUL DE LA GENEVA. IMPLICAȚIILE POLITICE ÎN ROMÂNIA. 1932-1933.**
Editura Politică, București, 1973: acordul de colaborare tehnico-consultativ încheiat la 23 februarie 1933 între guvernul român și Societatea Națiunilor.
- **Carol Gölner — REGIMENTELE GRĂNICEREȘTI DIN TRANSILVANIA. 1764-1851.**
Editura Militară, București, 1973: pagini semnificative din istoria zbucimată a acestor unități militare.
- **Tiberiu Avramescu — CONSTANTIN MILLE. TINEREȚEA UNUI SOCIALIST.**
Editura Politică, București, 1973: anii de formare și entuziasmul activității militante (până în 1895) a unui din reprezentanții de seamă ai mișcării democratice și socialiste din România de la sfârșitul sec. XIX.
- **G. Zane, Elena G. Zane — NICOLAE BĂLCESCU LA BIBLIOTECA POLONEZĂ DIN PARIS.**
Editura Academiei R.S.R., București, 1973: evocarea perioadei anilor 1847-1851, când Nicolae Bălcescu a cercetat, pe lângă fondurile Bibliotecii Naționale din capitala Franței și pe cele ale Bibliotecii poloneze „importante pentru politică și intelectualității poloneze revoluționare stabilite în Franța”.
- **Simion Săveanu — ENIGMELE BUCUREȘTILOR.**
Editura pentru Turism, București, 1974: momente din istoria mai puțin cunoscută a Capitalei noastre, reconstituite atât din măturile documentelor cît și din ceea ce a păstrat tradiția orală a bucureștenilor.
- **Ing. Constantin C. Gheorghiu — AUREL VLAICU.**
Editura Militară, București, 1973: momente din viața și opera ilustrului precursor al aviației românești și mondiale.
- **Dimitrie Cantemir — ISTORIA IE-ROGLIFICĂ.**
Editura Academiei R.S.R., București, 1973: text stabilit și glosar de Stela Toma; studii introductive, comentarii, note, bibliografie și indice de Nicolae Stoicescu. Tomul IV din seria de Opere complete ale domnului moldovean, publicat într-o ediție critică îngrijită de Virgil Cândea, care semnează și prefața prezentului volum.
- **REZISTENȚA EUROPEANĂ ÎN ANII CELUI DE-AL DOILEA RĂZBOI MONDIAL. 1938-1945, vol. I.**
Editura Militară, București, 1973: culegere de studii privind Rezistența în țările din Europa Centrală și de Sud-Est, publicată sub egida Institutului de Studii Istoric și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R. Autori: Nicolae Copoiu, Gheorghe Unc, Constantin Nuțu, Milică Moldoveanu, Gelcu Maksutovici, Dan Baran, Nicolae Ciachir, Crișan Iliescu, Ladislau Gergely, Gheorghe Zaharia.
- **Petre Constantinescu-Iași — DE LA ELIBERARE LA SOCIALISM.**
Editura Politică, București, 1973: amplă selecție din articolele pe care istoricul și militantul comunist le-a publicat în presa anilor 1944-1955.

PASIUNEA CUNOAȘTERII

Leonardo da Vinci

MARIA LUISA RIZZATTI

În tratatul pe care i l-a consacrat, Leonardo da Vinci considera pictura o știință — „acea știință ce arată opera Naturii“ în cel mai înalt grad. Rod al unei munci de o viață, *Tratatul despre pictură* este, pentru cel ce îl parcurge, o carte de inițiere. Asemenea unui demiurg generos, autorul dezvăluie oamenilor o parte din complexul tablou al feluritelor înfățișări pe care le poate avea natura și, totodată, multiplele modalități în care acestea pot fi percepute.

Înainte de toate, a fost un om care a aparținut din plin vremilor sale, „quattrocentoului“, secolului fericit în a fi cuprins în durata sa trăirile atîtor bărbați iluștri, după unele aprecieri veacul cel mai bogat în genii. Deși a locuit succesiv în mai multe orașe, a rămas un cetățean al Florenței, pentru care venirea sa pe lume a fost considerată „un dar cu adevărat uriaș“ (G. Vasari). Socotit unul din cei mai străluciți reprezentanți ai Renașterii italiene, s-a preocupat nu numai de pictură și sculptură, ci și de mai toate ramurile științei cunoscute în epoca sa. În domeniul mecanicii a studiat fenomene ca atingerea, ciocnirea și căderea corpurilor, rezistența materialelor etc.; a întocmit numeroase proiecte de irigație, de apeducte și canale; a construit mașini de săpat, de șlefuit sticlă, de tracțiune, de tipărit și diverse instalații militare; s-a preocupat de realizarea unor aparate de zburat, elaborînd veritabile prototipuri ale elicopterului și parașutei; i se datoresc, de asemenea, unele cercetări în domeniul topirii și prelucrării metalelor și

l-au interesat în egală măsură legile opticii și alcătuirea universului; anatomia omului și deplasările mărilor și continentelor; structura frunzelor și construirea unor orașe ideale. A considerat matematica și mecanica științe desăvârșite, încercând să imprime armonia lor și celorlalte domenii de activitate.

S-a socotit un uomo senza lettere („om fără știință de carte“, fără acea cunoaștere amănunțită a cărților latinești și grecești, pe care neoplatonicienii florentini le tot studiau), preferind profesorilor docți și cu iz încă scolastic, învățăturile unui singur magistru: experiența, „ea care a fost învățătoarea tuturor celor ce gîndesc și scriu cum trebuie“, după cum însuși va recunoaște. Într-un secol în care diversele dogme formau un zid încă puternic în calea cunoașterii, acest uomo senza lettere a avut îndrăzneala de a socoti că experiența practică trebuie așezată la baza tuturor strădanilor omului de a descifra înțelesurile acestor lumi.

Într-un secol în care biserica era mai mult decît puternică, el a cîntețat a scrie: „Dacă ne îndoiim de adevărul oricărui lucru care trece prin simțuri, cu atît mai mult trebuie să ne îndoiim de lucrurile potrivnice acelor simțuri, de pildă de neînțelegerea Domnului ori a sufletului, și de altele asemănătoare“. A crezut în simțuri și, într-un secol încă nepregătît pentru a-i permite aceasta, a căutat a cunoaște tot ceea ce ele îi reproduceau din lume.

La rîndu-i, a încercat a-i da lumii noi înfățișări, așa cum simțurile sale cereau și nu aflau în jur. Avîntul său în atîtea domenii felurite e risipirea creatorului fără unelte. Aducînd la lumină marile invenții care-i umpleau mintea, în egală măsură a fost nevoit să-și construiască cele trebuincioase realizării lor. Angrenat într-o adevărată reacție spirituală în lanț, în care nedumerirea naște nedumerire, nevoia-nevoie, el a crezut că poate umple toate golurile descoperite în jurul său la fiecare pas. Asemenea lui Sisif, odată ajuns în pisc, un alt bolovan îl solicita și un alt povîrnîș se se deschidea chemător în față.

Departate de a cuprinde întreg drumul vieții lui da Vinci, rîndurile ce urmează prezintă cititorilor noștri, la împlinirea a 455 ani de la moartea sa, cîteva momente mai însemnate din biografia celui ce poate fi socotit „cel mai mare și mai înaintat gînditor al timpului său“ (A. Oțetea).

Ioan LĂCUSTĂ

Printre manuscrisele lui Leonardo da Vinci păstrate pînă în zilele noastre se află și „cererea de serviciu“ pe care acesta a adresat-o, în anul 1482, ducelui de Milano, Lodovico Sforza, numit Maurul*.

E vorba de un document în care da Vinci enunță amănunțit cunoștințele sale de inginer militar, născocitor de noi mijloace de apărare și atac. Printre invențiile enumerate se află și un vehicul blindat pe care astăzi l-am putea numi „tanc“. În cererea amintită, Leonardo consemna că era în stare să construiască „cărute acoperite, sigure și invulnerabile, care năpustindu-se în mijlocul dușmanului și al artileriei acestuia vor putea împrăștia orice număr de oameni înarmați. Iar în spatele acestor cărute vor putea înainta numeroși infanteriști, teferi și fără să înlenească vreun obstacol“. În continuare, Leonardo amintea alte invenții cu utilitate militară, pentru care dădea garanție că „sînt neobișnuite și de o admirabilă eficiență“. Erau propuneri care, după chibzuința lui Leonardo, nu puteau să-l lase indiferent

pe Lodovico Sforza, care, uzurpînd domnia nepotului său Gian Galeazzo, putea oricînd sfîrși un nou război.

Abia la sfîrșitul scrisorii, Leonardo a adăugat, parcă în trecere, că în timpuri de pace se consideră capabil să concureze cu oricare artist al epocii în construirea de edificii publice sau particulare, ca și în crearea de opere de sculptură și pictură. Sforza l-a angajat la curtea sa.

Un om al epocii sale

Pe lîngă afirmațiile de mai sus ale artistului, exista și o recomandare a lui Lorenzo de Medici, Magnificul**, care îl considera pe Leonardo drept cel mai bun pictor florentin al epocii. O asemenea caracterizare nu putea fi însă deloc cuprinzătoare. Nimic nu era mai străin de mintea oamenilor Renașterii decît ideea, tipic modernă, a specializării. Ca tendință, cel puțin, intelectualul renescentist simțea nevoia de a se interesa de toate. În atelierul

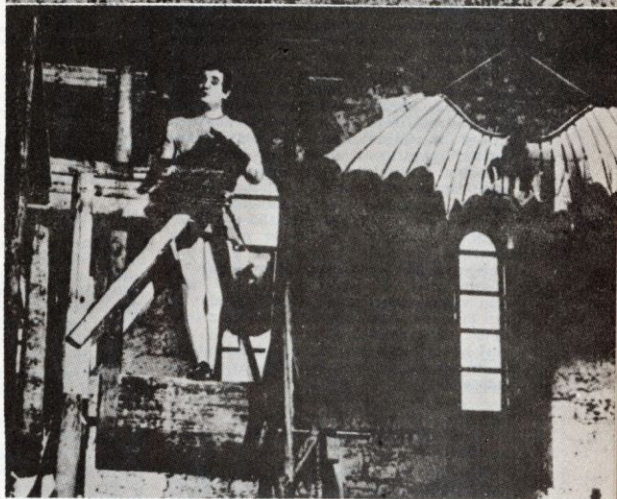
* Vezi pentru relațiile lui Leonardo da Vinci cu familia Sforza și *Magazin istoric*, nr. 3/1973.

** Lorenzo de Medici, numit și Magnificul (1449-1492), conducător al Florenței (din 1469), protector al artelor și literaturii, el însuși poet și filozof.

*Casa
natală
a lui
Leonardo*

*Secvență
dintr-un film
italian, realizat
în ambianța
citoroa aparate
construite
după proiectele
unor invenții
ale lui
da Vinci*

florentin al lui Andrea Verrocchio* unde Leonardo și-a făcut ucenicia artistică, se acceptau laolaltă — fără a se face vreo deosebire între ele — comenzi de catapetesme și standarde pentru turniruri, armuri și statui, vase și proiecte pentru cavouri familiale. Același lucru se întâmpla și în atelierele altor meșteri.

* Andrea di Clione, zis del sau il Verrocchio (1435-1488), sculptor și pictor, unul din principalii maeștri ai Renașterii timpurii.

La 14 ani, Leonardo părea să se născă la Florența, unde intra ucenic în atelierul lui Verrocchio. Descindea dintr-o distinsă familie de oameni ai legii și proprietari de pământ. Nașterea sa a fost fructul dragostei nelegitime, din tinerețea notarului Ser (jupinul) Piero da Vinci cu o țărăncă, pe nume Caterina. Se cunosc cu exactitate anul, ziua și ora în care copilul Leonardo a venit pe lume — simbătă 15 aprilie 1452, la 3 dimineața — date notate de bunicul

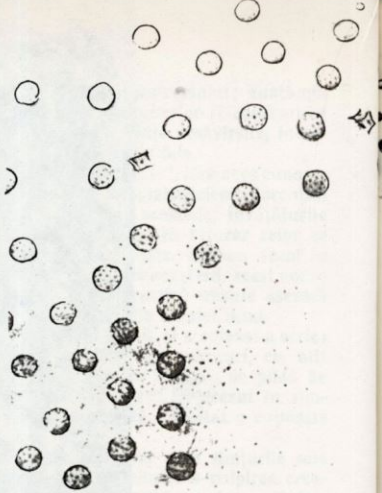
său, Ser Antonio da Vinci într-un document de familie.

Originea de fiu natural nu constituia o insultă în Italia Renașterii; în aproape toate marile familii existau bastarzi și tratamentul care li se dădea diferea foarte puțin de cel acordat fiilor legitimi. În general, copiii din flori erau recunoscuți, primindu-și partea cuvenită din moștenirea paternă iar faptul că se născuseră în afara căsătoriei nu limita accesul fiilor nici chiar la domnie sau la tronul pontifical. Federico de Montefeltro, duce de Urbino, de exemplu, una din figurile dominante în quattrocentoul italian, a fost bastard. La fel și papa Clement VII, fiul nelegitim al lui Giuliano de Medici. Prin urmare, teza care explică anumite particularități ale firii lui Leonardo printr-un complex datorat nașterii sale ca fiu nelegitim este complet anacronică, ea atribuind unui om al Renașterii stări de spirit pe care acesta nu putea să le aibă. În plus, prima soție a lui Ser Piero da Vinci, Albiera Andori, neavând copii, în timpul puținilor ani cât a durat căsnicia ei și-a revărsat asupra micului Leonardo întreaga afecțiune maternă, găsindu-și în aceasta împlinirea dorinței de a fi mamă.

Destul de timpuriu, copilul s-a remarcat prin aptitudinile sale deosebite pentru desen și pictură. Intuind în Leonardo un talent autentic, Ser Piero da Vinci a luat hotărârea de a-și încredința fiul unui maestru care să-l conducă pe drumul anevoios al desăvârșirii artistice. A fost ales Verrocchio, al cărui atelier era cel mai renumit în Florența acelor ani. După uciderea din atelierul lui Verrocchio, datorită ajutorului tatălui său, Leonardo și-a închiriat un atelier propriu în Florența. Tot tatăl i-a făcut rost și de primele comenzi, de pe urma cărora se pare că tânărul artist n-a câștigat cine știe ce. Judecând după registrele de cheltuieli ale lui Ser Piero da Vinci, rezultă că acesta a continuat să plătească impozitele fiului său pînă în 1480, ceea ce arată că, pînă la vârsta de 28 ani, Leonardo nu-și dobîndise deplină independență.

Semne pe scut

Piero da Vinci, bun cunoscător al lumii, putea aprecia aspectul practic al unei vocații artistice. Un maestru renumit realiza venituri frumoase, lucru de care tatăl s-a convins vinzînd unui negustor, celebru „scut pictat în joacă” de Leonardo la vârsta cînd abia trecuse de copilărie. Într-o zi un țaran i-a înmînat lui Ser Piero un panou rotund de lemn, provenit dintr-un trunchi de smochin, cu rugămintea să-l dea unui decorator din Florența. Notarul a încredințat însă panoul lui Leonardo. Acesta, după ce l-a tăiat în formă de scut și l-a acoperit cu un strat de ipsos, s-a închis în camera sa împreună cu o colecție de animale capturate de el — șopîr-

Bombardă cu proiectile explozive

le, lilieci, broaște rîioase, vipere — pictînd pe scut un desîș monstruos de forme halucinante, înspăimîntătoare, o colcăială de monștri cu guri de foc. Însuși Ser Piero, cînd a văzut opera, nu și-a putut stăpîni un gest de spaimă. Dar, ca bun florentin, a înțeles imediat valoarea artistică și, mai ales, comercială a acelei stranii picturi. Imediat a dispus să se taie un alt scut pentru țaran, pe care, în schimbul cîtorva monezi, un pictor mediocru l-a decorat cu o inimă străpunsă de săgeată, temă irezistibilă și pe gustul tuturor epocilor. Scutul pictat de Leonardo a fost oferit unui negustor ambulant care a plătit pentru el 100 ducați. La rîndul său, negustorul a revîndut pictura la un preț triplu, unui cumpărător care era chiar ducele de Milano.

Alegerea celui mai renumit atelier din Florența pentru uciderea fiului său, acela al lui Verrocchio, confirmă judecata sigură a lui Piero da Vinci. Anii pe care Leonardo i-a petrecut lîngă Verrocchio au fost decisivi pentru desăvîrșirea talentului său. Concepția dinamică a lui Verrocchio asupra artei — potrivit căreia arta trebuie privită mai degrabă ca o succesiune de probleme pentru care întotdeauna se găsesc soluții, decît ca un ansamblu de norme pe care trebuie să le impui și să le respecți cu orice preț — venea să întărească tendințele deja existente în gîndirea și practica artistică a tînărului Leonardo. Nu numai cercetările asupra naturii, ci și propriul său mod de a vedea arta vor urma de acum înainte un drum apropiat de rigurozitatea științifică.

Cînd maestrul și elevul s-au despărțit au circulat despre ei povești ciudate. După părerea lui Vasari, Verrocchio a rămas atît

*Ilustrațiile ne-au fost puse la dispoziție de
Biblioteca Institutului de Istoria Artei*

de impresionat în fața îndrăzneii tânărului ucenic schițând frumosul inger ce apare în colțul stâng al tabloului **Botezul lui Cristos**, încât a abandonat pentru totdeauna penelul, convins că n-ar putea niciodată să-l egaleze. În realitate, Verrocchio pictase totdeauna puțin, preferînd să se dedice sculpturii.

Spre un alt protector

Mutarea sa la Milano, pe lângă curtea lui Lodovico Sforza, cu toată faima pe care o dobîndise în Florența, cînd abia împlinise 30 ani, a fost motivată prin caracterul diferit al celor două orașe. Leonardo a intuit în capitala lombardă un loc mai potrivit frămîntărilor sale. Renașterea, la Florența, în ciuda splendorii sale, era mai mult literară și clasicizantă, orientată excesiv către restaurarea trecutului, spre reconstruirea unei noi Atene pe malurile Arnoului.

La Milano, în schimb, matematica și mecanica, ignorate sau disprețuite de către neoplatonicienii de la curtea florentinului Lorenzo de Medici, se aflau la mare cinste. În loc de a căuta o înviere imposibilă a epocii de aur îngropată sub greutatea secolelor, Milano contempla viitorul cu un spirit propriu de anticipare și descoperire. De aceea l-a preferat Leonardo. Alegerea sa a fost tipică omului de știință, căci un pictor cu conștiința chemării sale ar fi rămas, fără nici o îndoială, la Florența.

Cei 18 ani petrecuți în capitala lombardă au fost dintre cei mai fecunzi din viața sa, deși nu cei mai ușori. Lodovico Sforza nu era un patron ideal. Deși autoritar și volubil, ca un veritabil mecena renesanțist, în relațiile

sale cu intelectualii se limita la criterii strict utilitare. Nimic din atitudinea sa nu amintea profundul respect al lui Lorenzo Magnificul pentru oamenii culti. Lorenzo însuși era un artist care, aproape împotriva voinței sale — cel puțin așa afirma el — fusese nevoit să-și asume cîrmuirea Florenței. Lodovico Sforza, în schimb, într-o zi îi comanda lui Leonardo, cu egală indiferență, un proiect de irigație pentru cîmpia lombardă, iar în ziua următoare un portret al ultimei sale amante sau statuia fondatorului semintiei sale, Francesco Sforza. Considera absolut firesc să ceară întreruperea lucrului abia început, pentru a-i încredința direcția artistică a unei serbări la castel, sau fabricarea unei „mașini” destinată a fi prezentată la recepțiile solemne. Ceea ce pare mai curios este că Leonardo nu considera deloc nedemn rolul de regizor al petrecerilor sau cel de desenator de costume. Cu ocazia vizitei regelui Franței a construit un automat în formă de leu, care, cu ajutorul unui resort făcea să cadă din tavan buchete de crini — aluzie la blazonul ilustruului oaspete. Mașinile de acest fel stîrneau o admirație mult mai mare decît aparatele pe care Leonardo le proiecta în orele sale de studiu și cercetare și care au anticipat, cu cîteva secole, invențiile epocii moderne. Realitatea îl fascina în toate aspectele sale. După ce petrecea o noapte disecînd cadavre (se lăuda că efectuase singur peste 30 autopsii, fără să numere și studiile anatomice pe „piese” primite de la spitale) știa să se dedice cu aceeași atenție studierii efectelor luminii prin ceață sau spectacolului care îl absorbea cel mai mult, zborul păsărilor.

Elicopterul, parașuta și bărcile de salvare

Anii petrecuți la Milano au fost cei mai rodnici pentru Leonardo din punct de vedere al cercetării științifice. Lodovico Sforza, absorbit cum era de intrigile politice, nu-l sîcîia cu termenele și nici nu multiplica comenzile. Cu toate acestea, casele de bani ducale plăteau puțin și rău. Într-o scrisoare adresată ducelui, Leonardo se plîngea că nu primise de 36 luni decît 50 ducati, deși avea de hrănit șase guri. Acestea erau, în afară de a lui, cele ale elevilor săi, Salino, Giovanni Boltraffio și Marco d'Oggione care locuiau cu el. Pe lângă un servitor și comisionar, în 1493 grupului se alăturase și un fel de menajeră, numită Caterina, care a murit trei ani mai tîrziu. După părăsirea unora, se pare că era mama lui Leonardo, care, rămînînd văduvă, a venit să locuiască cu fiul său. Numele coincide și cheltuielile înmormîntării sale, notate cifră cu cifră de maestru, par prea ridicate pentru o simplă servitoare.

Din grupul celor care-l înconjurau, un alt personaj demn de a fi menționat este discipolul său Salaino, un băiat din Oreno, pe adevăratul său nume Giacomo Capratti, descoperit de Leonardo în timpul unei excursii la țară. Salaino păzea o turmă de oi și-și omora timpul desenând cu o bucățiță de cărbune pe o piatră netedă. Leonardo a rămas impresionat și de desene, dar și de înfățișarea angelică a păstorului cu bucle auri și ochii mari, albaștri. Fără ezitare l-a adoptat, pentru a-și da seama, după puțin timp, că sub acea fermecătoare inocență se ascundea un delincent precoce. Într-un singur an, Salaino a făcut să dispară 24 perechi de pantofi, un surtuc căptușit cu blană și 3 vestoane lungi. Era înfumat ca un păun și îi lipsea orice simț moral, fapt pentru care, de altfel, a primit și denumirea de Salai sau Salaino, ceea ce în limbajul epocii echivala cu „diavolul”.

Cu toate acestea, Leonardo a avut în permanență o indulgență amuzată față de Salaino. Uneori îi lua chiar și la serbările de la castel. Credincios obiceiurilor sale, ucenicul fura cu nerușinare tot ce-i cădea în mână. În ciuda acestor necazuri, răbdarea lui Leonardo a fost răsplătită cu timpul, Salaino nefcctnd nici un moment să fie devotat maestrului. A rămas alături de Leonardo 26 ani, până când acesta a întreprins ultima sa călătorie pentru a se instala în Franța.

Oprele comandate lui Leonardo au fost întotdeauna executate cu înfrieri, până când mai multe din ele, și nu din cele mai puțin apreciate, s-au deteriorat înainte de a fi terminate. Așa s-a întâmplat cu o frumoasă frescă solicitată de primăria florentină, reprezentnd **Bătălia de la Anghiari***, care s-a deteriorat datorită neglijenței, dispărind apoi complet. Leonardo era incorrigibil din acest punct de vedere. Nu pentru că își neglija munca, ci, dimpotrivă, din dorința de a întreprinde cât mai multe lucruri în același timp. În plus, pictura îl interesa din ce în ce mai puțin, ceea ce pare un paradox, fiind vorba de unul din cei mai buni maestri ai penelului care au existat vreodată. Cu toate acestea, în perioada șederii sale la Milano a creat opera care, alături de **Gloconda**, va răsplădi mai mult ca orice fama lui Leonardo în toată lumea. E vorba de **Cina cea de taină**, compoziție comandată de către călugării dominicani de la Mănăstirea Santa Maria delle Grazie, în 1495. Perioada executării ei, ca a mai tuturor celorlalte lucrări ale maestrului, a fost presărată cu mari dificultăți, cu înfrieri și numeroase perioade de întrerupere a lucrului. La un moment dat, exasperat, starețul s-a plns ducelui. Leonardo supărat i-a răspuns starețului că-i va reproduce chipul în trăsăturile lui Iuda, a cărui imagine încă n-o terminase. Ca să se dezvin-

vătească, a precizat că lungile ore petrecute în Borghetto (cartierul cu cea mai proastă faimă în Milano la acea epocă) făceau parte din munca sa, din căutarea de tipuri umane abjecte și perverse ce puteau să-i sugereze o analogie cu omul care, conform legendei biblice, l-a trădat pe Cristos. Caietele sale de note abundau de figuri grotești și depravate, ce îl fascinau la fel, sau poate chiar mai mult, decât profilurile angelice, ca cel al elevului său Salaino, de exemplu.

Departate de a fi absorbite de **Cina cea de taină** sau de proiectele pentru statuia ecvestră a lui Francesco Sforza, pe care o numea simplu „**Calul**” (păsările îi caii erau ființele din lumea animală care îi trezeau interesul în cel mai înalt grad), orele de muncă ale lui Leonardo erau consacrate cercetărilor și invențiilor sale. În acei ani, a inventat, bnda după alta, parașuta și un fel de elicopter, bărci „pentru salvarea într-o furtună sau un naufragiu maritim”, apoi instrumente pentru măsurarea vitezei vîntului, pentru fabricarea de șuruburi, pentru ascuțirea pilelor etc.

Uneori îl saltau presentimentele sinistre în legătură cu proasta întrebuintare pe care oamenii ar putea să o dea în viitor invențiilor sale. Astfel, în legătură cu studiile sale despre construcția de nave submarine, Leonardo scria: „Acest lucru nu-l divulg datorită naturii rele a oamenilor care ar practica asasinatul pe mări, distrugnd corpul corăbiilor și scufundndu-le cu întregul lor echipaj”.

Ani de neliniște...

Odată cu căderea familiei Sforza, a început pentru Leonardo o perioadă de viață rătăcitoare și neliniștită. Se apropia de 50 ani și continua să fie un neînțeles, un om care depășise cu câteva secole propria sa epocă. Se simțea izolat de semenii săi printr-un zid care împiedica orice comunicare. Unii îl luau drept mag, vrăjitor sau alchimist și îi priveau experiențele cu o suspiciune plină de teamă. Cei puternici îl asediau cu cererile lor de aparate pentru serbări și mașini de război, obligndu-l să amine la infinit realizarea proiectelor sale cu adevărat constructive, care îi frământau mintea. După ce a părăsit familia Sforza, a fost citva timp în serviciul lui Cesare Borgia** ca inginer militar și inspector al fortărețelor. A creat pentru el un nou tip de pulbere, pe baza unei combinații de sulf, carbon și silică. Când în 1503 s-a întors la Florența, care între timp expulzase familia Medici și se afla

* Bătălia dată la 29 iunie 1441 între oștile Florenței și Milanului sfârșită prin victoria florentinilor.

** Cesare Borgia (c. 1475-1507), fiul papei Alexandru VI politician abil, fără scrupule, bun militar, a urmărit crearea unui principat în centrul Italiei.

Microcronologie

- 1452 — 15 aprilie. Se naște „Leonardo”, fiul nelegitim al notarului Piero da Vinci.
- 1466 — este primit la Florența, ca ucenic în atelierul lui Verrocchio.
- 1472 — intră în corporația pictorilor din Florența.
- 1478 — din acest an datează primul desen păstrat până astăzi al artistului, reprezentând un peisaj toscan.
- 1475-1476 — pictează „Ingerul din stînga tabloului lui Verrocchio Botezul lui Cristos”.
- 1477-1481 — execută diverse lucrări, printre care și două madone.
- 1481 — începe tabloul, „Închînarea magilor”, rămas neterminat. Tot în această perioadă părăsește Florența, stabilindu-se în Milano la curtea lui Ludovico Sforza. Primele schițe pentru statua ecvestră a lui Francesco Sforza.
- 1483 — primește comanda tabloului reprezentând *Madona din grota cu sfînci* pentru biserica San Francesco din Milano.
- 1487-1489 — execută schițe și modele pentru cupola domului din Milano; diverse proiecte urbanistice; studii anatomice; redactează unele părți din *Tratatul despre pictură*.
- 1490 — în timpul verii se află la Pavia unde este consultat în probleme de arhitectură.
- 1493 — prezintă modelul în mărime naturală al statuii ecvestre a lui Francesco Sforza.
- 1495-1498 — pictează *Cina cea de taină* în trapeza Mănăstirii Santa Maria delle Grazie din Milano.
- 1498 — proiectul unui *Tratat de anatomie*.
- 1499 — părăsește orașul Milano, ocupat de francezi, și se stabilește la Mantova, unde execută pictura *Isabelle d'Este*.
- 1500 — în martie se află la Veneția, apoi în aprilie la Florența. Experimentele pentru diverse aparate de zburat.
- 1502 — părăsește Florența, intrînd în slujba lui Cesare Borgia.
- 1503 — se reîntoarce în Florența. Începe să picteze *Gloconda*. Schițe și studii pentru compoziția *Bătălia de la Anghiari*.
- 1504 — din ianuarie încep confruntările cu Michelangelo Buonarroti (1475-1564) în legătură cu alegerea locului unde să fie așezată cunoscuta statuie a acestuia, *David*. O înfăptuită rivalitate se naște între acești doi titani.
- Spre sfîrșitul toamnei sosește la Florența Rafael Sanzio (1483-1520), spre a studia operele lui da Vinci. G. Vasari (1511-1574), autorul lucrării *Viștile arhitecților, pictorilor și sculptorilor* consemnează astfel întîlnirea dintre cei doi: „De cum văzu operele lui Leonardo da Vinci (Rafael) rămase uluit, toate îl minunaseră și înfructuî maniera lui Leonardo îi plăcu mai mult decît ce văzuse pînă atunci, se apucă să studieze cuînd pe cît îi stătea în putință să imite maniera lui Leonardo”.
- 1506-1513 — termină *Gloconda*. Se află din nou la Milano, pe lângă regele Franței Ludovic XII.
- 1513 — din septembrie se mută la Roma, în slujba Vaticanului. Alte înfruntări cu Michelangelo. Execută tabloul *Leda*.
- 1515 — desenează o hartă a lumii, în care este consemnat, pentru prima dată, numele de America.
- 1516 — se stabilește în Franța, la invitația regelui Francisc I.
- 1519 — moare la 2 mai, în Castelul Cloux, de lângă Amboise.

I. L.

în război cu Pisa, Leonardo a început să se gîndească la hidraulică, ca armă de război, sugerînd un plan pentru devierea râului Arno, cu scopul de a distruge orașul rival.

În această perioadă florentină, Leonardo a creat capodopera de care numele său a fost legat pentru totdeauna, *Gloconda*. Identitatea modelului este controversată. Probabil că, așa cum consemnează tradiția, marelui artist i-a servit drept model Monna Lisa, soția comerciantului Francesco del Gioconda. Sînt unii cercetători care, însă, afirmă că ar putea să fie vorba de ducesa văduvă a lui Francavilla (ceea ce ar explica vîlul negru și lipsa bijuteriilor). Alții consideră că ar fi vorba de o misterioasă napolitană, iubita lui Giuliano de Medici, cel de-al treilea fiu al lui Lorenzo de Medici. În fine, a fost emisă și ipoteza că ar fi vorba de... un bărbat deghizat în femeie. Cert este, însă, că tabloul a avut pentru Leonardo o semnificație deosebită, căci, în loc să-l înmîneze celui ce i-l comandase, maestrul l-a dus cu el la Paris unde, mai tîrziu, a fost cumpărat de regele Franței Francisc I, cu 4 000 ducăți.

Sederea în Franța, în ultimii trei ani de viață, din 1516, pînă în 1519, a fost perioada cea mai senină a tumultuoasei sale existențe. Între timp, mai făcuse cîteva călătorii la Milano, unde i se vorbise de un nou monument ecvestru, de data aceasta în onoarea lui Gian Giacomo Trivulzio, numit „il Condottier”, cel care ocupase orașul în numele francezilor. Mai tîrziu, a fost la Roma împreună cu papa Leon de Medici și fratele acestuia Giuliano. Dar peste tot era neînțeles și tracasat.

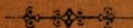
Ospitalitatea regelui Francisc I n-a fost condiționată de nici o obligație particulară. Regele a manifestat o adevărată dragoste față de artă și un deosebit respect față de artiști, fapte care aminteau de atitudinea lui Lorenzo Magnificul, mort de mai mulți ani. Regele Franței i-a asigurat lui Leonardo o izolare liniștită, în Castelul Cloux, aproape de Amboise, în peisajul senin al văii Loiriei, unde maestrul a putut să-și continue nestîngherit studiile și experiențele. Alături l-a avut pe Francesco Melzi, discipol preferat, care începuse să lucreze în atelierul lui Leonardo de la vîrsta de 15 ani și care manifesta un respect filial față de maestrul său. O poveste, imortalizată într-un tablou al lui Ingres, spune că Francisc I s-a aflat la căpătîiul artistului cînd acesta și-a dat ultima suflare. Altă povestire asigură că, luînd cunoștință de moartea lui Leonardo, în 2 mai 1519, regele nu și-a putut stăpîni lacrimile. În realitate, bătrînul maestru a murit în brațele credinciosului său Melzi. Suveranul a considerat că nu e de demnitatea lui să însofească la locul de veci pe unul din cele mai mari genii ale tuturor timpurilor.

Traducere din limba spaniolă de:
Anca CHEREBETIU

PROPĂȘIREA —

до аіе

ШІНЦІФІКЪ ШІ ЛІТЕРАРЪ.

O TRIBUNĂ A DEMOCRATISMULUI PAȘOPTIST

PA II. CORNEA

ANŠA I.

Дзмінікъ да 30 Іанваріе

1844.

DECIPIE MINISTEPI8.1 И8Б.ИИ.

ОБЪЕКТЫ.1 СЕД

Δυστυχώς

Ам з'яв. як архівська п'янікат як №. 1 а
фоті поастре. кя оіектаа генерал а ачесті
міністеріі оае апареа інтересзіор шефа
аа овархірі ші а де етатзіааа жа фааа орі

mi toate amezziile nedecernate de jaco
Piraj.

„La dantelelelele Monarhiilor. Păi! era prietari ni totodată Domnitori. Același e armat mai mult vreme, dar astăzi e adică, ni a dat prilej la fel principii foarte interesantă: călătorește la aerul ca să vadă la fel. Păi! se conștientă la aerul

Se împlinesc în anul acesta 130 ani de la apariția uneia dintre cele mai importante publicații ale pașoptismului — revista moldovenească cunoscută sub numele de *Propășirea*. Pe frontispiciul ei, însă, de la primul până la ultimul număr a stat înscris titlul *Foaie științifică și literară*.

Întîia denumire, socotită subversivă de cenzura lui Mihail Sturdza, care a interpretat-o, fără umor, drept o aluzie răuvoitoare la starea deloc prosperă a țării, a fost înlocuită cu cea de-a doua, fără a ține seama de argumentele ori de opoziția redacției. Această măsură, în același timp arbitrară și ridicolă, rectificată într-un fel de posteritate, care a uzat și uzează de titlul suprimat, nu de

cel atribuit de cirmuirea regulamentară, pune limpede în lumină atmosfera de samavolnicie, obscurantism și „vinătoare de vrăjitoare“, caracteristică Moldovei în anii dinaintea revoluției de la 1848.

În adevăr, atât domnul Moldovei, Mihail Sturdza, cât și omologii săi din Muntenia Alexandru Ghica, până la 1843, și G. Bibescu, de la această dată înainte, au aplicat în deceniul al cincilea, datorită radicalizării spiritelor în întreaga Europă, ascuțirii conflictelor interne și presiunii puterii suzerane — Turcia și puterii protectoare — Rusia, o politică dură, de represiune și control strict asupra manifestărilor de opinie. Acest context explică pedepsirea extrem de severă a participanților la mișcarea revoluționară din 1840, condusă de D. Filipescu, în rîndul căroro figura și tinărul iuncăr de 21 ani, N. Bălcescu. Același climat de suspiciune și înăbușire a libertăților a determinat, tot în 1840, interzicerea, după numai trei numere, a revistei *Dacia literară*, unde cîțiva tineri înzestrați, în frunte cu Mihail Kogălniceanu, inițiaseră programul reinnoirii în spirit național, popular și democratic a literaturii noastre.

Mihail Sturdza și G. Bibescu: doi domnitori, aceeași politică

„...rivna dulcilor jandarmi“

Suspendarea **Dacel** a constituit o grea lovitură pentru toți propagandiștii operei de luminare. Dar ea nu i-a demobilizat pe redactori, deprinși să-și asume riscuri și hotărîți să nu renunțe la luptă. Cîțiva ani de-a rîndul ei se vor strădui să scoată o nouă publicație care să continue opera celei precedente. Succesul le va surde după o serie de încercări infructuoase, în detaliul căroro nu avem răgazul să intrăm în rîndurile de față*. Fapt este că de-abia în ianuarie 1844, secretariatul statului aprobă cererea înaintată la 20 noiembrie 1843 de M.

* Date mai ample despre **Propășirea** în: N. Cartoian, *Soarta unei reviste literare în 1844 — Propășirea* (Convorbiri literare, februarie și aprilie 1997) și în monografia noastră cuprinsă în *Lucrarea Reviste literare românești din secolul al XIX-lea*, București, 1970.

Kogălniceanu, V. Alecsandri, I. Ghica și juristul P. Balș pentru scoaterea unei „foi ebdomadare [săptămînale] a cărei

tendință va fi numai științele și literatura“. Cu toate că redactorii se vor menține strict în limitele stabilite, ocupîndu-se **numai** de știință și literatură, primul număr al **Propășirii** va fi atât de maltratată încît va trebui tipărit a doua oară. Cenzorul numit de guvern, spătarul Procopie Florescu, impuse remanieri substanțiale: schimbarea titlului, eliminarea unui articol de I. Ghica (despre proiectata uniune vamală între Muntenia și Moldova), înlocuirea a numeroase pasaje din articolul-program, datorat probabil lui Kogălniceanu, între altele și a propozițiunii „tendința de căpetenie a foii noastre fiind îndemnul și răspîndirea ideilor și literaturii naționale“ prin „tendința de căpetenie a foii noastre fiind îndemnul și răspîndirea cunoștințelor și literaturii“. Amănuntul e revelator: pînă și

cuvîntul „național” devenise tabu pentru stăpînirea autocrată a epocii.

Deși **Propășirea** pornește la drum sub auspicii atît de puțin stimulatorii, redactorii ei nu se descurajează, nici nu se „cumințesc” — cum spera, desigur, domnitorul. Dînd dovadă de abilitate, tact, spirit de sacrificiu, și o rară perseverență, ei vor reuși să înfrîngă nenumăratele greutăți ce-i asaltează din toate părțile și să asigure timp de aproape un an de zile apariția regulată a revistei. Despre natura șicanelor întîmpinate din partea autorităților e suficient să cităm cazul lui C. Negruzzi, muștrat cu asprime pentru traducerea uneia din **Satirele** lui Antioh Cantemir care înfățișa tabloul crud al pietății ipocrite și a prevăricațiunilor clerului din Rusia de la începutul sec. XVIII! Nu mai puțin grăitor este avertismentul sever dat de domnitorul însuși cu ocazia apariției unui supliment special care celebra prin cîteva poezii omagiale și printr-un articol al lui Kogălniceanu eliberarea țiganilor robi de pe moșiile statului. „De-acum înainte — se spunea în ofisul domnesc — **Foia științifică și literară** să nu cuprindă nimic atîngătoriu de politică sau de lucrările cîrmuirii dinlăuntru, și să se mărginească numai încît privește literatura și celelalte articole propuse prin prospectul ce i s-a încuviințat; căci pentru cea mai mică abatere din partea redacției, **Foia științifică și literară** va fi desființată...”

La aceste hărțuiri continue se adaugă dificultățile de ordin material. Cheltuielile mari ale tiparului pun literalmente în discuție existența **Propășirii** de la număr la număr. În acest sens, două scrisori dramatice adresate de Kogălniceanu lui Ghica (instalat din iulie la București) ne dau imaginea gravității situației. Într-una din ele, Kogălniceanu scrie: „Te rog, fă tot posibilul și trimite-mi banii [...] Am absolută nevoie de acești bani pentru ca să plătesc creanța pe care am semnat-o pentru hîrtia velină procurată și pentru ca să plătesc pe salariații mei...”

În plus, asigurarea colaborărilor constituie o problemă delicată în măsura în care redactorii nu voiesc să umple coloanele revistei cu ceea ce se nimerește, iar numărul celor capabili să scrie în spirit și la nivelul dorit este extrem de restrîns.

În pofida acestor obstacole, **Propășirea** realizează miracolul de a supraviețui zece luni — un adevărat record în împrejurările vremii. Suspendarea ei brutală survenită, după numărul 42, din 29 octombrie, reflectă fără îndoială îngrijorarea autorităților față

• Documente privitoare la anul revoluționar 1848 în Moldova, București, 1960, pp. 36-37.

• M. Kogălniceanu, *Scrisori. Note de călătorie, texte îngrijite, adunate și prezentate de Augustin Z. N. Pop și Dan Simonescu*, București, 1967, p. 37.

Cîteva dintre colaboratorii **Propășirii**:

Vasile Alecsandri, Alexandru Donici...

de popularitatea tot mai mare și de prestigiul incontestabil pe care și-l cîștigase. E posibil, cum sugerează unele documente, ca decizia de suprimare să fi intervenit pe fondul înțelegerii dintre Mihail Sturdza și G. Bibescu*** de a înăspri, fiecare în țara sa, politica de jugulare a opoziției liberale.

În orice caz, pretextul la care se recurge e cusut cu ață albă: anume, revista e oprită pentru vina de a fi publicat îndărăt cu mai bine de șase luni (!) povestirea **Toderică** de C. Negruzzi — „o alcătuire imoralicească și netrebnică”. Ironic, dar ascunzîndu-și sub zîmbet o reală amarăciune, Gr. Alexandrescu face următorul comentariu în **Gazeta de Transilvania****** din 22 februarie 1845: „Schiepticii, cărora le place a găsi pricini la toate întîmplările omenești, pretind că foile publice cad din mai multe pricini: unele, căci nu au cititori și prin urmare

*** Se întîlniseră la Focșani, la începutul lui noiembrie 1844; vezi memoriul lui I. Ghica, remis lui Ahmed Effendi, în Paul Cornea, Elena Piru, *Documente și manuscrise literare*, vol. II, București, 1960, p. 83.

**** După cum se știe, în același spirit al afirmării conștiinței naționale, fruntașii revoluționari din Muntenia și Moldova colaborau la revistele transilvane și invers — n. r.

...Gr. Alexandrescu, Cezar Bolliac

abonați, care și aceasta vine sau din pricina redactorilor ce nu știu să scrie sau din pricina publicului care nu e deprins cu citirea; și altele, căci redactorii scriu mai bine decît ar trebui sau ceea ce este tot una, căci pun lucruri ce nu sînt slobode". Aparținînd evident celei de-a doua categorii, **Propășirea** este suspendată „prin rîvna dulcilor jandarmi, care sînt oamenii cei mai morali din lume”.

În căutarea adevărului

Prin obiectivele urmărite și viziunea despre lume, **Propășirea** se situează pe poziții ideologice absolut similare celor definite la **Dacia literară**. Deosebirea constă doar în extinderea sferei de preocupări, în depășirea profilului exclusiv beletristic. Alături de literatură, redactorii își anunță din capul locului intenția de a îmbrățișa domeniul științelor exacte și al celor moral-politice. O vor face, firește, ținînd seama de împrejurări și nevoi, acordînd atenție mai mult popularizării principiilor decît tratării savante a unor chestiuni de specialitate.

Contribuția e eminentă îndeosebi pe tărîmul economiei politice și al istoriografiei.

În diverse articole, I. Ghica, I. Ionescu de la Brad, A. Vincler denunță starea de înăpoiere a agriculturii, critică munca iobăgăstă, „muncă silită, dușmană și leneșă” ca și toate celelalte piedici care zădărnicesc extinderea relațiilor capitaliste, preconizînd o politică de exploatare a bogățiilor naturale și îmbunătățire a nivelului de trai al clasei de jos. N. Bălcescu, prin strălucitul său debut — **Puterea armată și arta militară la români de la întemeierea Principatului Valahiei pînă acum** și M. Kogălniceanu, prin memorabilul **Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană**, fixează bazele metodologice ale studiului istoriei, renovînd fundamental modul de a-i înțelege și expune problematica. Interpretînd faptele într-o perspectivă democratică și națională, dar precizînd, în același timp, că scopul ultim al istoriei e căutarea adevărului, ei introduc metoda critică și selecționarea izvoarelor, substituie cronologiei uscate a domnilor tabloul global al evoluției societății, situează poporul în centrul atenției, instituind astfel un raport just între masă și personalitate.

În științele exacte, cum era și de așteptat, realizările sînt mai palide. De menționat totuși un interesant articol de I. Ghica, **Ochire asupra științelor**, și un altul, de medicină profilactică, al d-rului L. Steege, **Despre întrebarea rachiului la boale și despre primejdile pricinuite prin abuzul acestor băuturi**.

În ce privește literatura, **Propășirea** conservă principiul **Dacel**, al priorității absolute a materialului original. Accentul cade pe caracterul național al inspirației, tematica diversificîndu-se — așa cum se ceruse la 1840 — în direcția trecutului istoric, a tradițiilor folclorice și moravurilor contemporane.

Poezia aduce cîteva contribuții ieșite din comun: în primul rînd, **Doinele** lui Alecsandri, care împrospătează lirismul vremii, obsedat de clișeu lamartinian, prin asumarea organică a modelului popular în viziune și stil — apoi **Umbra lui Mîrcea la Cozia** de Gr. Alexandrescu, tablou de magie nocturnă și evocare mitică a ruinelor, în versuri de admirabilă euforie și **Muncitorul** lui Cezar Bolliac, denunțare cam retorică a asupririi țărănului iobag.

Proza se distinge prin varietate și un anume aer de familie, printr-o cordialitate surzătoare, făcută din umor, caldă îmbrățișare a vieții, bun simț; acolo însă unde apar înșelătoria, stupiditatea ori bunul plac al privilegiului, zîmbetul devine feroce, iar ironia corosivă. Larg cultivate sînt notele de călătorie, care explorează peisajul național, dînd expresie admirației pentru frumusețile patriei, dar și indignării împotriva carențelor administrației, a mizeriei, ca și a importului nedigerat de obiceiuri și valori străine. Dintre contribuțiile în alte genuri merită amintite nuvela istorică a lui Kogălniceanu **Tril zile din istoria Mol-**

doel și îndeosebi, excelentul tablou de moravuri istorice a unui galbăn, narațiune spumoasă, conținând scene pitorești, portrete de un realism jovial și dialoguri sprintene de mare naturalitate.

Continuând linia **Daciel literare, Propășirea** osindește traduceri de opere ușoare, care pervertesc gustul, promovind însă tălmăcirile de valoare artistică și educativă, ca, de pildă, **Satirele** lui Antioh Cantemir în versiunea lui C. Negruzzi și Al. Donici, ori **Călătoria arabilului patriarh Macarie de la Alep la Moscova**.

Aceiași continuitate și în privința spiritului critic. Înțelegând, cum va spune Alecu Russo mai târziu, necesitatea „de a adevăra bunătatea mării”, Kogălniceanu și prietenii săi supun unui examen lucid, deși limitat, datorită conștiinței fazei precumpănitor formative pe care o traversa cultura română, o serie de fenomene negative din viața și activitatea intelectuală. Remarcabile în acest sens sînt notele lui Kogălniceanu din rubrica de **Miscelle** și articolul nimicator al lui Alecsandri împotriva lui C. Aristia, autor al unor stație epice scrise fără talent într-o limbă aberantă.

Sub raportul limbii, deși nu duce campanie filologică iar contribuțiile teoretice sînt rare (cîteva „tablete” ale lui C. Negruzzi și un studiu doct al lui A. Treboniu Laurian, publicat cu o notă de rezervă explicită a redacției) **Propășirea** joacă un rol important în procesul de fixare a normei supra-dialectale.

În fine, alt punct programatic enunțat la **Dacia**, pe care însă **Propășirea** îl realizează într-o formă mai complexă, e acela al atragerii de colaboratori din toate provinciile române. În paginile ei se întîlnesc colaboratori din Moldova (Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi, Donici, Ralet, Cuciuran, N. Istrati etc.), Muntenia (Bălcescu, Alexandrescu, Bolintineanu, Ghica, Bolliac etc.), Transilvania (A. Mureșanu, A. Treboniu Laurian). Înaintea înfăptuirii pe plan politic, unitatea națională e astfel pregătită prin comunitatea culturii și conștiința tot mai imperativă a acestei comunități pe deasupra frontierelor vremelnice*. Se poate spune, de aceea, că **Propășirea** ilustrează momentul trecerii de la ideea pasivă de naționalitate la conceptul de națiune, ca bază organică a existenței statului.

O activă prezență spirituală românească

Beneficiind de o existență mai lungă decît a **Daciel** și putînd desfășura o activitate mai sistematică, **Propășirea** contribuie în și mai mare măsură decît glorioasa ei predecesoare, la eliminarea vestigiilor iluminismului umanitar, entuziast și eclectic,

* Vezi **Magazin istoric**, nr. 9/1969; 10/1969 și 10/1970.

Răsfoind paginile

PREOCUPĂRI SOCIALE

[În țările occidentale, omul] „nu este încredințat că de mine încolo n-o să rămîie pe uliță fără mijloace de viațuire; și ce siguranță poate înfățișa un stat, unde existența materială a unui mare număr de oameni este în cea mai mare măsură sigură? Cum să se mire cineva de mișcările neconveniente ale Franței și ale Angliei, cînd o mulțime de lucrători pe toate zilele rămîn fără hrană pentru femeile și copiii lor?”.

(Ion Ghica, **Despre importanța economiei politice**, 27 februarie, 1844, pp. 60-61).

STAREA MIZERABILĂ A ȚĂRANULUI

„... Starea cultivatorului se află într-un grad de cultură cu totul înjosit, pentru că abia poate sărmanul a-și întîmpina cele neapărate pentru o viață așa de departe de a fi cîtuși de puțin tihnită; hrana lui îndeobște este mămăliga, cele mai de multe ori goale; hainele lui vara sînt cămașa și izmenele de casă, iarna un suman așiderea țesut în casă, cu coajă și opinci...”.

(A. Vîmler, **Despre cămătărie**, 13 februarie, 1844, p. 42).

EGALITATEA ÎN FAȚA LEGII

„Nenorocită este ocea societate, a căruia instituție strică pre om, aducîndu-l în trista poziție de a călca legile și așezăminturile. O asemenea călcare provine mai cu seamă decît legile nu-s pentru toți deopotrivă îndatoritoare; decît unii prin grație [hatâr], mită sau putere pot să le ocolească și călca fără sfiolă; decît alții din contra, și mai ales cei săraci, nu pot să se opere cu dinsele și a-și cîștiga dreptul lor, decît unii sînt siliți pot să zică de a să abate din drumul drept; atunci societatea este silită de a-i pedepsi pentru asemenea abateri; dar să întrebăm: care-i cu dreptul? Decît omul de cătră însuși firea sa este hotărît ca să trăiască în societate, apoi atît mulțămările cît și pedepsele trebuie neapărat să fie hotărîte și statornicite de legi egale, care să se păzească cu cea mai mare sfințenie și de către toți, toți fără deosebire”.

(Anonim, **Despre legislația criminală**, nr. 41, 22 octombrie, 1844, pp. 322-323).

„Propășirii“

ROSTUL ISTORIEI NAȚIONALE

„Ce interes mare trebuie să aibă istoria națională pentru noi, îmi place a crede că și D-voastră o înțelegeți ca și mine. Ea ne arată întâmplările, faptele strămoșilor noștri care prin moștenire sînt și a noastre. Inima mi se bate cînd aud rostind numele lui Alexandru cel Bun, lui Ștefan cel Mare, lui Mihai Viteazul; dar domnilor mei, și nu mă rușinez a vă zice că acești bărbați pentru mine sînt mai mult decît Alexandru cel Mare, decît Hanibal, decît Caesar; aceștia sînt eroii lumii, în loc că cei dinții sînt eroii patriei sale. Pentru mine bătălia de la Războieni are mai mare interes decît lupta de la Termopile, și izbînzile de la Rahova și de la Călugăreni îmi par mai strălucite decît acele de la Marathon și Salamina, pentru că sînt cîștigate de către români. Chiar locurile patriei mele îmi par mai plăcute, mai frumoase decît locurile cele mai clasice. Suceava și Tîrgoviște sînt pentru mine mai mult decît Sparta și Atena“.

(M. Kogălniceanu, Cuvînt pentru deschiderea cursului de istorie națională în Academia Mihăileană, nr. 37, 24 septembrie, 1844, p. 294).

„DUHUL SLOBOZENIEI“

„... Oamenii înțeleg anevoie și rîd bucuroși de întreprinderi al căror sfîrșit li se pare himeric; numai duhul slobozeniei urmează un punct luminos prin mulțimea anevoiilor: numai el singur însuflă curajul fără a culege; și acei care mar pentru viitorul unui neam sînt vrednici a trăi în pomenirea neamurilor“.

(Gr. Alexandrescu, Pasaj dintr-o relație de voiaj în Țara Românească, nr. 23, 18 iunie, 1844, p. 180).

LEGIILE ȘTIINȚEI ȘI LEGILE MORALEI

„Deși dreptul naturii nu este încă pozitiv, sînt însă legi morale a naturii care se înfățișează cu același pozitivism ca și legile fizice. Regula lui Kepler că «pătrarele timpului revoluțiilor deosebitelor planete împărțurul soarelui sînt proporționale cuburilor distanțelor» nu se înfățișează cu mai multă siguranță matematică decît această lege morală a omenirii. «Omul trage totdeauna la tot ce este mai frumos» sau aceasta: «Omul nu este desdăvîrșit, nu este tot ce poate fi decît în slobozenie“.

(Ion Ghica, Ochire asupra științelor, nr. 26, 9 iulie, 1844, pp. 202-203).

caracteristic începuturilor „eroice“ ale presei române, din faza Eliade-Asachi. Ea consolidează direcția antifeudală, național-democratică și militantă, care constituie ipostaza ideologică majoră și deplin cristalizată a pașoptismului. Redactorii și colaboratorii **Propășirii** nu sînt niște „oameni de literă“, ci niște intelectuali-cetățeni, hotărîți să folosească spațiul îngust de manevră de care dispun, în condițiile unui regim politic opresiv, ca să facă maximum posibil în vederea propagării idealului lor de dezvoltare și progres. Fără îndoială, ei nu scriu tot ce ar dori, dar nu avansează nici un lucru pe care nu l-ar crede.

Echipa **Propășirii** îmbină într-o sinteză adecvată împrejurărilor și momentului, cel puțin trei din marile îndrăgiri spirituale ale sec. XIX. Mai întîi, istorismul, înțeles nu numai ca pasiune romantică pentru trecut, ci și ca studiu metodic al instituțiilor și tradițiilor, spre a desprinde din contextul global al evoluției temeiul unei civilizații durabile, rezeimate pe cerințele spiritului național. Apoi — pozitivismul, dar nu în sensul doctrinei lui Auguste Comte, ci și în cel pragmatic, de orientare spre științe, spre fapte și experiment, refuzînd speculația metafizică și utopismul iresponsabil. În fine, liberalismul democratic, care transformă lozincă „libertate, egalitate, fraternitate“ într-o armă de luptă împotriva orînduirii feudalo-iobăgiste și hrănește idealul — ce-i drept, încă vag conturat — al unei societăți civilizate și juste pentru toți fiii ei.

În ciuda cadrului îngust care-i limita misiunile, **Propășirea** a reușit să cuprindă principalele aspecte ale culturii românești de la jumătatea secolului trecut, concretizînd aspirațiile unui popor deșteptat la viața trepidantă a secolului, în plin efort de emancipare pe tărîm social, național și spiritual. Redactorii și colaboratorii ei, Kogălniceanu, Ghica, Alecsandri și ceilalți, indiferent de domeniul predilect, de faptul că au scris poezii ori s-au ocupat de știință, au luptat cu toți sub semnul aceluiași convingeri democratice, aceluiași mistuitor sentiment al patriotismului: au voit să fructifice moștenirea părintească prin adaptare la cerințele veacului, asumîndu-și tradiția sub ipostaza de individualizare a conștiinței naționale, de resort sufletesc ireductibil. Într-un cuvînt, **Propășirea** ne înfățișează pașoptismul în acțiune, în efortul pasionat de a-și asimila lumea și de a descoperi cheia elementului specific în cultură.

Cu toate greutățile ce i-au stat în cale și a răstimpului scurt de apariție, această publicație remarcabilă reprezintă, ca și **Dacia literară**, înaintea sa și **România literară** (din 1855), moștenitoarea sa, și poate în mai mare măsură decît ambele, o prezență activă și determinantă în viața spirituală românească, un moment luminos în dezvoltarea conștiinței de sine a poporului român.

La venerabila vîrstă de 77 ani, academicianul sovietic Isaak Minț ne apare neobosit: scrie intens, ține cursuri și conferințe, participă la numeroase alte activități științifice și obștești, călătorește mult. Recent, cu prilejul unei noi vizite în țara noastră, la sfîrșitul unei zile încărcate a găsit timp și energie pentru a acorda un interviu revistei Magazin

istoric. Autor al unor lucrări științifice de amploare, consacrate în special istoriei Marii Revoluții Socialiste din Octombrie (volumul III al Istoriei Marelui Octombrie a apărut în 1972) și războiului civil, acad. I. Minț a avut amabilitatea să ne răspundă la câteva întrebări în legătură cu o nouă carte aflată sub tipar:

— Ce probleme nodale abordează noua dv. lucrare?

— Volumul în curs de tipărire este în strînsă legătură cu Istoria Marelui Octombrie, fiind continuarea acestei lucrări. Intitulat Anul 1918: la izvoarele socialismului, acest nou volum cuprinde cu aproximație, perioada ianuarie-august 1918 și tratează cu precădere ieșirea din războiul imperialist, încheierea păcii, așezarea bazelor socialismului în Rusia Sovietică.

— Aduceți elemente noi față de volumele publicate pînă acum?

— Am conceput-o ca o lucrare de sinteză, în legătură cu toate aspectele privind începuturile construcției socialiste, de la problemele economice pînă la cele referitoare la crearea culturii sovietice. Un spațiu important am rezervat activității lui Vladimir Illici Lenin și operei de transformare a societății, muncii depuse în acest scop de comuniști în noile condiții.

— Pe cînd este prevăzută apariția?

— Anul 1918: la izvoarele socialismului va apărea în a doua jumătate a anului 1974.

— Sînteți un colaborator mai vechi al revistei noastre. Care este părerea dv. despre Magazin istoric?

— Îngăduiți-mi să afirm că o revistă ca Magazin istoric cu ținută sa științifică și publicistică, cu îngrijita și inventiva sa prezentare artistică - grafică poate fi un motiv de mîndrie pentru istoricii români. Încă o dată primiți multe felicitări și urări de succese pe drumul atît de dificil și întortochiat al dezvăluirii adevărului istoric.

După informațiile științifice oferite, istoricul sovietic ne-a pus la dispoziție și însemnările sale dintr-o perioadă în care, lucrînd împreună cu scriitorul Maxim Gorki a avut prilejul să noteze — pe furiș, după cum mărturisește el însuși — amintirile și reflecțiile acestuia. Reproducem cîteva din aceste însemnări.

Nicolae MINEI

MAXIM

FLACĂRA

Inițiator al voluminoasei lucrări Istoria războiului civil, Aleksei Maksimovici Gorki a fost și membru al comitetului principal de redacție. Am avut prilejul, în calitate de secretar al acestui comitet, să-l vizitez deseori și chiar să locuiesc vreme îndelungată acasă la Gorki, care a muncit mult la redactarea manuscriselor. Tot atunci am putut să-l aud povestind despre întîlnirile sale cu un mare număr de oameni dintre cei mai diferiți sau despre viață în general, despre cărți și spectacole de teatru sau despre plămînirea lui de creație. Povestirile sale conțineau multe amănunte autobiografice, pe care nu le întîlnim în cărțile scrise de marele scriitor.

GORKI ISTORIC

MEMORIEI OMENEȘTI

Acad. I. MINT

Fie că locuia în vila sa de lângă Moscova, fie în Crimeea, pe la patru după-amiază Gorki obișnuia să iasă în grădina, să adune vreascuri și frunze căzute, să aprindă ici și colo focuri — îndeletnicire care îi plăcea cel mai mult — sau să mărunțească bolovani pentru pietriș. La această „muncă silnică” — cum o numea el — erau antrenați toți, chiar și vizitatorii de ocazie. Pe mine însă mă durea un picior, amintire a unei vechi răni. Cunosându-mi suferința, Aleksei Maksimovici mi-a eliberat o „adeverință”, semnată de el: „Se eliberează prezenta fostului comisar al Corpului I cavalerie al cazacilor roșii [...] cum că din cauză de boală este scutit de muncă silnică”.

În felul acesta puteam să rămân în odaie și să notez tot ce povestise Gorki în ziua aceea.

Ar fi fost păcat să nu notez aceste istorisiri. Lui Gorki nu-i plăcea însă să ne vadă luînd note. Pe de altă parte, povestirile lui erau atât de pline de evenimente și se refereau la probleme atât de variate, încît trebuia să ai o memorie excelentă pentru a le reține pe toate.

În continuare, reproduc însemnările mele din perioada 17-14 decembrie 1935, în care e vorba cu precădere de amintiri despre revoluția din februarie 1917.

11 decembrie. Seara

— Îmi spuneai cîndva, că literatura din alte țări neagă

nu numai rolul, dar și participarea bolșevicilor la revoluția din februarie 1917. Am auzit și eu una ca asta. Americanii sînt deosebit de zeloși în a demonstra această afirmație. Deși nu ei sînt cei mai în măsură să știe... Am vizitat America, în anii primei revoluții, după eșecul insurecției din decembrie*. Plecasem să strîng bani pentru revoluție. În America, nimeni nu voia să audă de partide și ascultau cu mirare despre disensiunile din stîmul partidului nostru. Bolșevici, menșevici, ba și niște eseri pe deasupra — cine-or mai fi și ăștia? Americanii îi vitrau pe toți în aceeași oală, socotindu-i anarhiști... În raportul meu către Comitetul Central al partidului am relatat toate astea. L-ai citit? Nu? Am să-ți dau fotocopia lui. Dar mai înții să ascultăm [la radio] ultimele știri...

12 decembrie. Dimineața

— În America m-am întîlnit cu reprezentanți ai eserilor; printre aceștia se afla și un oarecare Ceaikovski, care lua cuvîntul la mitinguri împotriva social-democraților. Mi-a propus să lucrăm împreună. Am refuzat...

Nu știu dacă a fost o coincidență sau o intervenție a eserilor, dar după vreo două zile de la întîlnirea mea cu ei, ziarul *World* a publicat un articol în care demonstra, în primul rînd, că sînt bigam, în al doilea că sînt anarhist... A fost reproducută și o fotografie a primei mele soții, împreună cu copiii, pe care îi abandonasem, lăsîndu-i muritori de foame... Toți au început să mă ocolească, ca pe un cîsumat. Am fost dat afară din trei hoteluri. În ziare a apărut propunerea să fiu expulzat.

* Este vorba de insurecția armată a proletariatului din Moscova, din decembrie 1905, apreciată de V. I. Lenin drept „punctul culminant al dezvoltării primei revoluții muncitorești împotriva țarismului”.

Aleksei Maksimovici a continuat, parcurgind cu privirea fotocopia raportului:

— După toate acestea m-a vizitat din nou Ceaikovski și m-a întrebat dacă nu m-am răzgîndit și n-aș vrea să lucrez cu el. L-am refuzat iardși. Această vizită a lui Ceaikovski mi-a sugerat ideea că eserii luaseră parte la campania de salomniere...

Mi-am format un comitet și am început să iau cuvîntul la mitinguri. Chiar la primul miting am adunat peste 1 000 dolari. Am vorbit la Providence, Boston, Philadelphia și la New York, firește... În raport — o să vezi — am indicat orașele și datele. Comitetul se numea „Prietenii poporului rus”. Era compus din vreo 50 persoane. Banii, pentru a căror primire semnam personal, îi trimiteam în Rusia. Ceaikovski adunase și el vreo 8 000 dolari, dar după înființarea noului comitet a hotărît să-și ia tălpășița...

Aleksei Maksimovici a plecat să lucreze, iar eu m-am năpustit asupra raportului, care s-a dovedit neobișnuit de interesant. Scrisoarea nu fusese publicată nicăieri. Nu cred să se fi păstrat în arhivele Comitetului Central. După cîte știu, în arhivă n-a rămas nimic referitor la acei ani, cu excepția unor rezoluții. Trebuia să înștiințez Comitetul Central despre existența acestor fotografii, veritabile documente.

Raportul lui A.M. Gorki informa, în primul rînd, despre activitatea lui în America. Găsim în el numeroase caracterizări sugestive ale situației din America și ale socialistilor americani. „Aici totul e altfel de american — scria Aleksei Maksimovici — înclt nimeni nu se sinchisește de nimic”. Mai departe, Gorki relatea despre legăturile cu socialistii americani. „În momentul de față — scria el — toți socialistii îmi cer stăruitor să iau cuvîntul, pretutindeni, în calitate de so-

cialist. I-am întrebat: «Dar burjuii or să-mi plătească?» «Nu!» În cazul ăsta, n-am să iau cuvîntul». Atunci ziarile noastre or să vă vorbească de rău». Iar burjuii abia atunci or să-mi dea mulți bani, deoarece or să înțeleagă că sînt doar partizan al unei revoluții politice. În ce privește vorbele de ocară, o să le îndur. Am îndurât altele, mai rele». Toți au început să rîdă, zicînd că sînt pe punctul de a mă americaniza”.

12 decembrie, ora 14,30

— Mă duc să lucrez la Samghin, îmi declară Gorki... Spune-mi, ai putea să întreb un fiziolog ce simte un om care își trage un glonte în gură? Ce se întîmplă cu capul lui? Intenționez să-l silesc pe Samghin să se sinucidă în felul acesta...

— Să-l întrebăm pe Aleksei Dimitrievici Speranski, mi-am dat cu părerea.

— E un om deștept. Îmi place să-l ascult... L-am întrebat, dar n-am înțeles ce mi-a răspuns... Întîi s-a eschivat cu o glumă: cîd n-a avut încă parte de asemenea senzații... Pe urmă mi-a dat o explicație mai degrabă psihologică decît fiziologică... Ar fi mai bine să ne informăm la un chirurg...

13 decembrie, ora 14,30

— Cum o fi alcătuită memoria asta omenească, a început Aleksei Maksimovici. Parcă-i flacărdă: miști un vreas cu limbile de foc izbucnesc cu putere... Își citeam însemnările despre fapte istorice și-n memorie mi-au apărut limpede oameni și evenimente din februarie 1917. O iarnă bîntuită de viscole... Ti-am văzut extrasele din scrisorile lui Nikolai Romanov către soție. În fiecare scrisoare se indică temperatura: minus 6-8 grade...

Foarte interesantă corespondența dintre ultimul țar și ultima țarină. Parcă trăiau pe o altă planetă... Pămîntul era zguduit de convulsii, iar pe dumnealor îi interesa doar Rasputin...

Apoi, referindu-se la eforturile literaturii burgheze de a-l înfățișa pe Rasputin drept cauza tuturor relelor, Gorki a spus:

— S-au agățat atunci de Rasputin... Cînd a fost ucis, Nikolai a părăsit Cartierul general, plecînd în grabă mare spre Capitală. A fost asta o revoluție? La naiba! În fabrici nu vedeai nimic din toate acestea. Muncitorii parcă se retrăseseră în ei înșiși. Iar grevele arătau parcă și ele altfel: mai organizate, mai solidare.

Da, februarie a fost o lună bîntuită de viscole... Multe vișornie, multă zăpadă, multe greve... Zilele de 10 și 14 februarie mi-au rămas întipărite în minte, cu deosebire. Menșevicii cereau în cor convocarea Dumei... Știau una și bînd: de vreme ce revoluția e burgheză, cine să conducă dacă nu Gucikov și Miluhov?*. Aici ai dreptate: se pregătea o a doua dîmnișnică sîngeroasă, ca în 1905.

Circulau, din mină în mină, petiții prin care se cerea convocarea Dumei de stat și se indica drumul spre Palatul Tavriceski**. Dar palatul era înconjurat — mi-au spus-o martorii oculari — de trupe, cît vedeai cu ochii... Toate străzile erau ticsite de soldați. Te puteai aștepta la o baie de sînge...

La rîndul lor, bolșevicii au lansat apelul de a aniversa, la 10 februarie, un an de la procesul deputaților bolșevici, condamnați și deportați la muncă silnică în 1915. Bolșevicilor nu le-a reușit greva din 10 februarie, nu știu de ce... Spuneai că data nu fusese bine aleasă — era sîrbătoare și zi de salariu... Se poate. S-au regrupat însă rapid. Fiește, și-a spus cuvîntul conducerea, a existat o organizație puternică, care a propus participarea la o grevă din 14 februarie, dar nu în sprijinul Dumei... Mi s-a povestit că spre Palatul Tavriceski s-au îndreptat vreo

* A.I. Gucikov și P.N. Miluhov — conducători politici al contrarevoluției în Rusia.

** În perioada 1906-1917, la Palatul Tavriceski se țineau ședințele Dumei de stat.

Împreună cu V.I. Lenin, în 1920

200-300 oameni, în timp ce spre Nevskî s-au scurs zeci de mii. Nu încăpea îndoială, era o repetiție a viitoarei revoluții. M-am bucurat foarte mult: exista deci o forță organizatoare... S-au găsit destui care să susțină că nu am dreptate, că prea m-am încrezut în muncitorii din cartierul Viborg... Kerenski, mai ales, făcea pe grozavul...

Știi ce neașteptat era, ca o sfirlează... Nu stătea locului o clipă, se învîrtea prin cameră ca un titirez, din când în când se poticnea de masă sau de un scaun și continua să se învîrtească... Eu aveam însă în fața ochilor anumite scene din Moscova, în ajunul lunii decembrie a anului 1905...

14 decembrie. Dîmineața

— Îmi amintesc de primul Congres al Sovietelor, ținut la Petrograd în iunie 1917. Feluriti oratori au polemizat cu Lenin trei zile în șir. Nimeni dintre ei n-a priceput că în felul acesta atrăgeau atenția poporului asupra lui Lenin. Oamenii gîndeau: dacă toți îl critică pe Lenin, înseamnă că știe el ceva, știe adevărul....

Înviorat — așa era Aleksei Maksimovici ori de cîte ori vorbea despre Lenin — Gorhi a continuat:

— Mi s-a povestit că la congres, după cuvîntarea lui Lenin despre pămînt, președintele a primit cîteva sute de bilețele din partea delegaților: de ce sînteți împotriva lui Lenin? Propunerile lui nu sînt oare acceptabile?

Lenin mi-a fost foarte drag, chiar atunci cînd mă certa. Știa ca nimeni altul să-ți arate greșelile, să limpezească încurcăturile... Mărturisesc că mi s-a întîmplat ca, sînd de vorbă cu Lenin, să-mi exagerez intenționat unele îndoieli... După o discuție cu el, toate se rînduiau la locul lor... Șovdiile sau echivocurile dispăreau ca prin farmec. Avea, ca să zic așa, un mod de a gîndi foarte dens, care nu îngăduia nici o fisură prin care să se poată strecura o îndoială.

...Vreau să-ți vorbesc despre o critică făcută de Lenin. Mi-a relatat-o Gleb Maksimilianovici Krîljanovski*. Era în 1920, cînd se sărbătorea a 50-a aniversare a lui Vladimir Ilici. Krîljanovski a venit să-l felicite. Își spuneau pe nume, fuseseră împreună în deportare. De data aceasta, jenat, adresîndu-i-se cînd cu „dumneata”, cînd cu „tu”, a reușit cu chiu cu vai să stoarcă cîteva cuvinte de felicitare. Drept răspuns, Lenin a schițat un gest de nerăbdare:

„Astea-s fleacuri. Spune-mi, mai bine, care e lucrul cel mai rău pe care l-ai săvîrșit în viață?”.

(Continuare în p. 83)

* G. M. Krîljanovski — savant energetician, vechi militant al mișcării revoluționare.

TÎNĂRUL REGE TRAC ȘI PRIETENUL SĂU ROMAN

Anul 12 e.n. „Geții din Moldova de Jos atacă nordul Dobrogei și cuceresc cetatea Aegyssus (Tulcea), apărută de o garnizoană odrisă. Atacul este respins de regele odris, Rhoemetalcès I și de o legiune romană, comandată de P. Vitellius” (Istoria României în date, București, 1972, p. 29).

O monedă și câteva versuri ovidiene stau și azi mărturie, atât a alianței dintre prea puternica Romă și regii odrisi, de neam tragic, cât și a luptei însăși. Graiul monedelor — mai ales al celor străvechi — nu e întotdeauna ușor de auzit și de înțeles, dar, când acest lucru devine posibil, micile bucăți de metal își istorisesc povestea...

Destăinuirile unei piese rare

OCTAVIAN MĂRCULESCU

La prima vedere, și această piesă pare o banală monedă antică, din acelea cu care pământul țării noastre este atât de bine „aprovizionat”. Pe avers, ea reprezintă capetele a două personaje; legenda arată că unul este *Basileos Roi metalcòv*; celălalt personaj, purtând diademă este, probabil, soția acestui rege. Pe revers, se citește legenda *Kaisaros Sebastos* adică Caesar Augustus, a cărui figură expresivă, cu nas drept și păr ondulat, este reprezentată în centrul monedei*.

Moneda a fost emisă, prin urmare de Rhoemetalcès, regele tracilor odrisi din sudul Dunării (11 î.e.n.-12 e.n.), cunoscut ca fidel aliat al lui Octavian, care, ca împărat roman (27 î.e.n.-14 e.n.), era intitulat Caesar Augustus. Reprezentarea ambilor monarhi pe aceeași monedă este expresia liniei politice pe care Roma o promovase față de regatul odrisilor. Știind că tracii

erau o populație refractară dominației străine, romanii, înzestrați cu un deosebit simț politic, au socotit că era mai practic să evite riscurile unei confruntări militare, oferind odrisilor protecția Romei. Pe de altă parte, odrisii — care încă de la întemeierea regatului lor, de către regele Teres și fiul său Sitalces (431-424 î.e.n.)**, se obișnuiseră să considere Dunărea drept frontieră a statului lor — erau și ei interesați în păstrarea liniștii și siguranței pe linia marelui fluviu. Astfel, regii odrisi au devenit unii dintre cei mai loiali aliați ai Romei, bucurându-se în schimb, de asistența trupelor romane din Macedonia, oricând gata să le ofere ajutor, fie împotriva unor dușmani din afară, fie împotriva răsculaților din interior.

În timpul lui Rhoemetalcès I, statul tracilor odrisi — stat clientelar, adică vasal al Romei — cuprindea și Scitia Minor (Dobrogea), până la gurile Dunării, cu excepția

* Moneda descrisă se află în colecția autorului.

** Vezi *Magazin Istorie*, nr. 5/1972.

cetăților grecești de pe litoral, care au rămas sub protectoratul direct al Romei. Între aceste cetăți și odrisi s-au stabilit relații amicale, ambele părți fiind interesate să apere Dunărea, pentru a asigura libera dezvoltare a comerțului. Mai mult chiar, pentru a le apăra de atacurile geților, bastarnilor și sarmaților din Muntenia și Moldova, odrisi au fortificat o serie de cetăți de pe Dunăre, între care Troesmis și Aegyssus din Deltă (azi Iglița și, respectiv, Tulcea). În anul 12 e.n., geții nord-dunăreni au încercat să cucerească cetatea Aegyssus; măcelărindu-i garnizoana, alcătuită din ostași odrisi, geții au reușit să ocupe cetatea. Rhoemetalces nu a putut să o recucerească decât în urma ajutorului dat de legiunea romană comandată de Publius Vitellius.

Aceste relații de prietenie și colaborare dintre romani și odrisi s-au reflectat și în monedele emise de regii odrisi. Exemplarul pe care l-am descris mai sus este foarte rar;

lui decedat), împăratul a împărțit regatul trac în două părți, rezervând lui Cotys regiunile cele mai fertile, Dobrogea și cetățile dunărene, și lăsând lui Rhascuporis, fratele lui Rhoemetalces, ținuturile sărace și cu granițele amenințate de dușmani.

Cotys a continuat politica tatălui său. În anul 15 e.n., când geții au năvălit din nou și au ocupat cetatea Troesmis, a colaborat cu guvernatorul roman al Moesiei, Lucius Pomponius Flaccus, restabilind ordinea și recucărind cetatea. Locuitorii orașelor pontice erau și ei în bune relații cu tânărul rege odris; astfel, Callatis (Mangalia), renumit pentru preocupările intelectuale ale cetățenilor săi, a acordat lui Cotys demnitatea de **magistru eponim** al orașului.

Se știe că regele Cotys era un om de aleasă cultură și un poet de real talent**. Publius Ovidius Naso, exilat la Tomis în anul 8 e.n.***, vorbește în mod elogios despre regele-poet și-l roagă chiar, în nume-

Monedă odrisă, mărturie a prieteniei dintre Rhoemetalces și August

cabinetul numismatic al Academiei R.S.R. posedă trei asemenea piese; patru se află în colecția Muzeului Național din Sofia, iar alte câteva în unele muzee occidentale. Un alt tip de monedă odrisă înfățișează pe revers nu numai chipul lui August, ci și pe cel al soției sale Livia, iar pe un alt tip monetar, sub efigiile perechii imperiale figurează Capricornul sprijinit pe un glob. Or, după cum se știe, acest animal era simbolul zodiei în care se născuse August.

La moartea lui Rhoemetalces, August l-a impus ca moștenitor pe fiul acestuia, Cotys (12-18 e.n.); întrucât vechea tradiție locală cerea ca tronul să revină celui mai vârstnic dintre agnați * (de obicei, fratele monarhu-

le unei solidarități de „breaslă” poetică, să intervină la Roma pentru a-i ușura suferințele: „Sintem amîndoi adoratorii aceluiași mister [poezia]; ca poet, brațe rugătoare întind către-un poet”. Firește, în virtutea unor rațiuni de stat lesne de înțeles, Cotys nu putea să strice bunele raporturi pe care le avea cu Roma, pentru a interveni în favoarea lui Ovidiu. Soarta, însă, i-a legat pe acești doi poeți mai mult decât darul poetic. În anul 18 e.n., nemulțumit de împărțirea Traciei de către August, regele Rhascuporis a năvălit în regatul nepotului său Cotys și l-a ucis. În același an, pe malurile Pontului Euxin, Ovidiu trecea și el în eternitate.

* Rude colaterale pe linie masculină.

** Vezi *Magazin istoric*, nr. 7-8/1968.

*** Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1972.

Poetul la asediul cetății Aegyssus?

EUGEN PANIGHIANT

În scrisorile pe care, de pe meleagurile Scitiei Minor, le-a adresat prietenilor săi din Roma, Ovidiu citează, în afara Tomisului pe care îl amintește destul de des, încă două cetăți, și anume **Aegyssus** și **Troesmis**. Aegyssus apare în două din scrisorile sale: prima adresată **Lui Severus**, prieten din Roma, pe care Ovidiu îl numește „jumătatea sufletului”, și a doua **Lui Vestalis**, fiu de rege din Alpii Cotici, tributar al Romei, care slujea în armata comandată de Vitellius, ce acționa în nordul Scitiei. Cetatea Troesmis este amintită de Ovidiu într-o altă scrisoare, adresată **Lui Graecinus**, un alt prieten influent din Roma.

În scopul confruntării afirmațiilor sale din scrisori cu realitățile geografice existente, vom cita versurile poetului ce se referă la cetatea Aegyssus. El scrie lui Severus: „Cetate veche este la Dunăre sau Istru/Cu ziduri tari: într-însa nu-i lesne de pătruns/Aegyssus a clădit-o și-i zice tot Aegyssus”.

În lupta care s-a dat în anul 12 e.n. pentru stăpânirea cetății, între geți, de o parte, și odrisi și romani, de alta, cei din urmă au fost victorioși datorită intervenției prompte a legiunii comandate de Vitellius**. Ovidiu, însă, desemnează ca erou al bătăliei pe prietenul său Vestalis, a cărui vitejie o preamărește: „Virtuții tale o cinste mai mare se cădea/O spune chiar și Istrul, a căruia talazuri/Le-a înroșit cu sînge get chiar mina ta”.

Bătălia a fost aprigă. Rezultatul final: cetatea a căzut în minile romanilor. Și toate acestea datorită lui Vestalis: „Aegyssus-ul o spune: tu ai luat cetatea”.

Mai departe, Ovidiu se referă la poziția ei greu accesibilă: „Și ea văzu că locul nu-i fu de ajutor/În van pe-un vîrf de munte, cu fruntea pînă-n nouri/Fusese ea-ngrădită cu zid apărător”.

* După: Ovidiu, *Scrisori din exil*, în românește de T. Naum, București, 1957.

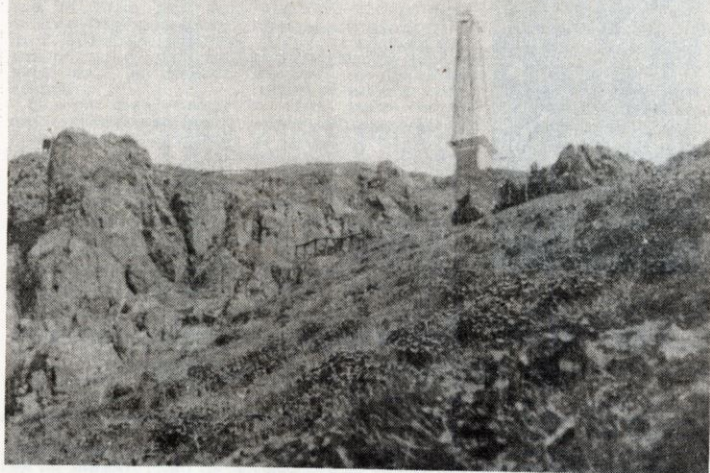
** Vezi, în acest număr, articolul precedent.

Analizînd această afirmație a lui Ovidiu, trebuie spus că în împrejurimile imediate ale Tulcei nu se află un munte atît de înalt „cu fruntea pînă la nouri”, cum afirmă el. E adevărat, sînt mai multe coline, dintre care cea mai înaltă este **Hora-tepe** sau **Colina Horelor**, a cărei înălțime nu depășește 100 m. Este deci evident că sub aspectul altitudinii, Ovidiu exagerază — însă nu și sub acela al impresiei pe care o face această colină, care, fiind în imediata apropiere a Dunării, atrage și astăzi toate privirile.

Vom cita și o altă afirmație a lui Ovidiu, care ne dă impresia că poetul a **văzut scena bătăliei**: „Dar iată că Vitellius, venind în jos pe Istru/Descalcă din vase și dă năvală în geți”. Această descriere pare desprinsă dintr-un reportaj... Cine cunoaște topografia locului își poate imagina cum a avut loc întreaga acțiune. Vitellius — comandantul trupelor romane — a adus, cu ajutorul flotei, trupe proaspete, pe care le-a debarcat pe malul Dunării și a pornit cu ele asaltul cetății. Ostașii, printre care și Vestalis, au prins curaj și s-au aruncat năprasnic în luptă; Vestalis, ca un Ulise dezlănțuit, a luptat eroic: „În arme sclipitoare te vede lumea toată/Căci vitejia în umbră tu nu vrei să ți-o lași”.

S-ar părea, deci, că lupta pentru cucerirea înălțimii pe care o numim azi **Colina Horelor** a avut loc pe versantul dinspre Dunăre — mai abrupt — unde întîlnim stînci colțuroase, la care se referă probabil Ovidiu: „Prin armele dușmane, prin grindina de pietre/Tu urci pe stînci fătîșe cu pas de uriaș”.

În general, trebuie remarcat că Ovidiu informează corect pe cititorii săi asupra detaliilor geografice. Astfel, referindu-se la Dunăre, el afirmă că este „plină de trestii”, pe care probabil le-a zărit în zona de la poalele cetății (actualul lac **Zaghen**) sau că e „întortocheată”, ceea ce este, de asemenea, o realitate — mai ales în zona **brașului Sf. Gheorghe**, unul din brațele cele mai vechi.

Colina Horetor, locul probabil al atacului descris de Ovidiu

ale Deltei Dunării și destul de sinuos. Tot el spune că fluviul se varsă în mare „*prin șapte guri*”.

Dar, pentru a da un contur și mai real răspunsului pe care-l căutăm, trebuie să ținem seama și de scopurile pe care le urmărea poetul prin scrisorile sale. Pentru a pleca din exil, trebuiau depuse toate eforturile și folosite toate posibilitățile. Poetul știa prea bine că, la Roma, trebuia creat, în jurul numelui său, un curent de opinie favorabilă; de aceea, păstra contactul cu Capitala și în mod deosebit cu acele persoane care se aflau în preajma curții imperiale. De aici intenția poetului de a scrie prietenilor ce aveau acces la împărat și folosirea argumentelor hotărâtoare care, în final, trebuiau să-i aducă clemența lui August.

Lamentările alternează cu diferite informații utile. Nu trebuie să uităm că, înainte de toate, poetul era un cetățean roman și dorea să demonstreze că, fie și în condițiile nenorocirii sale, nu-i erau indiferente scopurile politice ale imperiului. De aceea, se referea la evenimentele politice sau mili-

tare, comentându-le în spiritul directivelor oficiale. În același timp, voia să se știe că el — poet exilat — nu stătea cu mâinile în sân atunci când erau în joc interesele romane, aici, în îndepărtata Scitiei. Când garnizoanele romane întreprindeau acțiuni ofensive sau defensive, nu se arăta pasiv. De aceea, scria despre tot ce se întâmpla în acest colț al imperiului, știind prea bine că în special evenimentele militare ajungeau la urechile împăratului. Situndu-se în centrul acestor acțiuni, Ovidiu spera că se va vorbi și despre el și pînă la urmă va fi reabilitat și iertat.

Cînd, referindu-se la Aegyssus, el scrie: „*Cîntînd a mele versuri, să fii cu îngăduință/ Eu sînt încins cu arma atuncea cînd le fac*”, știa că, pe aripile acestor versuri ce vor zbura la Roma, va călători și disperata, apriga lui speranță de a vedea Cetatea Eternă.

Toate acestea ne fac să creдем că, într-adevăr, Publius Ovidius Naso, poet și cetățean roman, a participat la lupta pentru recucerirea cetății Aegyssus.

„ROMÂNIA — UNA DIN CELE MAI INTERESANTE ȚĂRI“

HANS HARTL director adjunct la Südost-Institut
din München — R. F. Germania

În decembrie 1973, un grup de istorici vest-germani din tinăra generație, sub conducerea d-lui Hans Hartl, ne-au vizitat țara.

Din delegație au făcut parte: dr. Holm Sundhaussen, dr. Helmuth Schaller (Universitatea din Hamburg), Heinrich Kück (Universitatea din Bochum), prof. dr. Ulrich Haustein, dr. Karl Scheerer, dr. Wolfgang Miele (Universitatea din Mainz), Helga Stein, Rainer Pauleit (Universitatea din Göttingen), dr. Karl Hildrich Nehring, dr. Ana-Maria Schop (Universitatea din München).

Oaspeții vest-germani au avut ședințe de referate, discuții și schimburi de opinii la Institutul de Studii Sud-Est Europene din București, Institutul „Nicolae Iorga” și institute similare din Cluj și Sibiu.

Conducătorul delegației, dl. H. Hartl, istoric și prestigios publicist, este unul din membrii fondatori ai Asociației Südost-Europa din München, membru al prezidiului acesteia și al consiliului său științific. Asociația colaborează cu Südost-Institut, fundație subvenționată în parte de guvernul federal, în parte de guvernul landului Bavaria*. Director adjunct al institutului, Hans Hartl conduce departamentul de istorie contemporană. D-sa a avut amabilitatea să ne relateze câteva aspecte din activitatea și preocupările istoricilor din țara sa.

— Vă rugăm să ne spuneți cum s-a ajuns la această vizită și, în general, la stabilirea unor asemenea contacte cu istoricii români?

— Ea este urmarea unei invitații ce ne-a fost transmisă la sfârșitul lunii iulie 1973 din partea Prezidiului Academiei de Științe Sociale și Politice, de către domnul profesor dr. docent M. Berza, conducătorul Institu-

tului de Studii Sud-Est Europene din București. Invitația a avut ca adresă Südost-Europa Gesellschaft din München, al cărei președinte, dr. Walter Althammer m-a însărcinat să preiau conducerea delegației. Am răspuns astfel vizitei făcute în iunie 1972 în țara noastră, de un grup de tineri istorici români care au ținut referate la Universitățile din München, Heidelberg, Bochum și Mainz, realizând un

fructuos schimb de păreri cu colegii lor germani.

Înainte de a mă referi mai amănunțit la întrebarea dvs. aș vrea să exprim pe această cale gazdelor noastre din România, în mijlocul cărora ne-am simțit într-adevăr bine, ca între buni prieteni, cele mai calde mulțumiri. Toți membrii delegației, fără nici o excepție, adinc impresionați de sincera căldură cu care am fost primiți, m-au rugat să trans-

* Vezi Magazin Istorie, nr. 10/1970.

mit gazdelor sincerele lor mulțumiri, atât pentru pregătirea exemplară, cât și pentru organizarea deosebit de reușită a programului. Mulțumirea noastră, a tuturor, se îndreaptă în primul rând către domnii prof. dr. docent M. Berza, prof. dr. docent E. Condurachi și prof. dr. E. Stănescu și colaboratorii lor, care s-au preocupat foarte mult de delegația noastră.

Și acum câteva cuvinte despre motivele care ne-au determinat să facem această vizită.

Asociația noastră Súdost-Europa Gesellschaft lucrează într-o strînsă colaborare cu Súdost-Institut. În timp ce Súdost-Institut se ocupă în mod deosebit de activitatea de cercetare, asociația urmărește informarea unui public cât mai numeros asupra vieții economice și spirituale a popoarelor din țările sud-estului Europei. Pe această linie, asociația întreține contacte strînse cu oamenii de știință din aceste țări. Țin să subliniez că asociația a depus eforturi deosebite pentru realizarea de legături cu oamenii de știință din această parte a Europei cu mult înainte de stabilirea de relații oficiale între R.F.G. și țările din sud-estul Europei. În acest sens amintesc faptul că, în toamna anului 1962, am reușit să organizăm la München primul Congres Sud-Est European, la care au luat parte eminenți oameni de știință din România, Iugoslavia, Ungaria și Bulgaria.

De la acest prim succes, care a marcat rezultatul unor îndelungate strădanii ale asociației noastre, colaborarea cu instituțiile și personalitățile proeminente ale culturii din țările sud-est europene s-a adîncit într-un ritm viu și susținut. Din an în an s-a înmulțit numărul savanților, al cercetătorilor și al studenților din aceste state, care au dat curs invitației noastre de a vizita R.F. Germania. În decembrie 1967, de exemplu, cu ocazia adunării generale a asociației

noastre, regretatul acad. prof. dr. docent C. Daicovicu a ținut în sala mare a Primăriei din München, o prelegere despre originea dacoromană a poporului român, expunere care a avut un larg răsănet.

Apreciem că există de pe acum o platformă extrem de utilă pentru realizarea unor contacte științifice tot mai fructuoase între istoricii germani și cei sud-est europeni, în foarte multe compartimente ale activității lor. Ne străduim să lărgim cadrul contactelor personale, pe care le credem foarte utile, întrucât sperăm să contribuim astfel la realizarea înțelegerii și apropierii cât mai depline între popoarele lumii.

Vizita făcută de noi în țara dv. ne-a oferit prilejul, îndeosebi tinerilor istorici germani care se ocupă de România, de a prezenta colegilor lor români din cunoștințele acumulate, de a realiza cu aceștia schimburi de opinii și sugestii. Valorificînd în parte imensul tezaur încă insuficient cercetat din arhivele din R.F. Germania, ei au putut să transmită colegilor lor din țara dv. noi aspecte interesante din diferite compartimente ale cercetării istorice.

Credem că schimbul de vizite dintre noi a generat un simțitor progres în colaborarea bilaterală. Aceasta este, din câte știm, și părerea colegilor noștri români.

— Ce pondere ocupă în munca de cercetare a Institutului dvs. istoria României?

— Prof. dr. Mathias Bernath, directorul Súdost-Institutului, căruia revista dvs. — publicație mult apreciată de specialiștii noștri — i-a publicat în 1970 un interviu, a arătat amănunțit preocupările noastre în acest domeniu. Profit de acest prilej pentru a vă transmite din partea domniei-sale cele mai călduroase salutări și urări de noi succese. Țin să subliniez și eu faptul că prețuim și folosim din plin creația marilor dvs. istorici în cerce-

tarea istoriei României. Prin publicarea în limba germană, în revistele editate de Súdost-Institut, facilităm difuzarea în rîndurile unui public cât mai larg din R.F. Germania a cunoștințelor despre istoria României și a lucrărilor autorilor români.

Institutul nostru acordă țării dvs. o deosebită atenție pe de o parte pentru faptul că România este una din cele mai interesante țări din sud-estul Europei — sub toate aspectele — iar, pe de altă parte, fiindcă întreținem la ora actuală excelente relații de ordin științific cu organismele dvs. academice. Colaborarea noastră pe plan științific — concretizată și în schimbul de publicații — se dezvoltă continuu, într-un ritm viu, intens și rodnic.

— Cu ce impresii plecați dvs. și membrii delegației din scurta călătorie întreprinsă în țara noastră?

— În ciuda duratei extrem de scurte a vizitei — căci, firește, o singură săptămână nu ajunge nici pe departe să-ți formezi o părere mai temeinică — impresiile noastre sînt splendide și vor fi desigur persistente. În ceea ce mă privește cunosc foarte bine România, pe români. Din copilărie mă leagă de acest pămînt cele mai duioase și frumoase amintiri și ori de câte ori mă găsesc aici, retrăiesc din nou clipe ferice. Ospitalitatea și prietenia românească sînt proverbiale. Țin să adaug că mă impresionează întotdeauna simțul umanitar și aptitudinea deosebită a românilor de a cultiva legături interumane. Toți membrii delegației noastre împărtășesc aceste păreri.

Nu mai puțin expresive sînt progresele țării dumneavoastră. Românii rîvnesc la progres continuu, ceea ce desigur, reclamă o muncă asiduă și un efort sporit. Poporul român dispune de o uriașă forță interioară de afirmare, de o oțelită voință de a-și croi un viitor luminos.

**Consemnări de:
Vasile ȘIMANDAN**

RĂSCOALA GRĂNICERILOR

MAGDA TOTU

Potrivit organizării puterii armate în România, grănicerii erau constituiți în 12 batalioane de pedestrași a câte patru companii fiecare. Aceștia erau țărani recrutați dintre locuitorii așezărilor aflate în lungul graniței și aveau obligația către stat să asigure, cu schimbul, câte o săptămână din trei, securitatea frontierelor.

În schimbul serviciului*, familiile grănicerilor erau exceptate de recrutarea membrilor lor în celelalte elemente ale puterii armate, erau scutite de unele sarcini, printre care și obligația de a presta câte șase zile muncă pentru șosele.

De-a lungul Dunării existau trei batalioane de grăniceri, dispuse în modul următor: companiile primului batalion, la Turnu Severin, Gruia, Calafat și Bechet; al doilea batalion, cu centrul la Giurgiu, avea subunități dislocate la Turnu Măgurele, Zimnicea, Oltenița și, bineînțeles la Giurgiu; al treilea era dispus în sectorul Călărași — Gura Ialomiței — Polizești — Brăila.

* Un grănicer se considera în serviciu timp de 6 ani, de la data recrutării.

Țărani înarmați de la marginea țării, grănicerii se întrețineau din munca cîmpului, soldele fiind neindustrializate și plătite după luni de întârziere. Asupriți de moșieri și arendași și nu rareori terorizați de comandanți, supuși presiunii unei administrații abuzive și corupte, grănicerii de la Dunăre și-au manifestat în diferite ocazii nemulțumirile. Așa s-a întâmplat în 1859, cu prilejul chemării lor în tabăra de la Florești*, cînd au avut loc cîteva răscoale locale. În 1866, însă, acțiunea s-a extins în rîndul tuturor unităților de pe Dunăre, din Mehedinți pînă în sudul Moldovei.

Cauzele principale ale nemulțumirii lor au fost generate de situația grea, de lipsa de pămînt și asigurarea cruntă. Reforma din 1864 eliberase pe țăranii din lanțurile clăcășiei, dar nu-i înzestraseră cu suficient pămînt, pentru a le asigura independența economică în raporturile cu moșierii.

În ce-i privește pe locuitorii de la Dunăre, unde populația era densă, mulți nu primiseră pămînt deloc. De exemplu, în 1866 numai în șapte comune dunărene ale județului Dolj existau peste 100 familii de țăărani, foști clăcași, care nu fuseseră împroprietăriți. Și aceasta fie pentru că fuseseră șterși în mod arbitrar de pe listele de împroprietărire, fie că cele două treimi din suprafața expropriabilă a moșiilor se dovediseră insuficiente în raport cu numărul celor

care aveau drept de a deveni proprietari de pămînt, prin legea din 1864. În comuna Cetatea, pe moșia lui Dimitrie Haralambie, fuseseră șterși de pe listele de împroprietărire 80 săteni. Tot la Cetatea, cei împroprietăriți au fost apoi deposezați de pămîntul pe care-l aveau, primind, în schimb loturi de proastă calitate. Ca urmare, obșteea comunală din Cetatea reclama, la începutul lui septembrie 1865 domnitorului Al. I. Cuza, actul ilegal al proprietarului D. Haralambie. În plîngerea lor, țăărani arătau cu obidă că împotriva legii „ni s-au luat locurile ce le aveau pînă la marginea Dunării, și ne-a lăsat numai un drum pentru a trece cu vitele la Dunăre, pentru ca d. proprietar să aibă în acest mod totdeauna o cursă întinsă contra noastră...”.

Răscoala a izbucnit în mai 1866**, cu prilejul convocării companiilor grănicerești, pentru a pleca spre Capitală în vederea depunerii jurămîntului de credință față de noul domn. La 7 mai 1866, grănicerii din Dessa, Piscu, Maglavit, Ciuperceni, împreună cu cei din Salcia, Gîrla, Pătu-lele și Poiana-Dolj, au refuzat să depună jurămîntul de credință față de Carol și au declarat că rămîn credincioși lui Al. I. Cuza, care le dăduse armele și pămîntul. Țăranii — și nu numai cei de la Dunăre, care vedeau în Carol I pe susținătorul „ciocoilor” — se temeau că odată cu venirea lui în fruntea statului, li se vor lua pămînturile primite

prin reforma din august 1864. Îngrijorarea generală care domnea printre țăărani o atestau și numeroasele apeluri ale guvernului în care sătenii erau asigurați că „pămînturile pentru care ați făcut în trecut clacă și boieresc și care vi s-au lăsat de la 1864 în deplină stăpînire, sînt, fără cea mai mică deosebire, o proprietate tot atît de consănită [consfințită — n.a.] ca orice altă proprietate. Nimeni, sub nici un cuvînt, fie guvern, fie Obșteasca Adunare, nu poate atinge stăpînirea voastră asupra acestor pămînturi, precum nu poate atinge nici un fel de proprietate ori de ce fire ar fi”.

Primiți cu simpatie de sărăcimea orașului

La 7 mai 1866, țăăranii grăniceri din cele două companii concentrate la Calafat și-au alungat ofițerii și au preluat controlul orașului. Totodată, ei au întrerupt comunicațiile localității cu exteriorul, pentru ca organele represive să nu poată fi înștiințate. Forme deosebite a cunoscut răscoala în comuna Poiana-Dolj, care dădea un efectiv de 200 grăniceri. Aceștia au fost sprijiniți de întreaga populație a localității. După ce au distrus linia telegrafică care lega Calafatul cu Craiova, răscoala au pus comuna și împrejurimile ei sub controlul lor riguros.

Răscoala s-a extins rapid, cuprinzînd întregul județ Romanai, focare mai

* În vara anului 1859, armata românească a fost strînsă în tabăra de la Florești, pentru a preîntîmpina un atac austro-țurcesc și pentru a grăbi recunoașterea îndoitei alegeri a lui Al. I. Cuza — n.r.

** Pentru detalii privind această răscoală, vezi lucrarea lui V. Mihordea, *Răscoala grănicerilor de la 1866*, Ed. Academiei, București, 1958.

importante semnându-se la Bechet și Dăbuleni. În ultima din localitățile amintite, grănicerii și familiile lor, vrînd să se răfuiască cu arendașul local, au asediat conacul acestuia. La Bechet, răsculații i-au îndepărtat pe comandanți, alegîndu-și singuri conducătorii și au luat măsuri în vederea înfruntării cu forțele represive.

Extinzîndu-se în continuare de-a lungul Dunării, răscoala a cunoscut o deosebită amploare la Brăila. Batalionul de aici, cu peste 1 000 oameni, constituit prin contopirea companiilor locale cu cele din Covurlui, fusese concentrat la începutul lui mai în Buzău, pentru a se deplasa la București. Unitatea a refuzat să presteze jurămînt lui Carol I; majoritatea grănicerilor au părăsit tabăra, îndreptîndu-se în grabă spre comunele lor. În noaptea de 17 spre 18 mai, cîteva sute de grăniceri, însoțiți și de familiile lor, au ajuns la Brăila, adunîndu-se în apropierea orașului. Sărăcimea din oraș i-a primit cu simpatie, izbucnind manifestări spontane de solidaritate. Răscoala s-a întins în mai multe localități din vecinătatea Brăilei, în comunele Iurgești, Scorțaru, Ianca, Sucești și mai ales Viziru. În ultima localitate, prefectul și cei care-l însoțeau au fost reținuți și molestați. Răsculații din zona Brăilei erau în legătură și cu cei din plasa Siretului, județul Covurlui.

Guvernul a luat grabnice măsuri pentru stăvilirea și înăbușirea răscoalei. În condițiile grelei situații externe a României din primăvara și vara lui 1866,

creată prin abdicarea forțată a lui Al. I. Cuza*, s-a încercat liniștirea răsculaților pe cale pașnică, pentru a nu se da pretext de intervenție trupelor turcești masate în sudul Dunării.

Promisiunile lui Lascăr Catargiu

La 11 mai 1866, în locul guvernului condus de I. Ghica, s-a format un nou cabinet, în frunte cu moșierul Lascăr Catargiu. Noul prim-ministru a apelat la diverse mijloace pentru a-i potoli pe răsculați; a îmbinat amenințarea și folosirea forței armate cu promisiunea satisfacerii revendicărilor celor revoltați. S-a făcut apel și la Gh. Magheru, pentru a sprijini autoritățile în acțiunea de pacificare. Dar țărani din Poiana-Dolj, în mijlocul cărora s-a dus Gh. Magheru, au refuzat să mai recunoască în persoana acestuia pe revoluționarul de la 1848**.

La 25 mai, Lascăr Catargiu a promis în mod demagogic răsculaților din Brăila că, în schimbul predării armelor, le va împlini toate cererile formulate de ei: „Vă plăngeți de greutatea slujbei la graniță, guvernul vă dă voie a vă întoarce la casele voastre și a vă scuti de slujba graniței, toate

acestea vă făgăduim că veți avea și toate obiectivitățile voastre se vor trimite comisiei să cerceteze și pe toți ce vor fi obijduit fie ampoliați, fie arendași, fie proprietari, vor fi dați în judecată”.

În același timp, în zonele cuprinse de răscoală au fost trimise numeroase unități de dorobanți și din armata de linie. La Poiana, grănicerii au fost dezarmați la 18 mai 1866, după ce în comună intrase un escadron de jandarmi și alte forțe represive, avînd în frunte pe col. Lupascu, comandantul Diviziei 3 teritoriale. În zona Brăilei au acționat, pe lângă subunitățile de dorobanți, și un detașament din 300 soldați adus din Galați sub conducerea maiorului Sterian. La nevoie, se preconizase aducerea unei baterii de artilerie și a unui batalion de infanterie. În unele locuri, Bechet, Dăbuleni, Viziru etc. au avut loc ciocniri între trupele de represivitate și răsculați.

La sfîrșitul lui mai, grănicerii răsculați au fost dezarmați. Mulți dintre ei au fost deferiți organelor judiciare civile și militare, suferind diverse condamnări. Printr-un decret, companiile din Bechet, Gruia, Calafat, Galați, Brăila și Polizești au fost desființate.

Ca amploare, arie de răspîndire și ca forme de manifestare, răscoala grănicerilor din 1866 a fost una din cele mai puternice mișcări sociale din a doua jumătate a secolului trecut. Ea a prezentat o nouă experiență a celor exploatați, care s-au convins încă odată că dreptatea nu poate fi dobîndită decît prin luptă.

* Vezi *Magazin Istorie*, nr. 10/1972.

** Revoluționarul democrat de la 1848 evoluase în deceniile de după revoluție, spre conservatism. Acela care își eliberase și împroprietărise, fără despăgubire, pe țărani clișei aflați pe moșia personală de la Cojani abdicase în mare măsură de la principiile ce le susținuse în tinerețe — n.a.

CRUCIADĂ ÎN EUROPA

**Memoriile comandantului șef
al forțelor anglo-americane
pe fronturile din Africa de Nord,
Italia, Europa Occidentală**

DAVID DWIGHT EISENHOWER

La 10 iulie 1943, unitățile anglo-americane au declanșat debarcarea în Sicilia.

A început astfel campania în Italia și, odată cu ea, asaltul a ceea ce premierul britanic Churchill denumea „pîntecele moale al axei”.

Șase luni mai târziu, cînd în desfășurarea campaniei din Peninsula Italică apăruseră mari dificultăți,

liderul laburist Aneurin Bevan se întreba:

„Ce concepție strategică asupra războiului a determinat armatele britanice și americane

să-și croiască drum de-a lungul întregii peninsule în toamnă și iarnă...?

Este oare acesta pîntecele moale al axei? Noi ne cățărăm pe șira spinării”.

Al patrulea episod al memoriilor generalului D.D. Eisenhower* prezintă consecințele ocupării Siciliei și pătrunderea în partea inferioară a cizmei italițe.

Ascensiunea pe „șira spinării“

Vîntul și ploaia, o adevărată furtună, învaluiu Insula Malta în zorii zilei de 10 iulie, cînd primele grupuri de desant au fost expediate spre extremitatea estică a Siciliei pentru a deschide zăvoarele germano-italiene în fața celei mai mari operații-amfibie de pînă atunci. Principalele forțe ale inamicului se aflau în partea opusă a Siciliei, cea mai apropiată de coasta nord-africană, pentru a face față unui eventual atac aliat. La înaltul comandament al Wehrmachtului, asaltul asupra marii insule italiene fusese considerat puțin probabil. Această evaluare greșită s-a datorat, în mare parte, operațiilor de diversivune ale serviciilor speciale anglo-americane.

Încă la începutul lunii aprilie, în cursul unei întrevederi desfășurate la castelul de la Klassheim, în apropiere de Salzburg, Mussolini încercase să-l convingă pe Hitler asupra iminenței unui atac anglo-american asupra Italiei, probabil prin Sicilia, după încheierea campaniei în Africa de Nord. Dictatorul de la Roma, a cărui poziție fusese puternic zdruncinată de marile pierderi suferite de armata italiană la Stalingrad¹, a invocat chiar necesitatea sistării operațiilor pe frontul de răsărit, pentru a realiza o maximă concentrare a forțelor axei în Mediterana. Hitler a considerat însă că dispunea de mijloace pentru a înfrunta toate situațiile. Desigur, căpeteniile axei erau preocupate de prezența aliată tot mai masivă în Mediterana. Un raport al spionajului german semnală în zona Alger, 800 nave de transport cu un tonaj de aproape 1,5 milioane tone, dovadă că pregătirile pentru o debarcare erau într-un stadiu înaintat. Încotro va fi îndreptată această forță? Răspunsul n-a întârziat.

La 30 aprilie, pe plaja de la Huelva (Spania), valurile au aruncat cadavrul unui ofițer britanic, în a cărui geantă de documente, ermetică, s-au găsit indicații despre pregătirea a două operații principale, în Sardinia și Peloponez și a unui atac de diversivune, secundar, asupra Siciliei². Reprezentantul local al Abwehrului³ a intrat în posesia unor copii, care au fost trimise de urgență la Berlin. Aici „documentele“ așa-zisului curier, trimis de serviciile speciale britanice, au fost considerate, după o amplă analiză, ca fiind veritabile. Informațiile astfel recep-

ționate au început să concorde cu rapoartele primite de la Ambasada germană din Madrid, „intoxicată“ prin intermediul unor surse considerate „demne“ de încredere, potrivit cărora, pe lângă operațiile din Italia și Grecia nu trebuia exclus un atac anglo-american și asupra Peninsulei Iberice. La 12 mai, Hitler a dispus să se ia măsuri de apărare a zonelor „celor mai periclitate“: Sardinia, Corsica, Sicilia — în Mediterana Apuseană, Peloponezul și Insulele Dodecanez — în Mediterana Răsăriteană. Două zile mai târziu, primind raportul amiralului Doenitz asupra discuțiilor avute la Roma, Führerul n-a fost de acord că Sicilia va fi preferată ca punct al invaziei. El a spus că „ordinul anglo-saxon descoperit la Huelva confirmă presupunerea că atacul plănuit va fi îndreptat în principal împotriva Sardiniei și Peloponezului“. Această presupunere a fost și mai mult întărită la începutul verii cînd, la solicitarea comandamentului aliat, eroicii partizani greci au declanșat vaste operații de guerillă. Simultan, la Atena au avut loc greve politice și demonstrații organizate de E.A.M.⁴. La Berlin, aceste acțiuni au fost interpretate ca preludiul unei invazii și au dus la retragerea a două divizii din Italia, chiar în ajunul atacului asupra Siciliei.

Campania anglo-americană în Sicilia începută la 10 iulie a durat 38 zile⁵. În timpul ei, înaltul comandament al Wehrmachtului n-a putut transfera forțe de pe frontul de răsărit, unde U.R.S.S., purtînd în continuare greul războiului, aducea contribuția hotărîtoare la zdrobirea fascismului. În zorii zilei de 5 iulie începuse ofensiva germană în „arcul de la Kursk“, urmărind, prin încercuirea trupelor sovietice, reluarea inițiativei strategice pe frontul de răsărit. Dar în decurs de o săptămînă, ofensiva germană s-a destrămat. Contraofensiva sovietică ce i-a urmat s-a transformat într-o ofensivă pe un front larg, bătălia de la Kursk rămîind în analele istoriei ca momentul care a desăvîrșit cîștigul radical al cel de-al doilea război mondial⁶.

Incertitudinea lui Hitler în legătură cu direcția operațiilor aliate în Mediterana, a avut însă și un alt motiv. De fapt, conducătorii englezi și americani nu ajunseseră la o decizie. În cursul reuniunii de stat major

* Vezi Magazin Istoric, nr. 1, 2, 3/1974. Titlul și subtitlurile aparțin redacției.

1) Vezi Magazin Istoric, nr. 5-9/1973.

2) Vezi Magazin Istoric, nr. 3, 4, 5/1969.

3) Serviciul de spionaj al armatei germane, condus de amiralul Canaris.

4) Frontul Național de Eliberare, a cărui forță de bază erau comuniștii.

5) După cum i-au informat Churchill și Roosevelt pe Stalin, pierderile inamicului au fost de 30 000 morți și răniți (dintre care 23 000 germani) și 130 000 prizonieri. Pierderile aliaților s-au cifrat la 18 000 morți și răniți.

6) Vezi Magazin Istoric, nr. 4/1970.

ținută la Alger, la sfârșitul lunii mai, imediat după conferința „Trident”, cu toată pledoaria lui Churchill ca încheierea operațiilor în Sicilia să fie continuată prin pătrunderea în Italia Continentală și, de aici, în Balcani, nu s-a adoptat nici o hotărâre, răminând ca, în funcție de rezultatele din Sicilia să se treacă la realizarea mutării următoare. Abia la 15 iulie, generalul Marshall a renunțat la rezervele sale anterioare și și-a comunicat așteptamentul pentru pregătirea unui

că, după cucerirea Siciliei, forța anglo-americană trebuie îndreptată în două direcții principale, care să se sprijine reciproc: spre nord—in Italia și spre nord-est—in Balcani. La 16 iulie i-a împărtășit aceste idei vechiului său prieten și slătuitor, premierul Uniunii Sud-Africane, mareșalul J.C. Smuts, căruia i-a dezvăluit totodată, intenția de a-și realiza planurile numai cu trupe britanice. Spre marea deziluzie a lui Churchill, șefii de stat major americani au refuzat însă, la 24 iulie, alocarea de noi resurse pentru operațiunile

Noul premier italian mareșalul Badoglio (în dreapta), alături de generalul Maxwell Taylor

atac asupra orașului Neapole (operațiunea „Avalanche”).

Acțiunea încununată de succes în Sicilia, care, pentru Churchill „a luminat orizontul”, cît și plăcerea evidentă pe care i-a făcut-o noua decizie a americanilor, au inflăcărat imaginația premierului britanic. El considera

din Italia (ceea ce ar fi însemnat diminuarea corespunzătoare a celor destinate pregătirii invaziei peste Canalul Mineci). Marshall a declarat că Eisenhower are suficiente mijloace pentru a ocupa Neapole.

Debarcarea în Sicilia a precipitat criza politică din Italia și a dat impuls diferitelor

grupări de conspiratori să treacă la acțiune. În seara zilei de 24 iulie, ședința Marelui consiliu fascist l-a retras încrederea lui Mussolini⁷. A doua zi, la ora 22 și 45 minute, radio Roma a întrerupt transmiterea unui concert pentru a anunța demisia „Excelenței sale, cavalerul Benito Mussolini”. În realitate, în după-amiaza acelei duminici toride, regele l-a cerut să demisioneze și, abia încheiată audiența, ducele a fost arestat chiar în curtea palatului. La aflarea știrii radiodifuzate populația din multe orașe și sate ale Italiei a ieșit în stradă pentru a-și manifesta bucuria. Fasciile de piatră, simbolurile regimului, care puteau fi întâlnite pretutindeni, au fost sfărâmate. Puterea a trecut în mâinile mareșalului Badoglio⁸, instituindu-se un regim militar. Totodată, regele a dat o proclamație care sublinia: „Nici o deviere nu trebuie să fie tolerată, nici o recriminare nu poate fi permisă”. Astfel s-a încercat desprinderea din „brutala prietenie”, cum a fost calificată axa Berlin-Roma, simultan cu tendința de a paraliza forțele antifasciste italiene și de a asigura continuitatea compromisului regim monarhic și a structurilor economico-sociale.

Evenimentele de la Roma, neîncrederea în profesiunile de loialitate ale lui Badoglio, l-au făcut pe Hitler să declare, chiar în seara de 25 iulie: „El spun că se vor bate, dar ne vor trăda... M-am gândit că Divizia 3 infanterie motorizată să ocupe imediat Roma... Să fie preluate imediat toate trecătorile peste Alpi... Trupele germane din Sicilia să fie imediat readuse pe continent”. A doua zi Hitler a emis o directivă care ordona măsuri excepționale împotriva partizanilor în Grecia, Iugoslavia și Albania, subordonarea forțelor italiene din Balcani și întărirea dispozitivului german din sudul Italiei.

Spre sfârșitul lunii iulie, întreaga Sicilie — cu excepția citorva localități aparate de garnizoane germane — se afla sub control aliat, Italia Continentală fiind la buza țevilor de armă anglo-americane.

La 4 august, Churchill traversa Iarășii Atlanticului la bordul lui QUEEN MARY. Cele cinci zile ale călătoriei spre coasta canadiană, în vederea unei noi conferințe cu Roosevelt, au fost folosite pentru o largă trecere în revistă a planurilor strategice.

7) Vezi Magazin Istoric, nr. 6/1967.

8) Pietro Badoglio (1871-1956) șef al Statului major al armatei (1919-1921), guvernator al Libiei (1928-1933), comandant al corpului expediționar în Etiopia, din 1935, viceger al acestei țări crotopite, din 1938, șef al Statului major general (1939), comandant al armatei italiene în timpul atacării Franței de către Italia, funcție din care a fost înlocuit în ajunul agresiunii fasciste împotriva Greciei.

Americanii și englezii priveau însă rolul operațiilor în Italia, prin ochelari cu dioptrii diferite. Ministrul de Război Stimson, generalul Marshall și statul său major doreau o campanie pe termen scurt în Italia, cu obiective limitate, urmărind mai ales obținerea de baze pentru ofensiva aeriană asupra sudului Germaniei, campanie care să nu poată bloca realizarea invaziei în nord-vestul Franței. În acest scop, forțele aliate nu trebuiau să depășească un aliniament situat la nord de Roma⁹. Churchill, Eden și șefii militari britanici erau în favoarea unei presiuni permanente până în extremitatea nordică a Italiei, argumentând că astfel s-ar sprijini reușita traversării canalului, dar nelăsând dubii că aveau în vedere și continuarea mișcării ofensive spre Balcani.

„Mărul discordiei”, problema deschiderii celui de-al doilea front în 1944, s-a aflat pe masa noii conferințe între Roosevelt și Churchill, reunită în citadela cu alură de castel medieval din Quebec, la 17 august 1943, sub denumirea de „Quadrant”. După ample controverse, conferința a stabilit data planului „Overlord” pentru 1 mai 1944, completat de o debarcare în sudul Franței (operația „Anvil”), și prioritatea alocării resurselor pentru aceste operații. În Italia urmau să fie folosite forțele alocate pe baza hotărârilor luate la conferința „Trident” și să se înalzeze până la aliniamentul Ancona-Pisa. Churchill a declarat însă că nu va considera obligatoriu acest angajament. Totodată, în încercarea de a modifica concluziile conferinței „Quadrant”, bătrînul Winnie s-a decis să facă o călătorie la Washington (unde avea să rămână trei săptămîni); convins că va putea obține schimbarea hotărîrilor luate la Quebec, el a invocat drept argument noul curs pe care-l vor imprima evenimentelor dorința guvernului Badoglio de a cere armistițiul și intrarea în Peninsula Italică a trupelor comandate de Eisenhower, stabilită pentru începutul lunii septembrie.

Eugen PREDA

9) La 10 august, în cursul unei consfătuiri la Casa Albă, Roosevelt a acceptat poziția consilierilor săi militari. „Este neînțelept — a spus el — să planifici o strategie militară bazată pe un joc de noroc, pentru a obține rezultate politice”. Președintele a fost de acord să se respingă planurile britanice privind Balcanii și să se obțină o concentrare maximă pentru invazia în Franța. După consfătuire, Marshall i-a cerut lui Eisenhower părerea pentru transferarea a șapte divizii din Mediterana în Marea Britanie, în vederea pregătirii invaziei în Franța, așa cum se hotărîse anterior. La 12 august, Eisenhower a confirmat că trebuie să se respecte această decizie.

ASUPRA ITALIEI — FOC!

Pe lângă capturarea garizoanei inamice, campania din Sicilia a avut și alte consecințe cu mult mai importante. Mussolini, cu stilul său bombastic, fusese înlăturat. Semnele de neliniște și nemulțumire, din ce în ce mai evidente ale poporului italian, constituiau o mărturie elocventă că Italia căzută calea cea mai ușoară pentru a ieși din conflict. În locul lui Mussolini venise ca premier bătrînul general Badoglio¹. La început, acesta declarase că guvernul său avea să continue războiul, dar toată lumea înțelesese că declarația fusese făcută doar pentru a nu-i înfuria prea mult pe germani și a-i feri pe italieni de pedeapsa aroganților lor aliați.

Șansele italienilor de a negocia independent capitularea erau, destul de slabe cîci Mussolini îngăduise sau mai bine-zis fusese silit să accepte infiltrarea unui număr nelimitat de germani în mecanismul guvernamental italian, iar acestia, la cel mai mic semnal de defecțiune, s-ar fi grăbit să preia puterea. Dar, cu toată vigilența germanilor, guvernul italian a încercat să intre în contact cu noi, tri-

mișind un agent la Lisabona². Am delegat la rîndu-mi, doi dintre ofițerii mei, în care aveam mai multă încredere, șeful statului meu major, generalul Smith, și șeful serviciilor mele de informații, generalul Kenneth Strong cu misiunea de a stabili termenii capitulării necondiționale a forțelor italiene³.

Preambuluri de melodramă

A început astfel un lung șir de negocieri, comunicări secrete, căldătorii clandestine ale agenților secreți, întâlniri în locuri ascunse și alte asemenea fapte care, într-un roman, ar trece drept scor-

neli melodramatice⁴. S-au pus iute la cale fel de fel de planuri, la care se renunța cu aceeași ușureală din pricina circumstanțelor nesigure și schimbătoare. Astfel, a fost pusă la cale debarcarea unei importante forțe aeriopurtate lângă Roma. În ultimul moment însă, frica guvernului italian sau așa cum afirmau italienii — și niciodată nu m-am lămurit care a fost adevărul — mișcările trupelor de rezervă germane ne-au obligat să amînăm proiectul. Dar între timp, generalul de brigadă Maxwell D. Taylor, care mai tîrziu avea să devină bravul comandant al Diviziei 110 aeropurtate, a fost expedit urgent în misiune secretă la Roma, unde peripețiile sale și ale însoțitorului său au adăugat încă un capitol plin de suspense acestui roman pasionant. Nici unui alt agent

2) Este vorba de generalul Castellano, care s-a prezentat la 15 august la Ambasada britanică din Madrid, cu o scrisoare din partea ministrului britanic la Vatican, fapt care a fost comunicat imediat lui Churchill, acesta anunțîndu-l pe Roosevelt. Castellano a fost trimis la Lisabona.

3) Generalii W. B. Smith și K. W. D. Strong au fost trimiși de îndată, în haine civile și cu pașapoarte false (după cum s-a exprimat Harold Mac Millan, „într-o atmosferă demnă de teatrul de amatori”) la Gibraltar. La Lisabona, în localul Ambasadei britanice, i-au înmînat lui Castellano termenii militari ai armistițiului, asumnîndu-le „condiții scurte”. Acest document, conținînd 14 articole, fusese elaborat în eventualitatea unui demers italian și trimis lui Eisenhower de Statul major combinat, fapt care a fost adus la cunoștința guvernului sovietic la 3 august. Anterior, la 30 iulie, fusese transmisă o primă versiune a „condițiilor complete”, care, pe lângă clauzele militare, conțineau și hotărîri politice, economice și financiare, legate de capitularea italiană. Guvernul sovietic s-a declarat de acord cu prevederile stipulate. Dar, anglo-americanii în momentul sosirii lui Castellano, nu definitivaseră condițiile politice, economice și financiare.

4) La 27 august, reprezentanții anglo-americanii au înmînat la Lisabona, „condițiile complete” ale armistițiului unui alt emisar italian, generalul Zanussi, delegat de generalul Roatta, șeful Statului major al armatei italiene. În timp ce avionul lui Zanussi se afla în dreptul Gibraltarului a fost interceptat de anglo-americanii ai adus la Alger. Aici nu i s-a mai permis să transmită „condițiile complete” și i s-a cerut să comunice la Roma să se semneze imediat „condițiile scurte”. La 30 august, F.D. Roosevelt l-a autorizat pe Eisenhower să obțină semnătura lui Castellano pe „condițiile scurte”. A doua zi, reprezentanții politici englez și americani la cartierul general al lui Eisenhower, H. Mac Millan și R. Murphy, împreună cu generalii Smith și Strong, care-l au adus cu ei pe generalul Zanussi, s-au întîlnit în Sicilia cu generalul Castellano. Acesta a cerut ca armistițiul să nu fie anunțat decît după ce aliații vor debarca pe continent și vor putea proteja Roma. Generalul Smith i-a atras atenția că termenii armistițiului nu sînt negociabili și a cerut un răspuns în 24 ore.

1) De îndată ce a format noul guvern, alcătuit de altele din demnitarii ai vechiului regim, Badoglio a încercat să iatoneze posibilitățile de obținere a unor condiții mai favorabile decît „capitularea necondiționată”. În acest sens s-a încercat, folosirea misiunilor diplomatice engleză și americană de la Vatican. Rezultatul acestui demers este relatat astfel de Badoglio: „Ministrul britanic ne-a informat că din nefericire deținea un cifru foarte vechi, care, în mod sigur era cunoscut de germani și nu era de părere să fie folosit pentru comunicări secrete cu guvernul său. Înscădinat cu afaceri americane ne-a declarat că nu dispune de un cifru”.

Septembrie 1943: aliații debarcă în Golful Salerno...

secret sau emisar nu i-am cerut în tot timpul războiului să-și asume riscuri mai mari; a avut o răspundere coplesitoare și și-a îndeplinit misiunea în chip strălucit, deși expus în fiecare clipă de a fi descoperit și ucis.

Italianii erau foarte dornici să se predea, dar numai cu asigurarea că o puternică formație aliată va debarca în fără în chiar momentul capitulării pentru a proteja guvernul și orașele de represaliile germanilor⁶. Drept care, au încercat să afle toate detaliile planurilor noastre. Noi însă n-am vrut să le dezvăluim, căci eventualitatea unei trădări nu putea fi neglijată. Și apoi, era peste posibilitățile noastre să invadăm Italia cu efectivul solicitat de guvernul italian, pentru simplul motiv că nu dispuneam de atâtea trupe în acest sector și chiar dacă am fi dispus, nu aveam destule nave cu care să le transportăm. Autoritățile militare italiene nu puteau concepe ca aliații să înceapă această operațiune cu mai puțin de 15 divizii, pe care să le lan-

seze în valuri succesive de asalt. Or, intenția noastră era ca pe lângă cele două divizii ce urmau să pătrundă în peninsula prin Canalul Messina, să nu folosim decât trei alte divizii și câteva unități de întărire.

Negocierile erau în plină desfășurare când Montgomery — conform planului — a strecurat două divizii prin Canalul Messina, fără a întâmpina nici o rezistență. Invasia aliată pe continentul european a devenit un fapt împlinit. Ea a avut loc la 3 septembrie⁶, zece zile mai târziu decât socotisem eu că ar fi fost cu puțină. Pregătirea unui atac amfibiu cere timp. Bineînțeles că dacă l-am fi putut scurta cu câteva zile, problema noastră la Salerno⁷ ar fi fost mult mai ușor de rezolvat. Totuși programarea fusese destul de bună, permițându-ne să folosim în următorul asalt principal, o parte din am-

barcațiunile utilizate de Montgomery la traversarea strimtorii. Montgomery a început imediat înaintarea din botul cizmei spre centrul țării, cu toate încercările precaute ale inamicului de a întârzia avansarea.

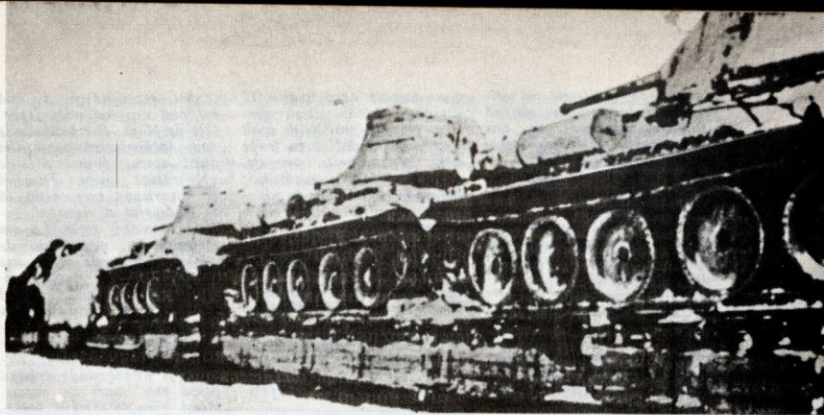
După înlăturarea lui Mussolini, am slăbit o scurtă perioadă intensitatea bombardamentelor asupra Italiei, făcând publicitate asupra atitudinii noastre și explicând astfel ca noul guvern să înțeleagă că putea evita alte distrugeri, acceptând fără întârziere cererile noastre de capitulare necondiționată a trupelor italiene. Ceea ce a declanșat un protest sever din partea Londrei, care ne-a reamintit că pe cîmpul de luptă comandantul modern se află la o distanță de cel mult o oră de capitalele aliate și opinia publică. În realitate, fusesem obligați să slăbim intensitatea bombardamentelor din cauza transferării unităților aeriene și a proviziilor; încercasem însă să confirmăm necesității aparențelor unui merit. Cum am fost din nou în măsură să folosim cu maximum de eficiență forța noastră aeriană, am reluat bombardamentele ca mai înainte.

În elaborarea planurilor tactice, a fost ridicată o pro-

5) La 1 septembrie, serviciile speciale britanice au stabilit o legătură radio secretă cu Roma, de unde, în aceeași zi guvernul italian a comunicat că este gata să accepte armistițiul.

6) La câteva ore după traversarea din 3 septembrie a Strimtorii Messina de către unitățile britanice și canadiene, generalul Castellano a semnat, în prezența lui Eisenhower, „condițiile scurte”. Apoi generalul Smith i-a înmănat, în mod oficial, „condițiile complete” ale armistițiului...

7) Golf la sud de Neapole.

... în timp ce armata sovietică își continuă înaintarea victorioasă spre vest

blemă care a stîrnit discuții contradictorii în rândurile tehnicienilor. Unii susțineau că mijlocul cel mai sigur, deși mai puțin spectaculos, de penetrare în peninsula ar fi prin calea deschisă de Montgomery în virful cizmei, croindu-ne apoi drum prin șoselele și potecile înlortochiate și strîmte, în sus spre înimă fărăi. Planul era sigur, dar rezultatele lui nesatisfăcătoare. De altfel, de îndată ce inamicul și-ar fi dat seama că efortul nostru principal era să înaintăm în această direcție, putea cu ușurință imobiliza forțele noastre pe câteva poziții muntoase.

Evident că era de preferat ca invazia să se desfășoare pe un front mai vast și, după ce a fost examinat fiecare loc de-a lungul coastei de la Roma pînă în virful cizmei, ne-am oprit asupra Golfului Salerno. Neajunsul acestui plan era că logica evoluției lui apărea deopotrivă de limpede alt nouă cit și inamicului. Majoritatea avioanelor noastre de vîntoare aveau o rază de acțiune mică iar Golful Salerno se afla aproape la limita extremă a capacității lor efective de sprijinire a debarcărilor. Pe lângă aceasta, între golf și virful cizmei nu exista nici o altă plajă

proprie unei eventuale debarcări; ne-am lănsat așadar în această operație, fără a ne face iluzia că vom surprinde inamicul.

Ezităările mareșalului Badoglio

Între timp, negocierile privind capitularea italienilor nu prea progresaseră⁸. Erau extrem de încalcite, implicînd flota italiană, încă puternică, rămășițele forțelor aeriene precum și forțele terestre italiene răspîndite în peninsula și în Balcani și, mai ales, riscurile perspectivei de a anunța capitularea într-un moment cînd germanii erau încă stăpîni în întreaga țară. În cele din urmă s-a hotărît ca în seara zilei de 8 septembrie să aibă loc capitularea iar Badoglio și cu mine s-o anunțăm simultan. Data fusese aleasă deoarece la miezul aceleiași nopți trebuia să înceapă atacul asupra orașului Salerno. Aceste luni

și uneori exasperante negocieri, au fost purtate din partea noastră de către șeful meu de stat major.

Totul se desfășura conform planului⁹ cînd, spre amiază zilei de 8 septembrie, am primit un mesaj expediat pe căi clandestine și am fost încunostințat că Badoglio se răzgîndise, motivînd că acțiunea ar fi fost pripită și ar fi dus la totală dominare a Italiei de către germani și la pedepsirea singeroasă a celor implicați¹⁰. Ajunsesem însă prea departe pentru a mai putea temporiza. Am răspuns hotărît printr-o tele-

9) Conform unei înțelegeri realizate cu generalul Castellano și la cererea acestuia, la Roma a sosit clandestin în seara de 7 septembrie, generalul M. D. Taylor, pentru a definitiva aducerea Diviziei 82 aeropurtate în capitala italiană. Taylor urma totodată, să coordoneze cu comandamentul italian operația de debarcare la Salerno. Generalul Carboni, comandantul blindatelor din zona Romei, a cerut ca operația de desant să fie anulată. Badoglio l-a susținut și a refuzat să se treacă la aplicarea înțelegerii semnate în numele lui, de Castellano.

10) Mesajul lui Badoglio a fost trimis la insistențele generalului Taylor. Tot la 8 septembrie, ora 11.30, Taylor a putut comunica să se anuleze desantul asupra Romei. Această cerere a parvenit în timp ce avioanele se pregăteau să decoleze.

8) Autorul se referă la stabilirea modalităților de aplicare a „condițiilor scurte”, de care depindea și anunțarea capitulării. „Condițiile complete” au fost semnate pe Insula Malta, la 29 septembrie, de către generalul Eisenhower, în numele Națiunilor Unite și de P. Badoglio.

gramă că indiferent de atitudinea lui eu aveam să anunț capitularea la ora 6,30 după cum convenisem în prealabil, iar dacă el nu proceda la fel, în acest război, Italia rămânea fără de nici un prieten.

Mă așlam la cartierul meu general din apropierea Cartaginei. Mesajul lui Badoglio fusese recepționat mai întâi de cartierul general principal din Alger și statul major mă anunșase, dar derulat, ceruse totodată prin radio instrucțiuni șefilor Statului major combinat. Hotărât să acționez potrivit raționamentului meu, am ordonat statului major să amuzeze mesajul trimis șefilor Statului major combinat sau, dacă nu mai era posibil, să le explice că luasem măsurile necesare¹¹. Am anunșat capitularea la ora 6,30 și o oră și jumătate mai târziu Badoglio, tremurând de frică, s-a decis în sfârșit să procedeze la fel¹².

Această acțiune nu a schimbat cu nimic planurile invaziei noastre. Știam de câteva zile că trupele italiene din Golful Salerno fuseseră înlocuite cu cele mai bune trupe germane și serviciile noastre de informații preziceau lupte aprige în punctul de debarcare, culminând între a patra și a șasea zi de la debarcare, prin contraatacuri puternice.

Lansind în atac echivalentul a patru divizii, pe lângă cele două aflate pe țărm, dar în vârful cizmei, la mare distanță de linia frontului, începusem invadarea unei țări în care

erau masate aproximativ 18 divizii germane. Deși efectivul primelor unități de asalt urma să fie dublat cu trupe noi, în anumite privințe, operația părea nesăbuită; aveam însă încredere în capacitatea aviației noastre care, concentrându-și puterea de foc, urma ca pînă la consolidarea zonelor de debarcare să ne acopere trupele și în caz de nevoie să intervină; aveam de asemenea încredere în capacitatea marinei noastre, de a susține detașamentele de debarcare pînă cînd acestea ar fi fost în măsură să se descurce cu forțele proprii.

Un contraatac furios și o situație critică

Debarcarea și operațiunile imediat următoare s-au desfășurat aproape identic prevederilor secției G-2¹³. Cînd trupele au ajuns la țărm a avut loc o luptă îndrăjită dar de scurtă durată și, cu mici excepții totul a mers destul de bine¹⁴. Potrivit obiceiului său, inamicul a pornit imediat la contraatac și, cam prin ziua de 13, își reunise suficiente efective ca să încerce să ne arunce în mare. În această perioadă propaganda germană ridiculiza operația, calificînd-o drept „o mare greșeală”, și emisiunile radiofonice nu conțineau să prevestească eșecul total al invaziei aliate.

În ziua de 13, germanii au atacat cu toată furia și timp destul de îndelungat au urmat lupte crîncene. Presiunea maximă a atacului german era îndreptată spre

centru, resimțită fiind pînă la două sau trei mile depărtare de plajă. Perspectivile se cam întunecaseră mai ales după atacul dintr-o direcție neprevăzută asupra Diviziei 36 americane care, pînă să se fi degajat și regrupat, suferise pierderi grele. La un moment dat, părea afit de probabil ca forțele de invazie să fie despărțite, înclt generalul Clark întocmise planul provizoriu de reîmbarcare a cartierului său general, pentru a putea observa desfășurarea luptei în ambele sec-toare și decide unde existau șanse mai mari de succes. Acest plan provizoriu, transmis cartierelor generale într-o formă trunchieată, a produs consternare, fiind interpretat ca o dovadă că în linia întâia comandanții erau descurajați și dispuși să evacueze ansamblul trupelor. Interpretarea era însă greșită.

Nici generalul Clark și nici generalul Richard L. McCreery, comandantul Corpului 10 britanic nu își pierduseră curajul nici o clipă.

Generalul Clark nu participase încă la nici o luptă în cel de-al doilea război mondial pînă i se încredinșase comanda Armatei 5 la Salerno. A fost un comandant excelent și a justificat întru totul încrederea pe care i-o acordasem, numindu-l într-un post afit de important. Mai tîrziu, cînd generalul Alexander a preluat comanda supremă a forțelor din Mediterana, Clark a fost promovat comandant al armatelor din Italia; o asemenea avansare era o mărturie evidentă că afit autoritățile britanice, clt și cele americane fuseseră pe deplin satisfăcute de serviciile sale.

Rapoartele și recunoașterile efectuate în ziua de 13 au furnizat detalii asupra atacului german și, în acea zi, generalul Tedder, comandantul suprem al aviației, a primit ordinul de a-și concentra toate forțele, pînă la ultimul aparat de zbor, în scopul atacării punctelor sensibile ale formațiilor germane. Acest atac aerian de mare amploare a fost declanșat cu

11) Roosevelt și Churchill, care se aflau la Washington, au aprobat hotărîrea lui Eisenhower și dorința acestuia de a-l informa pe Badoglio că anulul asupra capitulării va fi transmis conform înțelegerii inițiale.

12) Mesajul lui Eisenhower despre „capitularea necondiționată de către guvernul italian a forțelor sale armate” a fost transmis de Radio Alger. După 10 minute a fost difuzat textul declarației care fusese convenită cu Badoglio și prin care Italia accepta „un armistițiu militar”. La orele 19,45, Radio Roma a transmis mesajul lui Badoglio.

13) Secția de informații și contra-informații din sistemul armatei americane.

14) Immediat ce a parvenit la Washington știrea despre debarcarea la Salerno, Churchill i-a înmînat lui Roosevelt un memorandum precizînd o înaintare clt, mai adîncă spre nordul Italiei și pregătirea de acțiune în Balcani. Președintele s-a declarat de acord cu înaintarea în Italia, dar în ce privește Balcanii, a fost de părere că acțiunile să fie hotărîte în funcție de posibilitățile ce se vor ivi.

precizie și eficacitate, în dimineața zilei de 14 și a afectat în asemenea măsură comunicațiile, aprovizionarea și mobilitatea inamicului, încât trupele terestre cu ajutorul artileriei marine au reușit inițiativa. După aceea, contraatacurile germane nu au mai reușit niciodată să amenințe cu adevărat poziția noastră.

Dar etapa luptelor grele nu fusese încă depășită. Cele două mari obiective inițiale ale operației de invazie în Italia erau în primul rând, ocuparea portului Neapole,

la acea dată, fusese aproape în întregime întreprinsă de pe bazele britanice¹⁶.

În ziua de 16 am plecat la Salerno ca să anchetez asupra unor împrejurări în care unul sau mai mulți dovediseră prea puțină competență. După o investigație atentă, am socotit că era necesar să aprob propunerea generalului Clark, de a-l înlocui pe comandantul corpului său american¹⁷.

Pe timp de război înlocuirea unui conducător de oaste nu este o treabă ușoară.

ca fiind o dovadă de nemulțumire la adresa lor, căci atunci când comportarea lor este satisfăcătoare, șeful este lăudat nu eliberat din post. Acest efect asupra combatanților trebuie luat în considerare și comparat cu avantajele nesigure ce ar decurge din numirea unui alt șef, căruia de altfel, s-ar putea să-i lipsească experiența necesară. Pe de altă parte însă, un comandant nepriceput trebuie reformat cât mai repede și schimbat pe loc. Sînt în joc viețile a mii de oameni — nu mai începe întrebarea dacă măsura este sau nu justă față de comandant cînd în balanță sînt soarta tuturor și a victoriei.

Sfidarea a rămas fără răspuns

Din pricina depărtării dintre Salerno și bazele noastre siciliene, eram grăbiți să cucerim aerodromurile din Foggia și se aflau în studiu cîteva planuri destinate facilitării acestei operații. La sfîrșitul campaniei din Sicilia începuse transferul din Mediterană în Marea Britanie a șapte divizii, patru americane și trei britanice, în vederea marelui asalt peste Canal. Fără aceste trupe singura unitate de care dispuneam pentru a porni spre călcîiul cizmei și apoi în sus spre Foggia era o divizie britanică de trupe aerporturate. Ca port de intrare, i se desemnase Taranto, o bază italiană pe care contam să o obținem în virtutea condițiilor de capitulare și unde forțele germane erau aproape inexistente. Dacă am fi reușit să debarcăm cîteva formații, chiar mici, am fi putut cuceri acest important aerodrom rapid și cu pierderi minime.

Miza era mare dar transporturile noastre maritime

gruparea acestuia la nord de riul Sele, unde acționa Corpul 10 britanic. Cînd la 15 septembrie, a sosit în inspecție generalul Alexander, Clark a renunțat la propunerea făcută.

Generalul D.D. Eisenhower (în centru) în cortul său de campanie; în stînga lui — generalul Clark

pentru a asigura aprovizionarea trupelor și, în al doilea rînd, ocuparea aerodromului de la Foggia¹⁸, pentru a putea participa la operația de bombardare a Europei Centrale, operație care, pînă

Repercusiunea imediată a acestei măsuri este interpretarea pe care i-o dau trupele,

16) Din Africa de Nord, mai ales de la Benghazi.

17) Este vorba de generalul-maior Ernest Dawley. Istoricul american T. Higgins consideră că Dawley a fost „taful ispășitor” al greseliilor generalului Clark. Acesta, în fața contraatacului german, începuse la 11 septembrie să se pregătească pentru evacuare a capului de pod american. Două zile mai tîrziu el a cerut evacuarea pe mare a Corpului 6 american și re-

18) Oraș de reședință al provinciei cu același nume din Italia de Sud-Est. Complexul de aeroporturi din această provincie a început să fie folosit de bombardierele strategice din decembrie 1943. Aeroportul din Foggia a devenit utilizabil în ianuarie 1944.

— cu excepția navelor de luptă — erau în întregime afectate expediției de la Salerno. Pe lângă asta, divizia aeropurtată neavind nici mijloace terestre de transport, nici echipament greu nu era chiar cea mai indicată formație pentru o invazie care presupune o adâncă înaintare terestră. Însă am hotărât să ne mai încercăm norocul odată; de rîndul acesta, o răspundere uriașă își asumase amiralul Cunningham. Fără să țină seama nici de eventualitatea unei trădări și nici de cîmpurile minate a acceptat fără ezitare să pătrundă cu flota sa în portul Taranto, pentru a conduce pînă în docuri Divizia 1 britanică aeropurtată. Operația a avut loc conform planurilor la 9 septembrie și s-a soldat cu pierderea unui cuirasat britanic și a viefilor celor peste 200 oameni pe care îi transporta. Cuirasatul a fost ciocnit de o mină și scufundat în portul Taranto. În raportul oficial este menționat un incident dramatic survenit în timpul operației.

În după-amiaza zilei de 9 septembrie crucișătorul HOWE, însoțit de trei cuirasate și transportînd elemente ale Diviziei 1 aeropurtate britanice, naviga prin canalul dragat spre Taranto, tocmai cînd din radă ieșise divizia flotei militare italiene. Momentul în care s-au încrucișat cele două flote a fost plin de tensiune. Nu exista nici o garanție că flota italiană avea să respecte regulile armistițiului și că nu avea pînă în cele din urmă să deschidă focul. Dar gestul sfidător al amiralului Cunningham făcut cu același singe rece ce l-a caracterizat întotdeauna pe acest brav marinăr, nu a primit răspuns. Flota italiană a ieșit din cîmpul vizual, continuîndu-și drumul spre capitu-lare.

La capătul acestei operații ne aflăm ancorați în coasta peninsulei în trei puncte: Salerno, Taranto și Reggio Calabria.

Lupta acerbă de la Salerno a abătut forțele inamice din

calea lui Montgomery, făcîndu-i o înaintare spre nord. În ziua de 16, flancul său stîng a intrat în contact cu flancul drept al lui Clark chiar în sudul Golfului Salerno. Flancul drept și-a continuat înaintarea, urmînd să se unească cu divizia aeropurtată care își croia drum spre Foggia. În cîteva zile, ne-am atins și acest fel. Clark și-a continuat înaintarea spre Neapole și, la 1 octombrie 1943, trupele sale au intrat victorioase în oraș.

Echipa de ingineri și experți în recuperări navale, ale căror rezultate în restaurarea porturilor nu încetaseră să ne uimească, s-au pus de îndată pe lucru. Succesele lor de pînă atunci de la Casablanca, Alger, Oran, Bizerta, Palermo au fost eclipsate de rapiditatea și eficiența cu care au refăcut instalațiile portuare din Neapole. Cu această bază și cu Foggia ne-am atins primul mare obiectiv al campaniei din Italia. Obiectivul major al luptelor ulterioare a fost imobilizarea forțelor germane departe de zona asaltului principal, prevăzut pentru anul următor, peste Canalul Mîneei¹⁸. Alți obiectivi a fost cîstringerea impusă germanilor de a folosi, pentru fluxul continuu de rezerve militare și provizii, sistemul de comunicații italian, sinuos și vulnerabil. Al treilea obiectiv a fost de natură politică: provocarea — printr-o constantă amenințare a Romei și a centrelor industriale din nordul Italiei — a unei stări de anxietate în Balcani și în alte regiuni europene, care să atragă după sine scăderea moralului forțelor inamice și implicit, ridicarea moralului nostru.

18) Aprecierea apare exagerată în raport cu evaluările Statului major american și chiar cu estimările generalului Eisenhower, după ce a devenit comandantul forțelor pentru „Overlord”. Campania din Italia n-a diminuat dispoziția german din vestul continentului. În ce privește principalele forțe germane, ele erau „tînuite” pe frontul din răsărit.

De fapt, campania din Italia — așei cu rezultate spectaculoase în înfrîngerea Germaniei — s-a transformat într-o operație cu totul subsidiară. Era limpede că atacul decisiv asupra Germaniei nu avea să fie lansat dinspre Italia. Acest atac se putea realiza numai trecînd Canalul Mîneei prin Franța și Țările de Jos.

Prîmul ministru avea să fie dezamăgit

Imediat după capitularea Italiei, în primele zile ale lui septembrie, în estul Mediteranei a apărut o situație care nu numai că ne-a trezit îngrijorarea, dar multă vreme a constituit subiectul unor interminabile discuții contradictorii. Insulele Dodecaneze¹⁹ erau apărute, în mare măsură, de trupe italiene, de aceea după capitularea Italiei, ele puteau fi ocupate aproape fără luptă. Dacă garnizoanele italiene puteau fi convinse să apere insulele în numele aliaților, cîștigam aproape fără nici un efort un avantaj strategic extraordinar în acea regiune. Intîind perfect situația, comandamentul din Orientul Mijlociu, condus de generalul Sir Henry Mailland Wilson a expediat cu promptitudine mici detașamente spre aceste insule, printre care se numărau Leros și Rhodos²⁰, asigurîndu-ne astfel succesul. Cîrînd însă ne-am dat seama că garni-

19) Acest arhipelag, situat în sud-estul Mării Egee, în vecinătatea Anatoliei, a fost ocupat de Italia în timpul conflictului cu Turcia din 1912. Prin Tratatul de la Lausanne (1923) Italia și-a menținut stăpînirea asupra Dodecanezului, care a fost restituit Greciei în 1947.

20) La 9 septembrie, la cîteva ore după ce remisese lui Roosevelt memorandumul, Churchill i-a transmis generalului Wilson: „Este timpul să jucăm tare. Improvizază și îndrăznește”. Premierul îi cerea să captureze Dodecanezul și, mai ales, principala insulă, Rhodos.

zoana italiană nu avea chef să lupte cu nimeni²¹. Pentru a păstra insulele, trebuia să aducem întăriri și nu dispuneam de alte garnizoane, decât de cele ale forțelor aliate angajate în acel moment, într-o luptă crâncină în Italia.

Cum primul ministru²² jinea neapărat să trimidă întăriri în insule, statul meu major și cu mine am studiat problema cu cea mai mare atenție. Am ajuns la concluzia că nu puteam oferi decât un sprijin aerian temporar²³. Detășarea unui efectiv mai mare din cadrul forțelor noastre aeriene sau expedierea unor forțe terestre în acea regiune ar fi fost în detrimentul — ba chiar fa-

tal luptei în care eram angajați. Pe de altă parte, întăririle pe care le-am fi putut aduna din regiunea Mediteranei ar fi fost, probabil, insuficiente pentru păstrarea insulelor.

Insistențele primului ministru²⁴ de a întreprinde ceva pentru a veni în ajutor Orientului Mijlociu ne-au determinat să fim o conferință cu comandantii acestei regiuni. Ne-am întâlnit cu toții în Tunisia, unde eu îmi convocasem șefii forțelor terestre, maritime și aeriene²⁵.

A fost cea mai simplă și necontrovertată conferință dintre toate conferințele la care am participat în timpul războiului²⁶. Am prezentat în

linii mari întreaga situație, așa cum o vedeam noi și am anunțat hotărârea pe care o luasem²⁷ și care — dacă șefii Statului major combinat nu ridicau obiecții — rămânea definitivă. Am anunțat așadar că deoarece detașamentele aflate sub comanda italiană nu prezentau nici o garanție, nu puteam și nici nu voiam să intervenim în problema insulelor. După părerea mea, păstrarea acestor insule, de o importanță strategică remarcabilă, nu putea fi comparată, ca valoare militară, cu victoria pe frontul italian. Toți ofișerii participanți la conferință și-au exprimat acordul față de concluziile mele, deși acestea năruiau speranțele comandantilor din Orientul Mijlociu și după cum știam cu toții, hotărârea avea să-i pricinuiască primului ministru o amară dezamăgire. Am raportat concluziile șefilor Statului major combinat, care mi-au sprijinit decizia luată. În scurt timp, insulele au fost recuparate de inamic.

Verșunea românească a memorilor: Dana CRIVĂȚ, Mădălina NICOLAESCU

de prezența lor la La Marsa; în plus, H. Hopkins a insistat telefonic ca premierul britanic să nu se ducă singur la conferința de comandament.

27) Între Roma și Rhodus, să se aleagă înalțarea în Italia.

21) De fapt, în privința Rhodusului, generalul Wilson n-a avut răgazul să întreprindă nimic. La 11 septembrie cel 7 000 soldați germani din Rhodus au obligat să capitu- leze garnizoana italiană formată din 40 000 soldați.

22) La 25 septembrie, Churchill i-a telegrafiat lui Eisenhower: „Rhodus este cheia, atât a Mediteranei Răsăritene, cit și a Mării Egee. Ar fi un mare dezastru dacă germanii s-ar putea consolida aici”. În aceeași zi, într-un alt mesaj i-a cerut lui Eisenhower ca patru cinci din forțele disponibile să rămână pentru campania din Italia. În timp ce o zecime să fie repartizată generalului Wilson pentru atacarea Rhodusului.

23) Au fost puse la dispoziția lui Wilson, pentru cîteva zile șase flotile de avioane de luptă cu rază lungă de acțiune.

24) La 7 octombrie în fața refuzului de a se aloca mijloacele solicitate pentru asaltul Rhodusului, Churchill a introdus un nou argument în controverta nestăină privind marea strategie: „Peninsulele Italiană și Balcanică constituie un tot din punct de vedere militar și politic”. În consecință, i-a solicitat lui Roosevelt ca în vederea atacării Rhodusului, să fie retrase de la pregătirea „Overlordului” pentru cîteva săptămîni vasele de debarcare și asalt necesare unei divizii. Răspunsul a fost negativ. Churchill a tras concluzia că nu era vorba de cîteva nave, ci de refuzarea strategiei sale balcanice.

25) Conferința a avut loc în localitatea La Marsa, în ziua de 9 octombrie.

26) Explicația este următoarea: Roosevelt i-a anunțat pe Churchill că nu este nevoie

MAXIM GORKI — ISTORIC

(Urmare din p. 63)

Krijanovski, cunoscînd principalitatea lui Lenin, a dat să-și însure „păcatele”:

„Poate că te gîndești la atitudinea mea împăciuitoare după scindarea partidului în bolșevici și menșevici?”

„Nu ți-am iertat-o o bună bucată de timp, a răspuns Lenin. Dar asta a fost de mult, nu mai dezgropăm morții...”

„Te referi, poate, la rup-tura mea cu partidul în perioada reacțiunii?”

„În privința asta, nu nu-

mai eu, dar nici Istoria nu te va ierta”.

Depănîndu-și toate „păcatele” din trecut, Krijanovski a trecut la enumerarea greșelilor din perioada sovietică. Și-a amintit între altele, de propunerea pe care o făcuse Consiliului Comisarilor Poporului, cu privire la mijloacele de combatere a lipsei de combustibil.

„Am elaborat instrucțiuni amănunțite, dar rupte de viață, privind lichidarea crizei de combustibil. Ai scris pe

ele următoarea rezoluție: „Țăranul taie lemne, calul le cardă, iar intelectualul întocmește instrucțiuni”.

Lenin a izbucnit în ris, dar a clătina din cap: nu la asta se gîndise. După ce Krijanovski, epuizat, n-a mai avut ce măturisi, Lenin i-a spus, continuînd să rîdă: „Nu, lucrul cel mai rău este că ai împlinit, ca și mine, 50 ani...”

Așa a fost Ilici, a încheiat Gorki ștergîndu-și lacrimile de atîta ris...

SCRISOARE DINTR-O ÎNCHISOARE BLESTEMATĂ

ANA MARIA OFRIM

Încă de pe băncile liceului, Elena Pavel Sirbu (1915-1943) s-a înrolat în mișcarea revoluționară de tineret, ale cărei idealuri nu le-a mai părăsit niciodată. Lucra — până noaptea târziu — la lumina slabă a unei luminări, redactînd materiale pentru ziarul ilegal al U.T.C. Școlarul roșu, din a cărei redacție făcea parte. În 1934, a intrat la Facultatea de medicină din Iași. În acea perioadă, tineretul studios progresist ducea o activitate susținută pentru stringerea sa într-un front democrat. Prezentă în focul luptei, Elena Pavel Sirbu a participat la activitatea pentru organizarea studenților democratice. În cursul unei asemenea acțiuni a fost descoperită de Siguranță și arestată, împreună cu sora sa, Maria. Timp de trei ani, în închisoarea Dumbăveni a cunoscut bătaia, foamea, frigul.

Era în 1935 și avea numai 20 ani...

Viața petrecută în temniță, suferințele îndurate, nu i-au înfrînt elanul. Dimpotrivă. Au maturizat-o, au apropiat-o tot mai mult de tovarășii ei de luptă.

Eliberată din închisoare, la începutul anului 1939, a continuat lupta ilegală în noile condiții impuse de dictatura regală (1938-1940) și apoi de cea antonesciană. A desfășurat o muncă susținută în vederea apărării revoluționarilor întemnițați și a ajutorării familiilor acestora, a luat parte activă la organizarea apărării în procesele intentate comuniștilor și antifasciștilor. Pentru devotamentul său față de cauza clasei muncitoare, pentru lupta sa neobosită și dezinteresată, în 1939 a fost primită în rândurile Partidului Comunist Român.

La Iași, București și Galați a activat pentru Ajutorul roșu și Apărarea patriotică. În septembrie 1942, activitatea sa revoluționară a fost din nou întreruptă. Arestată de organele de Siguranță, timp de 13 zile a fost chinuită cumplit; n-a scos nici un cuvînt. Sbirii au condamnat-o la 25 ani muncă silnică.

Ajunsă la închisoarea Văcărești, deja bolnavă, din cauza schingiuirilor la care fusese supusă, pentru Elena a început iarăși acel nesfîrșit cortegiu de torturi, suferințe și umilințe. A simțit regimul de exterminare fizică la care erau supuse deținutele politice; a înțeles ce înseamnă

spiritul de solidaritate în fața dușmanului și faptul că nici o forță nu poate înfringe voința celor ce luptă pentru o cauză dreaptă.

Nu s-a mai bucurat niciodată de revederea celor dragi. În vara anului 1943, în timpul unui raid aerian american, un avion s-a prăbușit în flăcări peste închisoarea din Ploiești, unde fusese între timp transferată. A pierit în flăcări, împreună cu alte tovarășe de luptă și suferință.

Era 1 august 1943 și avea numai 28 ani...

O scrisoare*, adresată pe căi conspirative în septembrie 1942 de Elena familiei sale, conține în cuvinte emoționante profilul moral-politic al acestei tinere militante comuniste, marea ei dăruire sufletească, sensibilitatea ei:

„Văcărești închisoarea

Dragii mei,

Sîntem de două săptămîni la închisoarea Văcărești. Sper că această scrisoare o să ajungă la voi ca să aflați în ce condiții ne aflăm în această închisoare blestemată. E greu să descriu ce se petrece aici.

...mi-e dor de libertate,
mi-e dor de iarba verde
— Elena Pavel Sirbu
(prima din dreapta jos),
în fața casei părintești

Chiar în prima noapte după sosirea noastră, după ce am fost izolate, zăvorțite într-o celulă întunecoasă, alături de alte celule unde erau închise tovarășele cu cele mai mari condamnări, 14 gardieni înarmați cu bastoane de cauciuc s-au năpustit în cameră, așa-zisă infirmerie unde se aflau trei bolnave de TBC, două nemiscate în gips, iar cea de-a treia paralizată cu un copil mic lângă ea. Directorul închisorii a dat ordin ca aceste bolnave să fie evacuate într-o cameră în subsol umed, infect, pentru a le distruge prin acest regim.

Din gemulei mic zăbreliți, vedeam tot ce se petrece acolo. Ca din pămînt au răsărit cîteva tovarășe dintr-o cameră învecinată cu infirmeria. Palide, dar foarte hotărîte, au format un zid în jurul paturilor celor grav bolnave.

Urletele feroase ale gardienilor, loviturile de bastoane n-au putut să spargă zidul viu format din corpurile plîndite ale femeilor. Noi toate ne-am solidarizat prin strigătele pline de indignare și bătăi în ușa. Bestiile au cedat, retrăgîndu-se. Noi am învins. Nu pot să vă redau toată indignarea ce m-a cuprins, dar în același timp am simțit profund ce înseamnă solidaritatea în fața dușmanului, am simțit că nu există o forță care poate frînge voința luptătorilor pentru o cauză dreaptă.

Vreau să fiu demnă de aceste luptătoare, să fiu demnă de a lupta alături de toți cei ce apără pacea și demnitatea de om.

Dragii mei, mi-e dor de libertate, mi-e dor de iarba verde; aci se scoate orice firicel din curtea care seamănă cu un sac de piatră.

Ce n-ași da să fug desculță prin iarba verde plină de rouă.

Să simt că sînt liberă.

Trebuie să termin. Vă rog să trimiteți în colet o pereche de pantofi de casă cu un număr mai mare ca al meu de obicei, picioarele încă nu s-au desumflat.

Vă sărut pe toți cu mult mult drag,

Elena".

* Se află în Arhiva Institutului de Studii Istorice și Social-Politice de pe lângă C.C. al P.C.R., fondul XV, dosarul 2355.

PRECIZĂRI LA O BIOGRAFIE: CONSTANTIN DOBROGEANU-GHEREA

ION FLEA

Cu prilejul apariției lucrării lui Damian Hurezeanu, intitulată Constantin Dobrogeanu-Gherea, a revenit în discuție științifică tinerețea a lui Gherea, în gândirea și fapta sa revoluționară. Întrucât în masivul volum se vorbește și de biografia lui, unde s-a născut și cum l-a chemat — amănunte necunoscute pînă acum de noile generații, mai ales de cei născuți în anii socialismului — credem că este necesar să facem, la rîndul nostru, unele precizări.

În volumul Constantin Dobrogeanu-Gherea — Corespondență, de Ion Ardeleanu și Nicolae Sorin, se publică o scrisoare adresată de Gherea tînrului savant Nicolae Iorga. Scrisoarea se termină — probabil ca răspuns la o întrebare — cu aceste cuvinte: „Numele meu de naștere e Constantin Cass”.

Ion Vitner precizează și el — referindu-se la aceeași scrisoare — că numele lui Gherea era Cass. El scrie în studiul său intitulat C.D. Gherea — Reconstituire biografică, apărut în numerele 11 și 12 (noiembrie și decembrie 1956) ale revistei Viața românească că deși în Marea enciclopedie rusă (vol. XXI și XXII din 1906-1907) îl găsim trecut sub numele Katz Mihail Nikitici... „cred că trebuie luată în considerație propria mărturie a lui Gherea, așa cum se află într-o scrisoare adresată lui N. Iorga” (scrisoarea a apărut mai întîi în Studii și documente literare de I.E. Torouțiu, București, 1939, vol. VIII, pp. 249-251).

Dar în legătură cu numele lui Gherea mai există un document dintre cele mai concludente. În anul 1890, Gherea a primit cetățenia română, măsură pentru care, pe vremea aceea, era necesar să se promulge o lege specială. Cel care a ridicat această problemă în Camera Deputaților a fost marele om de stat român Mihail Kogălniceanu. În ședința din 8 mai 1890, el a cerut împămintinirea „celui mai mare critic care onorează literatura română, a d-lui Ion* Gherea, pe care doresc din toată inima să-l văd în posesiunea drepturilor de cetățean român (Aplauze)”. Ca urmare, Comisia de indigenat a Camerei a însărcinat pe deputatul D.R. Rosetti să prezinte proiectul de lege cu un articol unic, pentru acordarea cetățeniei lui Gherea. D.R. Rosetti a declarat că se înaintase un proiect de lege d-lui ministru de Justiție „prin care se cere a se acorda d-lui Constantin Cass Dobrogeanu, din comuna Ploiești, județul Prahova, împămintinirea cu dispensă de stagiu, în virtutea art. 7, paragraful II, litera a din Constituțiune”, adăugînd că „d. Constantin Cass Dobrogeanu este de religie ortodoxă și se stabilise în România în anul 1874”. Comisia a ținut să remarce că purtarea d-lui Cass Dobrogeanu de la vîrsta de 20 ani de cînd a venit în România, „a fost mai presus de orice laudă, după cum se poate vedea în diferitele certificate atașate la dosar”. Comisia s-a mai sprijinit și pe alte considerente. „În adevăr — spunea raportorul — d. Constantin Cass Dobrogeanu a luat, sub pseudonimul Ion Gherea, o parte însemnată ca scriitor la mișcarea inte-

* Pseudonimul sub care semna C. Dobrogeanu-Gherea pînă la încetățenire.

lectuală a țării și s-a distins printr-un șir de lucrări și critice, care negreșit sînt cunoscute și apreciate de d-voastră toți".

Proiectul de lege cu articolul unic, care cerea să se acorde domnului Constantin Cass Dobrogeanu, din orașul Ploiești împămîntenirea cu dispensă de stagiu, a fost pus la vot și adoptat cu 75 bile albe și 16 bile negre.

Lui Dobrogeanu Ghenea îi plăcea mult diminutivul Costică folosit de toți prietenii săi. O scrisoare către dr. Russel, care începe cu „Scumpul meu Djon” este iscălită Costică; cînd își anunță prietenii de apariția revistei România viitoare, iscălește misiva cu același nume. Această semnătură o putem găsi și în alte documente cuprinse în volumul Documente privind istoria României — Războiul pentru independență — vol. I, partea I-a (există, de asemenea, multe scrisori de la cunoscuți care i se adresează folosind acest nume). În lucrarea: Constantin Dobrogeanu-Gherea — Correspondență, despre care am mai amintit, găsim o epistolă a lui Constantin Stere, adresată lui Ghenea, care începe astfel: Dragă Costică; apoi o altă scrisoare din partea savantului de renume mondial, Emil G. Racoviță, care începe cu: Dragă Costică; marele Ion Luca Caragiale, soția lui Caragiale, Anton Bacalbașa, Constantin Bacalbașa, Ion Teodorescu, poetul Dimitrie Anghel și alți prieteni îi spuneau toți Costică.

Desigur, actul de naștere al lui Ghenea ar fi putut elucida problema. Dar pentru a-l obține, Ghenea ar fi trebuit să facă o călătorie în Rusia țaristă, lucru, desigur, imposibil. Cu ani în urmă arestat de autoritățile țariste pentru activitatea sa revoluționară, el parcursese un drum plin de suferințe prin vechea Rusie. De aceea cînd prietenul său, poetul Dimitrie Anghel, vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români, a stăruit ca marele critic să fie numit membru de onoare al Societății, întrebîndu-l în același timp dacă nu vrea să devie și membru activ, Ghenea a răspuns: „Cu mare plăcere. Dar Intruct, la Însciriere, statutele cer copia unui act de naștere — Înscirierea ar cere unele eforturi, pe care eu nu le-aș mai putea face”. (Cititorii care vor să cunoască întreaga scrisoare trimisă de Ghenea lui D. Anghel, o găsesc în Studii critice, vol. IV, pp. 84-86.)

Dar și fără respectivul certificat de naștere, credem că lucrurile sînt clare: Ghenea s-a numit Constantin Cass, așa cum a declarat el însuși savantului Nicolae Iorga și cum a confirmat Camera Deputaților care l-a încetăținit în 1890.

● Clio anunță ● Clio anunță ● Clio anun

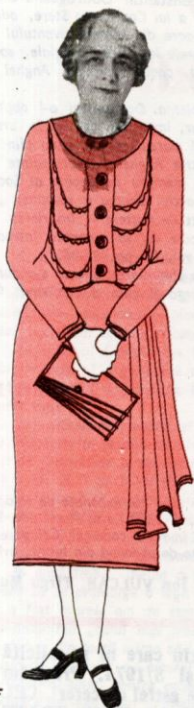
■ Tezaur din epoca bronzului

De curînd, Muzeul de Istorie din Tîrgu Mureș a intrat în posesia unor noi exponate de valoare. Este vorba de un mare număr de obiecte de bronz datînd din jurul anului 1300 î.e.n. Acest adevărat tezaur arheologic a fost găsit întîmplător de tractoristul Leonard Iosif, în raza comunei Călugăreni, județul Mureș, și conține topoare, seceri, cuțite, linguri, precum și obiecte de podoaabă din bronz, avînd o greutate totală de 12 kg.

Ion VULCAN, Tîrgu Mureș

Redacția primește numeroase scrisori și telefoane prin care ni se solicită diferite numere de revistă, inclusiv numerele 1, 2 și 3/1974. Precizăm că nu avem nici un fel de posibilități de a satisface astfel de cereri. CEL MAI BUN MIJLOC PENTRU A AVEA ASIGURATE LA TIMP TOATE NUMERELE DE REVISTĂ RĂMÎNE ABONAMENTUL. Nu uitați deci, să reînnoiți abonamentul dv. pînă la data de 17 a fiecărei luni. După cum știți, ABONAMENTELE se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, din instituții și de la sate. Cititorii din străinătate se pot abona prin „ROMPRESFILATELIA” — Serviciul Import-Export presă — București — Calea Griviței nr. 64-66, POB — 2001.

„DRAGOSTE FILIALĂ“ LA CURTEA REGALĂ

**Jurnalul
Simonei
Lahovary**

Istoria politică românească a anilor '20-'30 nu poate fi deplin cunoscută decât dacă acordăm atenția cuvenită nu numai faptelor și evenimentelor desfășurate oarecum „la lumina zilei”, ci și celor întimplate în culisele cercurilor conducătoare ale țării și desigur, în primul rînd, în culisele Casei Regale, în jurul căreia polarizau interesele, divergențele, conflictele și compromisurile care agitau, cu mai mare sau mai mică intensitate, virtuțile societății din acea vreme. Lipsa unei vieți autentice democratice conducea la situația în care factori de decizie se manifestau în această zonă de umbră, puțin sau deloc cunoscută, și nu pe tribunele unei activități politice publice: guvern, parlament, partide etc.

Înțelegerea acestei situații ne permite să sesizăm interesul pe care-l prezintă Jurnalul (1923-1936) Simonei Lahovary, rămas pînă acum în manuscris* și din care publicăm, începînd cu acest număr, cîteva fragmente.

Simona Lahovary (1881-1936) aparținea cercurilor celor mai influente ale protipendadei românești. Nepoată a generalului Jacques Lahovary, fiică a lui Alexandru Lahovary, ambil în repetate rînduri miniștri în guvernele conservatoare, înrudită prin mamă cu aristocrația Serbiei, soție a lui M. Sc. Pherekyde, deci verișoară a prințesei Martha Bibescu, Simona Lahovary a fost, decenii de-a rîndul și pînă la moarte, doamnă de onoare a reginei Maria.

Femele deosebit de inteligentă, posedînd o cultură aleasă și un gust artistic sigur, o cunoaștere îndelungată a persoanelor marcante din aristocrația Europei și multă intuiție psihologică, Simona Lahovary s-a aflat, în calitate de confidentă și subalternă directă a reginei Maria, într-o poziție privilegiată care i-a permis să-și exercite din plin talentele de observator perspicace.

Fragmentele din Jurnal ce vor vedea lumina tiparului au un dublu merit. Pe de o parte, ele oferă amănunte „de primă mînă” cu privire la evenimentele care au agitat Curtea Regală în perioada consemnată: abdicarea principelui Carol, boala și moartea regelui Ferdinand, lupta pentru lichidarea ascendentului cîștigat la curte de Barbu Știrbey, certurile în jurul regentei, urcarea pe tron a lui Carol II, conflictul dintre

* Biblioteca Centrală de Stat, Colecții speciale, cota 149/66.

acesta și Maria sau dintre ei și frații și surorile sale, formarea noului camarlari regal, raporturile Carol-Lupeasca, pregătirea dictaturii regale ș.a. Pe de altă parte, Jurnalul oferă o excelentă radiografie a mentalității, a felului de a gândi și a trăii a Curții Regale și a cercurilor din jurul Palatului.

Însemnările Simonei Lahovary sînt departe de a fi obiective, căci pretutindeni prejudecățile de castă își pun amprenta. Autoarea (ca și altă dată ducele de Saint-Simon) este participantă activă la intrigile și mașinațiunile de la curte, la toate conflictele dintre diferitele fracțiuni ale camarlarei. Partizană pătimășă (deși uneori nu lipsită de luciditate) a grupului avînd în frunte perechea regina Maria-Barbu Știrbey, apropiată de principesa (mai tîrziu arhiducesa) Ileana, într-o oarecare măsură de Elena și de Elisa Brătianu cu feblețe pentru Argetolanu și alții politicieni reacționari, Simona Lahovary nutrește o antipatie abia disimulată pentru Carol II și camarlara lui, este rezervată față de Maniu și Titulescu și direct ostilă lui Grigore Filipescu.

Cel mai surprinzător e faptul că această femeie cultă, care-l înțelege pe Proust (prietenul prietenilor ei Bibești), care-l apreciază pe Valery, pe Gide, pe Arthur Rubinstein, pe Picasso (chiar în anul 201), care e sensibilă la arta Italiei, Greciei sau Egiptului, se dovedește perfect impermeabilă la valorile spirituale românești (în treacă făcuse, tot Jurnalul e scris în limba franceză). Mănaștirile bucovinene sînt amintite ca o curiozitate exotică, Sadoveanu este un „literatur” pe care-l înregistrează indiferent la o masă, Enescu este frecventabil doar pentru că e soțul Marukăi Cantacuzino, Iorga e privit cu o condescendență, cînd amuzată, cînd ușor iritată; despre alte personalități ale culturii românești nu se amintește nimic (Goga apare doar ca politician amestecat în intrigile carliste).

Țăranii români sînt compătimiți pentru primitivismul lor de „mauvais ton”, cînd apreciați paternalist ca o reîncarnare a acelor „bons sauvages” din literatura iluministilor. Cît despre proletariat, însemnarea de la 8 ianuarie 1923 e concludentă: distinsa doamnă care tinjește după Paris găsește că muncitorii au pretenții prea mari. Hotărît, Simona Lahovary n-a înțeles nimic din suferința poporului român. Prăpastia de netrecut dintre acest popor și elita conducătoare apare cu o pregnanță deosebită în Jurnal, care e astfel demascator nu numai prin ceea ce spune, ci și prin felul cum spune lucrurile respective.

Poate nu e lipsit de semnificație faptul că ultimul eveniment important asupra căruia se oprește autoarea însemnărilor este prăbușirea unei tribune la Cotroceni în ziua de 8 iunie 1936, cu prilejul „sărbătoririi” a șase ani de la revenirea pe tron a lui Carol II. Moartea acelor tineri — victime ale indolenței și corupției — sacrificii pe altarul „apoteozelor regale”, încheie cu o pecete tragică o cronică de culise din care transcriem pentru prima dată în paginile Magazinului istoric o serie de momente revelatorii pentru identitatea acelei lumi de mult și pentru totdeauna apusă.

H. DONA

6 ianuarie 1923

Suveranii au plecat azi-dimineață spre Sinaia — într-un fel de vacanță. Aseară la 8 1/2 s-au împărțit cadouri la Cotroceni, eu am primit o stofă de rochie încântătoare, o eșarfă pentru Irène¹, o acuarelă (oribilă) care a aparținut ducesei de Coburg². Gusturile în materie de pictură ale familiilor regale mi se par jalnice — îmi amintesc de acea expoziție de acuarelă de la Londra, unde am fost împreună cu toată familia regală, inclusiv principesele Victoria și Elena, inclusiv însoțitorii centenari ai reginei Alexandra³, care cu bărbile și sprincenele lor enorme aveau aerul unor licheni preistorici. Acuarelele erau niște cromolitografii, spre entuziasmul regal!

8 ianuarie 1923

Am impresia că statul începe să nu mai aibă bani. Dar viața se scumpește pe zi ce trece; muncitorul vrea înoldeană sa câștige mai mult decît are nevoie. Mi-e foarte dor de Paris, de Londra ... și de toate locurile de pe pămînt.

4 martie 1923

Zilele trecute, am luat cea-tual la principesa moștenitoare⁴: un interior sobru Waring și Gillow. Primirea a fost pregătită cu multă atenție: calitățile de gospodină ale reginei Sofia⁵ s-au transmis fiicelor sale. Principesa părea avăntată; suferă

1) Irina Pherekyde: fiica autoarei Jurnalului.

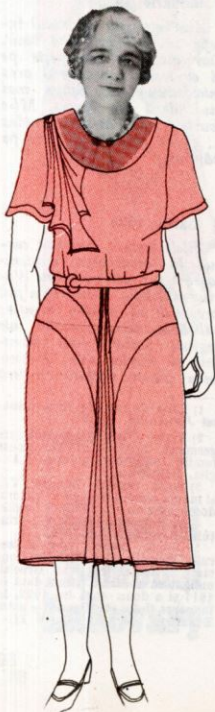
2) Veche familie domnitoare germană, înrudită cu numeroase familii domnitoare europene (Anglia, Belgia etc.).

3) Soția regelui Eduard VII și mama regelui George V; ultimul domnea pe atunci (1923) în Anglia.

4) Principesa Elena, soția prințului Carol (viitorul Carol II).

5) Mama Elenel, sora Kăiserului Wilhelm II și soția lui Constantin, fostul rege al Greciei, obligat să abdice o primă dată în 1917 și a doua oară în 1922, în favoarea fiului său George — soțul Elisabetei, sora lui Carol II.

foarte mult din cauza nenorocirilor familiei sale. Am aflat situația mamei sale: averea particulară a regelui Constantin a fost confiscată, din Grecia nici un ban, ea mai are 20 000 franci! Rezultatul logic este că foarte curând nu sosește și ea pe cap, împreună cu cele două fiice ale sale. În mai va veni și principele Paul. Regele României va trebui să-și întindă toată familia. Principeasa crede că imediat ce la Atena se va schimba guvernul se va normaliza și situația sa — regele George scrie disperat surorii sale că nu poate trimite nici un ban mamei lui. Nimic nu-i este permis. Au vrut să-l oblige să asiste la Te-Deumul de la 1 ianuarie, la cîteva zile după moartea tatălui său. În fața refuzului său, au obligat curtea să anunțe că e bolnav.

25 martie 1923

Primăvară și frământări politice. Camera seamănă cu vechile parlamente maghiare⁶. Eliminările din sedință se țin lanț. Printre mijloacele de discuție folosite se numără lichidele rău mirositoare. Grigore Filipescu⁷ conduce banda, aceste situații îl umplu de încântare. El atacă Constituția, pe Brătianu, și „camarila” de la Palat. Pentru unii fac și eu parte din ea. Manifestanții au strigat printre altele: „Jos Lahovăreasa, jos fața Simky”⁸, dar la „Procopoaia”⁹ au fost mai multe fluierături, a fost huiduită și personal pe cînd trecea în mașina curții regale. Alaltăieri la Barbu¹⁰, o bandă a spart geamurile — scriboase manifestări. Aceste nebunii care te fac să ridici din umeri pot duce la Dumnezeu știe ce. Liberalii au fost foarte nepricepuți, acum un an cînd au venit la putere, pînă și dușmanii lor îi vroiau.

Sinaia, 5 iulie 1924

Aseară, în Gara de Nord aștepta un lung tren regal. Erau cel puțin 15 vagoane și toată noaptea de-a lungul parcursului au fost mobilizați diverși factori responsabili, iar la sosire armata pentru a ne păzi. Nici n-ai zice că e vorba de un traseu de cîteva kilometri.

La Peris, maiestățile. Ior au urcat în tren venind de la

6) Aluzie la violentele conflicte din Parlamentul budapesta, înainte de primul război mondial.

7) Fiul lui Nicolae Filipescu, om politic (1886-1938), președinte al Partidului Conservator-Democrat.

8) În deceniul patru, Grigore Filipescu a fost printre acei oameni politici burghezi care s-au făcut cunoscuți printr-o atitudine antifascistă, antihitleristă.

9) Simky — diminutivul lui Simionel Lahovary (Jurnalul reproduce dezia manifestanților în limba română).

10) Irina Procopiu, doamnă de onoare a reginei.

11) Barbu Știrbey, mare latifundiar și capitalist, om politic care a exercitat o imensă influență (în bună parte ocultă) în timpul domniei lui Ferdinand și a regentei. Legăturile sale cu regina Maria au alimentat cronică scandalosă a vremii.

Scroviștea. Noi îi așteptăm pe o parte a căii ferate, cu covor roșu cu tot, ei au sosit pe partea cealaltă. Aghicitanții alergau care încotro — se mai întîmplă! Azi dimineață, la coborîre, o întîrziere inexplicabilă. De ce? Pentru că, deși regele are doi valeți, nu are cămașă. Și asta se mai întîmplă! Tîndrul lacheu Julius a alergat disperat după obiectul respectiv — bătrînul Neumann se mulțumește doar cu responsabilitatea. La vîrstă sa înaintată i se întîmplă destul de des să uite asemenea lucruri. Regina¹¹ rîde cu lacrimi, iar autoritățile așteaptă în mare fînă. La această oră matinală vremea e minunată. Imnul iese cam scremit. Oprise la biserică: „Mulți ani trăiască!”. Micul dejun: regina, principesa Mașca, principesa Ileana și Margareta Duncan sînt în costum național. Principele Gottfried de Hohenlohe-Langenburg¹² (alias Friedl) seamănă tot cu actorul Prince¹³ prusacizat.

Sovata, 20 august 1924

Transilvănenii m-au învitat la masă. Nu mă așteptam la un banchet, dar a fost. Colonelul Rădescu¹⁴ o suporta pe vecina sa, soția doctorului Sturza, care bineînțeles nu-l interesa deloc. Între domniile Maniu și Popovici am ratat mai multe feluri de mâncare servite încet și cu lungi pauze. Tenorul (transilvănean) de la Cluj a cîntat cu o voce frumoasă, prăjiturile erau excelente. Către miezul nopții ne-am ridicat de la masă — a fost deci o lungă apropiere

11) Regina Maria, născută la 3 octombrie 1875, fiica lui Alfred, duce de Edinburgh (fiu al reginei Victoria a Angliei) și a ducesei de Coburg (fiică a țarului Aleksandru II al Rusiei). În 1892 s-a căsătorit cu principele Ferdinand, moștenitorul la tron al lui Carol I.

12) Hohenlohe-Langenburg: vechi familie princiară germană.

13) Vestit actor al cinematografului mut francez, creator al unui personaj de auriu și prostănac (Rigadin).

14) Vitor general, om politic, prim-ministru (1944-1945), stabilit ulterior în străinătate.

cu acești domni din Transilvania. Ei vor să fie cordiali cu Palatul. Situația este mult mai puțin încordată decât acum doi ani. Maniu i-a spus lui Rădescu că atunci când regele îl va chema la putere îi va putea cere să colaboreze cu Iorga, cu Averescu, el este gata la orice propuneri.

Sinaia, 1 ianuarie 1926

Mă îndrept spre Peleşul plin de dezolare. Regina e prăbușită pe divan — mă aflu oare la Bicz acum 8 ani¹⁵. Povestește torturile din ultimele cincisprezece zile, cele și mai rele din ajun. Aflu adevărul pe care nu-l știam. Pe data de 12, principele a scris soției și mamei sale — fără emoție, liniștit, că nu se mai întoarce, că un principe are și el dreptul la fericire, că este dezgustat, descumărat în tot ceea ce a vrut să întreprindă și că renunță la tot. Dacă regina se teme de scandal, nu are decât să spună că a murit într-un accident de automobil sau că s-a înecat în lacul Maggiore! Sint îngrozită de inconștiența pe care o denotă această concepție romantică de manichiuristă. Nici un cuvânt de dușoie, de recunoștință sau de părere de rău, nimic pentru copil. Tatălui său, doar o scrisoare oficială și abdicarea sa motivată. După aceea, Hiott a fost trimis la Milano. De la regină mă duc la rege. Umerii săi prăbușiți exprimă durerea — vrea să se find tare în fața nemorocirii [...] Îmi spune că s-a înțeles cu Hiott: prima alternativă, principele să se întoarcă imediat; a doua alternativă, dacă refuză — să-l pună să semneze renunțarea pe care i-o dăce Hiott. Această grabă mă uimește, lucru pe care-l spun regelui. El obiectează că opinia publică, presa încep să facă zăvăl, că a vrut să evite ca problema să ia o întorsătură politică.

15) Se referă la dezolarea Mariei în urma escapadelor amoroase ale lui Carol, în timpul primului război mondial. Vezi și Magazin istoric, nr. 6/1967.

Hiott a telegrafiat „a doua alternativă”, ceea ce înseamnă că însuși principele forțază lucrurile. În timpul acestor lungi zile de așteptare și neliniște, regele a avut timpul să se convingă că nu poate să ceară fărîi o nouă experiență: principele recidivează prea des. A avut deci îngrozitorul curaj de a cere el însuși scoaterea din drepturi a fiului său. Opoziție furioasă a lui Iorga, care a discutat îndelung cu regina. Mihalache a vorbit cu distincție, Vaida Vologar, cu accente patologice, Prezan înăcrimat, Brătianu cerind tergiversarea, dar toți, în afară de Iorga, gata să-l susțină pe rege¹⁶. În acest timp, regina aștepta împietrită sentința. Principeasa [Elena] spera — în sine ea însăși deznădăjduită — salvarea principelui. Mama [regina Maria] care prima oară luptase cu furie, consideră acum că nu are dreptul să intervină. Atunci avea încredere, credea că pentru calitățile sale principele merită să fie salvat, că va aduce un serviciu fărîi — azi nu mai crede. Ea suportă reproșul mut al principesei care nu înțelege.

Sinaia, 2 ianuarie 1926

Un cer miminat. Zăpada se cerne ușor și rar — cite un fulg se anină din cînd în cînd de gene. Sus, disperarea este din ce în ce mai mare. Hiott a sosit aseară cu scrisori. S-a întîlnit cu principele, care la început a fost inconștient și insensibil; încetul cu încetul s-a trezit la realitate, în cele din urmă s-a emoționat, a plîns tot timpul, dar a rămas neclintit. Trei zile de luptă au fost aduse toate argumentele, vîltoarea a fost descrisă în culori negre. Principele foarte amabil cu Hiott; acesta i-a lăsat de fiecare dată timp de gîndire, mîhnit de triplul său rol de curier,

16) Scene din Consiliul de Coroană, convocat pentru a dezbate situația lui Carol. Vezi Magazin istoric, nr. 1/1967.

judecător și căldu. Nimic de făcut: ceea ce l-a costat cel mai mult pe principe a fost renunțarea la drepturile sale asupra copilului: „Oare mă cred chiar atât de decăzut?”, spune el cu naivitate. Principele insistă asupra faptului că femea¹⁷ nu are nici o vină — ca și prima dată¹⁸. Vrea să se înșele pe sine — e mult mai frumos să crezi că ai de-a face cu un inger. Scrisoare către regină: emoționat vorbește în sfîrșit de copil, de durerea lui, dar se consideră îndreptățit să procedeze așa cum procedează: n-a fost nicio dată înțeles, acțiunile sale au fost întotdeauna zădărnice, împiedicate etc. Regina îmi citește scrisoarea pe care i-a trimis-o ea (și la care vine acest răspuns). Îi spune toate adevăratele dure dar necesare: cit e de insensibil față de soție, tată și copil, ce frumoase îndatoriri ar putea redobîndi. „Dacă preferi mocrila, imoralitatea, atunci du-te, noi nu te mai putem ajuta, prin lume există o mulțime de drumuri. Disperată, zdrobită, eu — mama ta — care alături de luptă atît de mult pentru a te salva, nu-ți mai pot spune că vei găsi inima mamei tale așteptîndu-te la capătul ficăruia dintre drumuri”.

București, 7 ianuarie

Ieri a venit la dejun Argetoianu: „Scared”¹⁹... să fie oare exagerarea unui creier de politician? Pretinde că va lua naștere un curent carlist. „În ochii maselor: principele devine un erou pur și simplu, căci reprezintă un prețel în spatele căruia se ascund nemulțumirile din ultimii ani”²⁰. Mișcarea e periculoasă și are importanță mai ales din cauza

17) E vorba de Elena Lupescu.
18) Aluzie la Zizi Lambrino, cu care Carol a contractat o căsătorie morganatică în 1918.
19) Însălmîntat (limba engleză, în original).

20) Frazeele cuprinse între semnele citării aparțin celor cu care autorul stă de vorbă — în cazul de față Argetoianu.

luptelor politice. Ura împotriva lui Brătianu și a lui Barbu crește. „Oare aceștia doi sînt singurii de care trebuie să se țină seama în România?”. Pe scurt, situație gravă. Spun: care e remediul? Iată-l: înlăturarea grabnică a lui Brătianu. Punerea în loc a indiferentului, („Vă dați seama că sînt obiectiv”, spune el) și trimiterea lui Barbu în fruntea unei legății — din fericire postul de la Washington este liber. Sînt ușor uimită, uluirea mea crește cînd adaugă: „Acum citeva luni, regele i-a spus în mod confidențial lui Alexandru Emanuel: ce ați zice dacă l-aș trimite pe Barbu la Washington?”...

La Cotroceni, Hiott este tulburat de toate cîte năvălesc asupra lui din toate părțile. Mă întrebă în mod confidențial dacă poate vorbi des-

chis cu regina. Îl sfătuiesc să o facă, dănuind că este vorba de problema înlăturării lui Barbu. Vestea [venirii lui Hiott] o găsește pe deplin pregătită. Nu-i vorbesc reginei decât despre temerile lui Argetoianu.

24 august 1926

Sinaia, cer albastru, aer înviorător. Ultimele impresii ale familiei regale în ceea ce-l privește pe Carol²¹: amabil cu părinții, ostil față de soție, care nu-i mai este cea mai bună prietenă! Generalul Condescu a avut impresia că prințul voia să-i spună ceva, dar se abține. Regina se teme să nu-i fi venit iar ideea de-a divorța. În ochii lui, principesa [Elena] nu mai are nici o calitate [...]

Octombrie 1926

Regina pleacă în această călătorie²² [spre Statele Unite], cu un sentiment foarte simplu și netulburat de nici o îndoielă: pășeste spre apoteoză. Criticile de la noi — nimicuri fără importanță. Nu se critică oare totul, și poporul nu critică fiecare gest al suveranilor? Este atât de conștientă de acest lucru, încît optimismul ei nu poate fi alterat. Puțin lipsește ca să nu vadă în aceste critici niște dovezi de dragoste.

13 octombrie 1926, LEVIATHAN²³

Ziaristii sînt decenți. Poate că sînt bolnavi, știm eu că există un Dumnezeu! Cu toate acestea, în plecarea noastră există motive care să-i strînească. După ce în ajun

²¹ În ultimele luni, se făcuseră cîteva tentative de contactare a lui Carol la Paris, principalul emisar fiind generalul Condescu.

²² Vezi Magazin istoric, nr. 4/1971.

²³ Numele pachetului pe care călătorea Maria și sulta ei.

cinase cu familia²⁴, principelui Carol i-a venit ideea să-și însoțească mama la gardă. Luată pe nepregătite, ea a avut slăbiciunea de a accepta. Stupoarea a cuprins întreg peronul. Regina s-a aplecat spre Contele Jean de Castellane: „Să spunei cît mai apăsător că a fost afectuos și cordial, dar că în situația generală nu a intervenit nici o schimbare”. Este răvășită: în fața întregii familii reunite²⁵ (Marea Ducesă, Infanta etc.) principele a susținut o nouă versiune: că soția sa este cea care vrea să divorțeze și să părăsească imediat România, cu care nu se poate deprinde. El a făcut totul de comun acord cu ea, pentru a-i servi drept pretext principesei ca să ceară divorțul. [Carol] pretinde că [Elena] nu și-a ținut promisiunile și că a luat asupra lui toată vina, în speranța că și ea își va juca rolul.

Îți stă mintea în loc: te întrebi cine este nebun și cine minte?

București, 31 ianuarie 1927

În afacerea Carol, echivocul este la fel de puternic. Sub amenințarea unei regențe²⁶ care să dureze 15 ani, opoziția se transformă în carismă, fără entuziasm pentru persoana principelui, ci în convingerea — omenească, de altfel — că cui pe cui se scoate. Opinia generalului Lupescu, șeful Mareșului Stat Major: armatei îi poți impune toate soluțiile, cu condiția să vorbești ferm și să știi precis ce poziție adopți. Acest princip — căruia i s-au luat toate drepturile, care a fost lipsit de orice rang, dar pe care părinții îl caută și ministrii îl vizitează la Paris, care niciodată nu este ignorat cu desăvîrșire — trece pe

²⁴ La Paris, în drum spre S.U.A., Maria s-a întâlnit cu Carol, înainte de a se imbarca la Cherbourg pe bordul pachetului LEVIATHAN.

²⁵ E vorba de rudele cu care Maria s-a întâlnit la Paris.

²⁶ Fiind minor, Mihai a domnit în anul 1927-1930 sub un Consiliu de regență.

bună dreptate în ochii lumii drept un mort atît de îndoielnic încît e în stare să învie într-o bună zi. De asemenea lumea are impresia că s-a procedat cu prea mare severitate pentru o poveste de adulter. Aşa că dacă principale nu a furat de la aviație²⁷ — o hoție e oricînd ceva verosimil — totul nu-i decît o mașinație a lui Brătianu, care l-a influențat pe rege. Dincolo de toate aceste absurdități, cred că, dacă Brătianu ar fi vrut într-adevăr să-l salveze pe principe, ar fi putut s-o facă, dar lui i-au convenit cele întîmplate.

20 februarie 1927

Călătorie la Iași pentru bătăliile de război. De-a lungul timpului albe, scîldate într-o lumină strălucitoare, liniștea unui compartiment rezervat. La Iași războiul revine pentru mine la tot pasul, din fiecare pia-tră. Pe peronul gării așteaptă d-na Petrovici²⁸, care îl tot pisează pe un șef de cabinet săpăcit și care își dirijează militărește propria sa viață ca și a altora.

Singurul păcat al acestei femei și jumătate este diapa-zonul vocii sale. Am locuit la Olga Sturdza — biata Olga care își alungă amărăciunea făcînd sculptură! E talentată, dar de ce oare acest talent nu este dublat și de puțin gust? Casa seamănă cu rochiile pe care le poartă — rodul întîmplării. Toate mo-bilele astea urite, prea mici pentru niște camere prea mari, ar fi putut fi combinate altfel; se vede că puțin ti pasă. Greu mi-ar fi venit să am o mamă ca a ei: d-na Cantacuzino-Paşcanu are o înfățișare coluroasă, pînă as-pu de japoneză vopsit și ghemotocit în creștetul capu-lui. Gura pîngită trebuie că a fost bătrînicioasă de cînd

27) Referire la deturnarea unor fonduri destinate aviației, afacere care s-a mușamalizat repede, lăsînd să planeze serioase suspiciuni asupra lui Carol.

28) Soția profesorului de filo-zofie și omului politic I. Petro-vici.

s-a născut. E îmbrăcată în carouri cu galben și negru, deși i-a murit de cîrînd fra-tele. Vorbește la fel de repezit ca și fiică-sa, are aceeași înfățișare cam necioplită.

Teatrul din Iași ne pre-zintă o fermecătoare și de-modată sală de bal, stil Second Empire. Mădăruși roșii drapate, femei mondene înveșmîntate cum nici cu gin-đu nu gîndești la balurile publice din București. Supez cu toți acești oameni cu care nu am ce vorbi. Doamna St., într-o rochie cu crino-lind, stă în fața oglinzii și își aranjează buclele cu miș-cări de pasăre, pelticîndu-se și surzînd cu gingiile ei de cauciuc.

București, 27 martie 1927

Serată muzicală, la Legația Franței. Prințul Nicolae re-prezintă familia regală. Pă-cat de farmecul său tineresc, umbrit adesea de violență. Ieri a făcut din nou scandal cînd i s-a ciocnit mașina cu cea a generalului Mircescu, sub bolta de la Cotroceni. Din nefericire pentru el, ma-reșalul Anghelescu²⁹ venea în urmă. Opririle mai bruscă de-cît ar fi fost de dorit — toată lumea coboară. Furios, prin-cipele spune că un sergent ar fi trebuit să supravegheze acest loc periculos și că în calitatea sa de general, An-ghelescu ar fi trebuit să se ocupe de asta. Toate acestea i le spune foarte tare și cu foarte multă grosolanție. Mareșalul s-a plîns regelui și reginei, mă mir că nici unul dintre ei nu l-a obligat pe principe să-și ceară scuze.

București, 10 aprilie 1927

Astă-seară, răsfoind memo-riile contelui Rudolf Apponyi dau peste pasajul în care vorbește de sus despre Mus-et și Balzac: „Oamenii ăștia aveau un mare cursur, nu știau să se poarte în lume”. Snobismul nobilului conte

29) Generalul Anghelescu era mareșal al Curții Regale.

fișnește admirabil, masiv, cu un aer aproape religios. În-trînd într-un salon, scriitorul nu era [pe atunci] decît un animal ciudat. Azi toate „co-șneturile” se topesc după scriitori, dar ar trebui să i se explice contelui (care nu a prea înțeles) că și asta e tot snobism, dar în sens invers.

București, 3 iunie 1927

Cînd la Martha³⁰, impre-ună cu Argetoianu. Acesta pre-tinde că Brătianu crede într-adevăr într-o conspirație a lui Averescu, în pericolul unei lovături de stat. O gră-madă de baliverne, alimen-tate de legea stupidă prin care generalul [Averescu] a redevenit militar activ. Brătianu s-a angajat în urmă-toarea discuție:

— Generale, legea asta e o aberație.

— N-am dorit-o eu și nici nu am știut de ea la timpul respectiv; a da înafară acum după ce s-a făcut atîta vîlvă în jurul ei ar însemna a da dreptate celor care m-au acu-zat că urmăresc să instalez dictatura.

Brătianu a insistat, celd-lalt s-a încăpățînat după cum îi e obiceiul.

— Dacă persistați înseam-nă că ajungem la rupturi — a spus Brătianu.

— Fie atunci și ruptură.

— Cu toate consecințele ei?

— Cu toate consecințele.

Consecințele erau și de aceas-tă dată în mîna lui Brătianu. Îmbdat de putere, generalul și-a permis să uite acest lucru. Toți cei care guver-nează seamănă între ei: cît timp sînt la putere se simt invincibili, cît sînt pe pîrșite, totul merge bine: vîd scîldat în lumină tot ce au făcut, în schimb ceilalți observă ceea ce nu au reușit să facă. Dialogul amuzant al lui Arge-toianu mă face să mă gîndesc în continuare că Brătianu însuși l-a adus pe Averescu. De altfel, și el i-a amintit acest lucru. Brătianu:

30) Martha Bibescu, născută Lahovary, cunoscută scriitoare, verișoara autoarei Jurnalului.

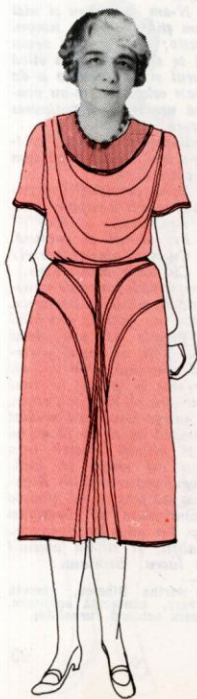
— Dragul meu, îți plac personalitățile Renașterii italiene? Eu îl admir pe Cezar Borgia, e un formidabil cap politic. Pe o scenă mai mare, ar fi făcut lucruri colosale; calitatea lui cea mai de seamă este că prevedea totul. (Și zimbând, Brătianu a adăugat) Nu mă compar cu Cezar Borgia, dar încerc să prevăd totul. Ei bine, trebuie să mărturisesc că există un lucru pe care nu l-am prevăzut: moartea regelui.

București, 4 iunie 1927

La zece seara sună telefonul — Martha

— Ai să rizi, dar Barbu e președintele Consiliului.

— Să rîd???

București, 5 iunie 1927

Îmi ajung la ureche: omul de pe stradă spune fără înconjur că regina și-a adus ibovnicul (de fapt folosește un cuvânt mai tare), glume proaste, zeflemeli, plus indignare. Nu mă interesează politica decît în măsura în care poate dăuna reginei. Asta e nenorocirea! Să fi innebunit Barbu? Împreună cu Brătianu, politicianul cel mai lucid din România? Lasă impresia că smulge una câte una pietrele de la temelie tronului. Să fi avut regina prea multe șanse de a deveni regentă? Groaznică bănuială. La fel de uluit ca și mine, Dumitru Ghica se întreabă dacă Brătianu nu a procedat așa din servilitate. Spune că a vorbit cu Barbu care părea descumpănit și care spunea: „Mi-e teamă că în loc să dreagă lucrurile, mai rău le-a stricat”. Cu alte cuvinte acest ministru s-ar fi format pentru treizeci de zile, pînă la alegeri care vor hotărî formarea noului ministru.

Alegeri libere... Ce se va întîmpla cu noi?

Sinaia, 3 august 1927

Regina îmi vorbește despre dezordinea în care se află hîrțile regelui: o scrisoare de la Averescu, o scrisoare de la o femeie, alături de însemnări, hîrtii de afaceri, un talmeș-balmeș. Scrisori de dragoste, relativ recente, de la o anume Henriette: „Iubitul meu scump”. Regina arde. scrisorile de la Martha! „Am fost generoasă și nu i-am vorbit despre ele”. Spune că sînt foarte literare.

Sinaia, 7 august 1927

Neliniștea politică s-a calmat. Maniu anodîn, Parlamentul în vacanță, armistițiu pînă la toamnă. Se zvonește că [principele] Nicolae și-a scos colții la Brătianu, după unii pentru că vrea un guvern național, după „dorința tatălui său”, după

alții din cauza problemei apanajului³¹. Am fost la Barbu — nu e de acord cu obiecțiile față de testamentul regelui (el e singurul care l-a văzut). Spune că regele nu lasă o avere foarte mare (cam 350 milioane), că regina nu va fi prea la largul ei, că principesa mamă este singura cu bani mulți pînă la majoratul fiului ei, deoarece ce cele șapte milioane pe care le capătă anual sînt destinate exclusiv fanteziilor ei. Comentarii indignate pe marginea articolului Marthei din *Illustration*³². Ce păcat! Ce lipsă de tact și de suflet! Pentru marea masă de cititori, regele va rămîne o zdreanță: articolul are cîteva lucruri adevărate despre regele Ferdinand — dar nu era momentul să le spună. Sînt dezolată.

Sinaia, 20 octombrie 1927

Regina a venit la masă. [Îmi relatează că], după spusele idiotei de Lotie³³, regina a fost trasă pe sfoară de întreaga bandă a lui Brătianu, din care aș face și eu parte! Asta e culmea! Regina citează și destăinuirile celor care i-au spus încă înainte de moartea regelui că ea va fi dată la o parte, că d-na Lupescu a fost scoasă în cale dinadins principelui Carol pentru a-l pierde, că restul dinastiei se va risipi și că, în spatele acestor lucruri, se află Brătianu, care vrea să ajungă președinte al Republicii. Pentru că nu a crezut și nu a acționat în consecință, se spune despre ea că e o regină oarbă, căreia nu trebuie să i se dezvăluie adevărul și care nu merită prieteni sinceri și dezințersați. Adevărul? Dumnezeu

31) Venitul asigurat membrilor unei familii regale, pentru a li se asigura un trai „conform rangului lor”.

32) E vorba de o evocare a regelui Ferdinand, apărută imediat după moartea sa.

33) Americanca Lotie Fuller, fostă dansatoare, devenind „prietenă de inimă” a Mariei a șantajat-o ulterior, sub amenințarea că-i publică confidențele.

știe care e adevărul pentru niște suverani cărora cei din jur le servea atât de multe adevăruri și toate cu patimă.

Sinaia, 22 octombrie 1927

Lungă plimbare de una singură. Dejun la Maruka³⁴. Biedermayer și tonuri ruginii pe mobile — afară arborii își fac datoria. O casă încărcată, dar fermecătoare; cele două scări interioare duc fiecare la câte o mansardă. Ea e absurdă și amabilă; uneori perfect logică. Nu-l poate suferi pe Barbu; ce a făcut din regină, cât a avut de profitat. Pe vremuri vedea în el un fel de Tristan, dar, de fapt, nu este decât întruchiparea perfectă a favoritului. Eu îl apăr: rolul pe care l-a jucat în război, serviciile aduse. Răul pe care l-a făcut s-a datorat situației în care se afla și nu lui personal.

După masă, Enescu a dispărut cu pisica — un sunet minunat de vioară se aude undeva departe.

Sinaia, 23 octombrie 1927

Regina îmi povestește că o secretară a lui Loie ar fi spus că aceasta va publica corespondența reginei, dar că e gata să renunțe în schimbul sumei de 2 000 lire sterline. Regina îi scrie lui Loie, fără ocolișuri, cerându-i un înscris prin care să se oblighe să înapoieze prin testament corespondența în chestiune. Loie neagă indignată povestea secretarei.

În legătură cu minunatele perle pe care le poartă la gât, regina ne povestește despre dragostea bolnavicioasă și crudă a reginei Elisabeta³⁵ pentru bijuterii. E ceva ce frizează monstruosul; în mai când pleacă la Balic pentru două zile, regina o lasă pe

Elisabeta să doarmă în camera ei de la Cotroceni, pentru ca regele să nu rămână singur, și-și ia cu dînsa toate caietele și scrierile. Elisabeta vine după ea la Balic. Mama ei îi spune:

— Aici mi-am văzut visul cu ochii.

Elisabeta îi ia mîna:

— Mie nu mi s-a împlinit nici un vis, singurul care mi se va împlini va fi atunci cînd voi avea diadema ta cu perle. Îți mulțumesc că mi-ai spus că mi-o vei lăsa prin testament.

Regina e uluită de această aluzie feroce la propria ei moarte („I live in that hope“³⁶) precum și de faptul că știe precis că nu a spus niciodată un asemenea lucru, deoarece avea intenția să lase diadema Ileanei. Brusc se dumirește: trebuie că a uitat la Cotroceni caietul în care își notase ce va lăsa fiicăruia prin testament. Într-adevăr, la București îl găsește pe o etajeră lingă pat. O dezgustă viclenia cu care i-a fost forțată mîna. Cu toate acestea, schimbă dispozițiile, dar Elisabeta s-a răzgîndit, vrea perlele pe care regina le-a cumpărat de la sora ei. Această tocmeală macabră e înspăimîntătoare.

Sinaia, 25 octombrie 1927

Familia Morris³⁷ a sosit aseară. Pe peronul gării, într-un frig îngrozitor, Maruka îl aștepta și ea pe Mihai. La cină d-na Morris își etalează brățările cu briliante, cerceii lungi, perlele — e ca o vitrină. După masă, ne citește fragmente din cartea ei în călătorie cu regina Maria. Cît îi place să se citească! De ieri, regina e la București. Nu știm nimic despre ceea ce se întîmplă acolo. Ridic telefonul. Barbu:

— Știi ce s-a întîmplat?

Aflu: Manolescu³⁸ arestat, complot carlist, Carol își revindică drepturile, toate scrisorile lui sînt la Manolescu, sînt amestecate și citeva oficialități. Nici Goga nu ar fi străin. Aversco spune că e o poveste lamentabilă, cu care nu e de acord, dar ce să faci! Nu s-ar fi întîmplat una ca asta, dacă era la putere.

Plimbare prin pădure cu Morris. Un om de treabă — dar dacă regina ar fi înțeleaptă n-ar fi dat interesele ei decât pe mîna unor oameni de calitate. A aflat că Lupeasca s-a săturat de Carol, că se plictisește. Cum nu știm încă nimic (era înaintea conversației mele cu Barbu) Morris și cu mine cădem de acord că probabil Carol nu va face nimic [pentru a reveni], că preferă viața pe care o duce! Considerațiile noastre psihologice s-au spulberat, din cauza incoerenței de caracter a lui Carol.

Morris îmi vorbește și despre corespondența dintre regină și Loie: bătrîna [Loie] e cinstită, crede că și-a luat toate precauțiile, cei din jurul ei s-ar putea să fie oameni de treabă, dar ziaristii americani stau de pe acum la pîndă și uneori, sînt în stare să fure documente. Morris însuși a văzut scrisori foarte compromițătoare cu diverse considerații ale reginei despre rege, care nu s-ar cuveni publicate.

A fost interceptată o scrisoare a Lupeascai către tatăl ei — pretinde că s-a despărțit de Carol. Toate acestea fac parte din joc. Regina a comis o imprudență, promițîndu-i lui Carol colecția de timbre a tatălui său, nu bănuia ce valoare are. Ceilalți copii au protestat. Furios, Carol i-a scris mamică-si o scrisoare foarte grosolană.

(Va urma)

Traducere de:
Alexandra VIFOR

38) Mihail Manolescu: politician de dreapta, a devenit mai tîrziu adept al „corporatismului” de tip mussolinian.

34) Maria Cantacuzino, soția lui George Enescu.

35) E vorba de fiica cea mai mare a reginei Maria, Elisabeta, căsătorită cu regele George al Greciei, de care s-a despărțit ulterior, locuind mai mult în România.

36) „Trăiesc cu această speranță”, (în limba engleză, în original).

37) Consul onorific al României la Chicago și multimilionar, Morris a contribuit pe plan financiar la organizarea vizitei în S.U.A. a reginei Maria. Simona Lahovary vorbește cu adept despre ei în diverse pagini ale Jurnalului.

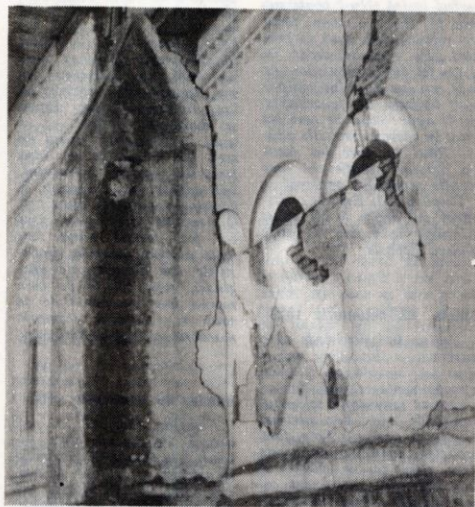
BISERICA FOSTEI MĂNĂSTIRI VERBILA

Descoperirea unor fotografii din anul 1907 ale fostei Mănăstiri Verbila — azi biserica satului cu același nume, mi-au stîrnit curiozitatea de a vizita acest monument care dăinuie de mai bine de patru veacuri. Biserica se află în județul Prahova, într-un cadru pitoresc în fostul codru al Verbilei.

Din pisania bisericii aflăm că a fost zidită în anul 1532 de Dragomir mare spătar, Toma banul și Caraci, al doilea vistier. Se pare că biserica este mai veche, probabil dinaintea de 1527, cînd i se întredă stăpînirea unui munte dăruit de Dragomir spătarul. În timpul domniei lui Radu Șerban și a lui Matei Basarab, marele spătar Pandă Filipescu i-a făcut diferite modificări și reparații.

Distrusă de cutremurul din 1802, mănăstirea a fost restaurată în anii 1803-1805 de egumenul Paisie de la Mănăstirea Sinaia din Ialmina (Grecia), cînd s-au refăcut biserica, zgrăvelile și zidul de incintă, precum și clopotnița. În anii 1934-1937, biserica a fost din nou restaurată de Comisia Monumentelor Istorice.

Monumentul — foarte cunoscut — a făcut obiectul a numeroase studii semnate de specialiști și istorici noștri. În 1915, cînd ministrul Cultelor și Instrucțiunii I.G. Duca a propus ca toate bisericile și mănăstirile fărăi anterioare anului 1834 să fie declarate monumente istorice

și puse sub ocrotirea legii, Virgil Drăghiceanu, conservator al Comisiunii Monumentelor Istorice își încheia un raport despre Mănăstirea Verbila astfel: „Și ca istoric și ca interes artistic, cred că schitul Verbila trebuie pus sub ocrotirea legii de conservare a monumentelor istorice”. În unele lucrări de specialitate, biserica Verbila este asemuită cu biserica Mănăstirii Plumbuita, alături de bisericile Mitropoliei, Cotroceni și Radu Vodă din București.

Din păcate, monumentul la care ne referim n-a mai fost îngrijit și astăzi se află într-o stare necorespunzătoare. Fotografia de mai sus este în această privință concludentă. Ne întrebăm însă: cei în drept nu cunosc valoarea portretelor ctitorilor și a voievozului Radu Paisie, a icoanelor pictate pe lemn cu inscripții în limba greacă și nestudiate încă?

Poate întrebărilor noastre forurile în drept le vor da răspunsul pe care-l așteptăm.

Sabina POPESCU

— Cititorii ne pot scrie fie pe adresa indicată, fie la căsuța poștală nr. 702, București.

— Atragem din nou atenția tuturor celor care ne scriu că manuscrisele și documentele anexe nu se înalopiază. În consecință, corespondenții noștri sînt rugați să-și păstreze copile corespunzătoare. De asemenea, ne vedem siliți să subliniem pentru cei care ne scriu de mină, adesea cu creionul și foarte neciți că vom răspunde mult mai puțin prompt decît corespondenților care nu ne pun probleme de descifrare a scrisorilor lor.

— Unii cititori ne pun — în aceeași scrisoare — zeci de întrebări de amănunt din istoria națională și universală. A le răspunde la fel de amănunțit ar însemna a redacta în fiecare lună încă cel puțin o revistă. Rugăm a ni se scrie concis și a ni se adresa eventualele întrebări numai pe marginea articolelor publicate.

HASDEU DESPRE CUZA

28 SAU 29?

Semnînd cu numele întreg, dar rugîndu-ne să transcriem doar inițialele, M.T. din București, ne trimite necrologul publicat de Columna lui Traian a lui Bogdan-Petriceicu Hasdeu — la moartea lui Alexandru Ioan Cuza. Transcriem cîteva aliniate: „Alexandru Cuza [...] demn de a fi în Panteonul Național a murit în goană pe pămînt străin;

A murit în goană pe pămînt străin dar în România trăiește împroprietărea sateanului;

A murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește autonomia statului;

A murit în goană pe pămînt străin, dar în România trăiește Unirea”.

ION TĂTARU din Giurgiu: „În unele lucrări am găsit scris Viet Nam; în altele Vietnam. Cum este corect?”. Ambele transcrieri sînt exacte și înseamnă, în traducere — „Țara Sudului”.

Aceiași corespondenți ne întreabă „Care este data exactă în care s-a încheiat asaltul Constantinopolului, deoarece în Manualul de istorie clasa XII este indicat 28 mai 1453, iar în alte lucrări 29 mai 1453”.

Majoritatea surselor indică această ultimă zi, 29 mai 1453, ca dată terminală cuceririi Constantinopolului de către oștile turce ale sultanului Mahomed II. Data marchează, totodată, și sfîrșitul Imperiului bizantin.

2 DOFTORI, 1 IPOHIRURG ȘI 1 SPIȚER

PICTORUL FOTOGRAF SZATHMARY

Judecătorul DORIN CLOCOTICI, doctor în drept din Constanța, ne trimite cîteva date, aflate în tomul IV, partea II din Analele parlamentare ale României editate în 1894, unde într-un Memoriu pentru lucrările Departamentului Treburilor din Lăuntru supus discuției Obștei Adunări în ședința din 27 decembrie 1833, sînt și cîteva mențiuni privind spitalul din Iași, pe care le reproducem, după scrisoarea corespondentului nostru:

„Spitalul din Esi, în Mănăstirea Sintului Spiridon, are încăpere de 100 crivaturi [paturi — n.n.] despărțite în două departamente.

La începutul anului s-au aflat bolnavi între-insul

în completarea articolului Carol Popp de Szathmary — primul fotoreporter de război (nr. 12/1973), DANIEL BELA din Cluj, ne trimite cîteva date suplimentare privind biografia acestui multilateral artist. Originari din comuna Peterfăja, o ramură a familiei de mici nobili maghiari Szathmary și-a adăugat patronimicul Papp („preot” în limba maghiară).

Așa cum consemnează și corespondentul nostru, date suplimentare despre Carol Popp de Szathmary se găsesc în lucrarea lui Árpád Árvay Exemplul strămoșilor, publicată în limba maghiară la Editura Kriterion, București, 1973, apariție consemnală și în revista noastră, nr. 3/1974.

RĂSPATA CREDINȚEI

I. M. NEDA din București; transcriem din scrisoarea dv.:

În timpul cît a fost pribeag în Transilvania, înainte de a lua domnia Munteniei, Matei aga din Brîncoveni (ca domn Matei Basarab) a avut în preajmă oameni care l-au slujit cu devotament. Printre aceștia erau și unii bolnavași care, după ce Matei a devenit voievod, și-au primit răspata credinței lor. Astfel, la 29 iulie 1633, Vasile din Stroiești (Gorj), devenit armăs, a căpătat de la Matei Vodă o carte domnească, prin care era scutit de diferite biruri și îndatoriri, între care: ade dimă den stupi, de goștină den oi și den porci, de cai de olac, de povoad, de merctie, de oale de sulgiu, de bănsuri, de iudei și de toate slujbele și mîncăturile cîte sînt peste an [...] căci au slujit Domnii meale pe într-alte țări streine, și tot cu dreptate, și unde a fost păsul și nevoia Domnii meale...”.

DIN CE CAUZĂ?

POPA M. NECULAI din com. Grișta, jud. Galați: „Abonat la Magazin istoric, nu am primit nici până astăzi numărul pe septembrie 1973. Întrebând la oficiul poștal, mi s-a răspuns că nu a fost expediat de la București. Din ce cauză?”

CONST. BUTNARU din com. Vlădeni, jud. Botoșani: „În comuna noastră nu s-a primit numărul 10/1973. Ce s-a întâmplat?”

Ca și în alte rinduri, transmitem întrebările Direcției poștei și difuzării presei.

PE URMELE UNUI ARTICOL

Istoriografia insurecției naționale antifasciste din August 1944 însumează sute și sute de lucrări. Dar, prin amplasarea și însemnătatea evenimentului, cercetarea atentă și competență a izvoarelor îl poate pune încă pe istoric în fața îneditului. Și, evident, acest inedit vine să completeze detalii, poate adăuga în sprijinul unei afirmații acei grăunte de adevăr în plus, alți de necesar progresului și adăncirii cercetării.

Despre forțele care au participat la pregătirea și desfășurarea insurecției — esențială cotitură în istoria României — motivele care le-au determinat să intre în acțiune, ca și despre rolul pe care l-au avut fiecare din acestea, revista noastră a scris în repetate rânduri și o va face și în viitor. În numărul din august 1973, Magazin istoric a publicat articolul intitulat: 23 August 1944: Marele eveniment s-a produs, semnat de Gelu Ureche. În prezentarea care îl precede se precizează: „Articolul de față abordează o zonă mai puțin cercetată, încercând să prezinte modul în care au reacționat diferitele organe represive și de informație ale regimului militar-fascist în momentul arestării celor doi Antonesci [...]. Prin-o acțiune politică asidua, înfruntând numeroase primejdii, comuniștii și celelalte forțe patriotice au determinat neutralitatea sau diminuarea ripostelor organelor represive ale aparatului de stat antonescian; în unele cazuri, chiar funcționari superiori din servicii cheie au fost atrași în activitatea de pregătire și desfășurare a diferitelor obiective ale insurecției”.

Așadar, alți redacția, cît și autorul, au atras atenția asupra faptului că materialul era doar o contribuție la o temă neabordată. Faptul că mulți dintre contemporanii evenimentelor și chiar unii dintre participanți sînt încă în viață, face posibil ca, cu ajutorul lor o serie de împrejurări, fapte, detalii să poată fi desigur, mai bine elucidate. Și așa cum ne așteptăm, corespondența pe marginea articolului a fost substanțială. Precizări și completări privind unele fapte prezentate în articol, conțin scrisorile trimise redacției noastre de către general-locotenent în rezervă CONSTANTIN ANTON, general-locotenent în rezervă PANTELIMON COMISEL, general-maior în rezervă OCTAVIAN RĂDULESCU, locotenent-colonel în rezervă TRAIAN BORESCU, și cea expediată de N. STĂNESCU.

Mulțumind tuturor celor de mai sus, redacția reamintește cititorilor că salutăm orice precizare, rectificări sau completări pe marginea articolelor publicate; colaboratorii noștri nu au desigur pretenția că prin articolele tipărite dau aprecieri definitive, exhaustive, cercetarea trecutului fiind o activitate continuă și de durată, iar istoria o știință care se îmbogățește necontenit.

O INIȚIATIVĂ LĂUDABILĂ

Dr. STANCIU STROIA din București: în primul război mondial, în septembrie 1916, în luptele de la Orlat, județul Sibiu, două companii din regimentul 2

Vilcea, au rezistat vitejește, timp de două săptămîni, împotriva a două regimente germane. În această înclăștare și-au jertfit viața 78 ostași români, care au fost înhumați într-un mormînt comun pe platoul Augur, din apropierea satului Fîntînele, comuna Săliște. În vara anului trecut, semnatulul scrisorii, originar din acest sat — împreună cu alți cinci foști conședinti — și cu sprijinul locuitorilor din Fîntînele și al Consiliului popular al comunei Săliște — au refăcut mormîntul în piatră. O placă comemorativă amintește jertfa eroilor căzuți pe aceste meleaguri pentru reîntregirea neamului.

NU AVEȚI DREPTATE!

E. VICTOR din Craiova, ne scrie laconic: „Nr. 11/1973, p. 28, col. 2 — nu Matteotti, ci Amendola”.

1. Ba Amendola, nu Matteotti, am fi noi tentați să-i răspundem. Este vorba de Giovanni Amendola care pentru atitudinea sa antifascistă a fost victimă a citorva atentate. Astfel, la 26 noiembrie 1923 este atacat de un grup de fuscii, printre care Albino Volpi și Amerigo Dumini, participanți ulterior la uciderea lui Giacomo Matteotti (Magazin istoric, nr. 3/1972). La 5 aprilie 1925, după o cuprindere jînă la Casa del Popolo din Roma, este din nou atacat. În iulie, același an, pe șoseaua dintre Montecatini și Pistola asupra lui G. Amendola are loc un nou atentat. Este grav rănit. Transportat în Franța, a decedat după cîteva luni (6 aprilie 1926).

2. Harta publicată în același număr (p. 47) ilustrează articole care se ocupă de anul revoluționar 1848 în cîteva centre din cadrul Confederației germane.

TRUPE SPANIOLE REPUBLICANE

Ing. IOAN VID RUS din com. Ucuș, jud. Bihor: „În lucrarea Drumul meu în fizică a fizicianului Max von Laue se vorbește de intrarea trupelor franceze și spaniole republicane în orașul Hockingen, la 23 aprilie 1945. Despre ce trupe spaniole e vorba?”

După înfrîngerea republicanilor spanioli refugiați în Franța, ei s-au constituit în unități de voluntari, care au luptat înrolate în 1939-1940 și apoi în mișcarea de Rezistență a poporului francez împotriva cotoptoriilor germani.

DECLARAȚIA DE INDEPENDENȚĂ

LEONTIEȘ GEORGI din satul Molid, jud. Suceava. Într-adevăr, Declarația de independență a S.U.A. a fost adoptată acum 198 ani (și nu 207 cum scrieți dvs.) la 4 iulie 1776, în timpul războiului de independență (1776-1783) purtat de coloniile nord-americane pentru ieșirea de sub dominația Angliei.

Declarația proclamă constituirea S.U.A. În 1787 a fost adoptată constituția (dr. primul președinte al S.U.A. fiind al. George Washington (vezi Magazin istoric, nr. 7/1971).

OSKAR BERGER și VICTOR POPOVICI din Siret, jud. Suceava: am transmis sugestiile dv. Consiliului Popular al județului Suceava.

NU STATUIE, CI MONUMENT

DUMITRU L. FLORESCU-GRECI din com. Matești, jud. Vilcea, precizează că Ecaterinei Teodoroiu îi este consacrat la Tr. Jiu nu o statuie, ci un monument (vezi nr. 11/1973).

STRICT ȘI DUPĂ LEGE...

Dr. VIRGIL VRACIU din Agafton, jud. Botoșani, ne trimite cîteva amintiri privind personalitatea dr. Petru Groza: „În 1921, ca student al Facultății de drept din Cluj, făceam practică în Directo-

ratul general al justiției din acest oraș. Într-o zi mă aflu în cabinetul președintelui directoratului, când a venit și dr. Petru Groza care în acea vreme era ministru al Ardealului. Tot în acest timp a venit și baronul Kemeny Pál care vroia să obțină o scutire de expropriere. Eu și președintele am vrut să părăsim biroul. Făcându-ne semn să răminem, ceea ce l-a cam încurcat pe baron, dr. Petru Groza a luat dosarul cu documentele acestuia și, în văzul nostru, a scris următoarele: «Comisia locală de expropriere și improprietății va proceda strict și după lege, fără nici un fel de părtinire».

SAVANTUL CELIBATAR

Prof. V.M. IOACHIM din București: „La vârsta mea de 83 ani îmi face o mare plăcere citirea revistei *Magazin Istoric*, unde aflu cu detalii lucruri știute și cele mai multe neștiute.

O nedumerire: din rubrica *Zimbete din cronică* (nr. 9/1973, p. 37), reiese că marele savant I. Newton a fost căsătorit. Or, în biografia I. Newton de I. Vavilov (Editura Științifică, 1964), la p. 19 găsim următoarele rânduri: «Ulterior, însă, când Newton s-a hotărât definitiv pentru cariera universitară, el a renunțat la intenția de a se căsătorii, iar mai jos: «Pînă la sfîrșitul vieții, Newton a întreținut raporturi de prietenie cu tovarăsa jocurilor sale din copilărie. Dacă aceasta a fost situația, poate era bine să se facă și această mențiune». Iată că am făcut-o!

CURSUL SAU PÎRÎUL APEI?

CONST. BURTEA, *înzădător pensionar din satul Vijlitoarea, com. Tătăranu, jud. Vrancea*: „La 18 noiembrie 1473 armata moldovenească, condusă de Ștefan cel Mare, s-a ciocnit cu armata lui Radu cel Frumos [...] la Cursul Apei (în fostul județ Rîm-

nicu Sărat). Pe ambele maluri ale Rîmnicului, în triunghiul format de satele Vijlitoarea — Martinești — pădurea Proca, de curînd au fost scoase la iveală mai multe proiectile din fontă masivă, în greutate de la 1 kg la 4 kg și care se găsesc în muzeul școlii din Vijlitoarea. Vă rog să precizați dacă nu cumva aici, pe teritoriul fostului județ Rîmnicu Sărat, la 25 km N.E. de orașul cu acest nume, s-a dat acea bătălie de la 1473, rîul Rîmnic fiind acel «Cursul Apei».

Locul luptei din 1473 nu este încă bine fixat în istoriografia noastră. Cronică anonimă (așa-zisul Letopiseț de la Bistrița) o localizează la Pîrlul Apei, dar un asemenea hidronim nu există. Într-o lucrare tipărită în 1957, prof. C. Cihodaru a ajuns la concluzia că Pîrlul Apei este, de fapt, alt nume al Mîlcovului Mare, un braț — azi dispărut — al râului Mîlcov. În zona satului Martinești s-au purtat în sec. XVIII lupte în timpul războaielor ruso-turce. Astfel s-ar putea explica proveniența ghiulelelor respective.

32 ÎN LOC DE 32!

După difuzarea numărului 3/1974 al revistei noastre, am primit o serie de scrisori și telefoane de la cititori prin care ni s-a semnalat că, la unele exemplare din acest număr, primele 32 de pagini au fost înlocuite cu 32 pagini din numărul anterior. Am adresat cuvenita sesizare conducerii Combinatului Poligrafic «Casa Științei» unde se tipărește revista noastră, care ne-a informat că această regretabilă defecțiune s-a produs datorită unei netașenții la Secția de Finisare. Conducerea C.P.C.S. ne-a asigurat că au fost luate toate măsurile pentru ca în viitor, în minile cititorilor să ajungă numai exemplare de bună calitate.

Nicolae MINEI

CE VOM CITI ÎN NUMĂRUL VIITOR

- „Horea a hotărât să-i elibereze pe ai lui”: relatările inedite ale unui ziar din Hamburg despre marea răscoală a moșilor
- 1618-1648: Transilvania dobîndește un prestigiu internațional
- Doi soli dintre Carpați la curtea regelui Suediei
- Clasa muncitoare — coloana vertebrală a izbînzii
- Ion Pas: fericirea de a trăi istoria
- Cu ochii la viitor, dar cu gîndul spre trecut: P.N.Ț. și P.N.L. în anii dictaturii antonesciene
- S-a întîmplat cîndva în Munții Banatului: un dramatic episod din istoria miliției
- Istorici britanici la ei acasă
- Șapte ani de război în secolul luminilor
- O tragică eroare judiciară: cazul sublocotenentului Ciulei
- Aviatorul erou A. Pokrskin evocă ultimele bătălii cu Luftwaffe
- D. D. Eisenhower — relatări de front
- Simona Lahovary despre clanul regina Maria — Barbu Știrbey

CONTENTS

OLIMPIU MATICHESCU May 1, 1939: The Communists in Front of the Royal Palace.....	2
PAUL CERNOVODEANU Legends of the City of Bucharest.....	12
VASILE MACIU The Romanian Diplomat Dumitru Brătianu (1818-1891).....	24
VASILE GR. BOBOCESCU and MARIAN ȘTEFAN 1937: An Unpublished Letter Addressed by the Communist Militant Lucrețiu Pătrășcanu to Iuliu Maniu, the leader of the National Peasant Party.....	38
MARIA LUISA RIZZATTI Leonardo da Vinci.....	47
PAUL CORNEA 130 Years since the First Issue of the Review "Propășirea".....	54
I. MINTȘ Maxim Gorki as a Historian.....	60
OCTAVIAN MĂRCELESCU and EUGEN PANIGHIANT Was Ovid Present When the City of Aegysus Was Stormed?.....	64
VASILE ȘIMANDAN An Interview of the West-German Historian Hans Hartl.....	68
MAGDA TOTU 1866: The Revolt of the Frontier Guard.....	70
D. D. EISENHOWER War Memoirs.....	73
A. M. OFRIM Recalling the Communist Elena Pavel Sirbu (1915-1943).....	84
SIMONA LAHOVARY "I Was Queen Maria's Lady-in-Waiting" (Extracts from a Diary).....	88

SOMMAIRE

OLIMPIU MATICHESCU Le 1-er Mai 1939: Les communistes devant le Palais royal.....	2
PAUL CERNOVODEANU Légendes de la ville de Bucarest.....	12
VASILE MACIU Le diplomate roumain Dumitru Brătianu (1818-1891).....	24
VASILE GR. BOBOCESCU et MARIAN ȘTEFAN 1937: Une lettre inédite envoyée par le mi-	

litant communiste Lucrețiu Pătrășcanu à Iuliu Maniu, président du Parti National-Paysan.....	38
MARIA LUISA RIZZATTI Leonardo da Vinci.....	47
PAUL CORNEA 130 ans depuis la parution de la revue "Propășirea".....	54
I. MINTȘ Maxim Gorki — historien.....	60
OCTAVIAN MĂRCELESCU et EUGEN PANIGHIANT Ovide à l'assaut de la cité d'Aegysus?.....	64
VASILE ȘIMANDAN Une interview avec l'historien ouest-allemand Hans Hartl.....	68
MAGDA TOTU 1866: La révolte des unités chargées de la garde des frontières.....	70
D. D. EISENHOWER Mémoires de guerre.....	73
A. M. OFRIM Evocation de la communiste Elena Pavel Sirbu (1915-1943).....	84
SIMONA LAHOVARY "J'ai été la dame d'honneur de la reine Maria" (Pages de Journal).....	88

СОДЕРЖАНИЕ

О. МАТИЧЕСКУ Первое мая 1939 г.: коммунисты у королевского дворца.....	2
П. ЧЕРНОВОДЯНУ Легенды города Бухареста.....	12
В. МАЦИУ Румынский дипломат Думитру Брэтиану (1818-1819).....	24
В.Г. БОБОЧЕСКУ, М.И. ТЕФАН 1937 г.: неопубликованное письмо коммунистического деятеля Луcrețiu Пэтрэшкану, обращенное к Юлию Маню, председателю Национально-Крестьянской Партии.....	38
М.Л. РИЗЗАТИ Леонардо да Винчи.....	47
П. КОРНЯ 130-летие основания журнала "Пропășirea".....	54
И. МИНЦ Максим Горький историк.....	60
О. МАРКУЛЕСКУ, Е. ПАНИГИЯНЦ Овидий при осаде крепости Егиссус?.....	64
В. ШИМАНДАН Интервью с западно-немецким историком Ханс Хартл.....	68

М. ТОТУ 1866: восстание пограничников.....	70
Д.Д.ЕЙЗЕНГОВЕР Военные мемуары.....	73
А. М. ОФРИМ Воспоминание о коммунистке Елена Павел Сырбу (1915-1943).....	84
С. ЛАХОВАРИ Страницы дневника.....	88

INHALT

OLIMPIU MATICHESCU 1. Mai 1939: Kommunisten vor dem Königspalais.....	2
PAUL CERNOVODEANU Legenden um die Stadt Bukarest.....	12
VASILE MACIU Der rumänische Diplomat Dumitru Brătianu (1818-1891).....	24
VASILE GR. BOBOCESCU, MARIAN ȘTEFAN 1937: Ein unveröffentlichtes Schreiben des Kommunistenkämpfers Lucrețiu Pătrășcanu an Iuliu Maniu, Präsident der National-Bäuerlichen Partei.....	38
MARIA LUISA RIZZATTI Leonardo da Vinci.....	47
PAUL CORNEA 130 Jahre seit dem Erscheinen der Zeitschrift "Propășirea".....	54
I. MINTȘ Maxim Gorki — Historiker.....	60
OCTAVIAN MĂRCELESCU, EUGEN PANIGHIANT Hat Ovid an der Belagerung der Festung Aegysus teilgenommen?.....	64
VASILE ȘIMANDAN Interview mit dem west-deutschen Historiker Hans Hartl.....	68
MAGDA TOTU 1866: Der Aufstand der Grenzjäger.....	70
D. D. EISENHOWER Kriegsmemoiren.....	73
A. M. OFRIM Erinnerungen an die Kommunistin Elena Pavel Sirbu (1915-1943).....	84
SIMONA LAHOVARY "Ich war Hofdame der Königin Maria" (Tagebuchblätter).....	88

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — București, P.O.B. — 2001

magazin istoric

București, intrarea Ministerului nr. 2, et. IV — Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, telefon 16 68 72, 15 16 68

REDACTORI: Ioan Dragomirescu, Ștefan Sorin Gorovei, Ioan Lăcustă, Vasile Șimandan, Marian Ștefan, Ioana Ursu, Domnica Zavolcinski
SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE: Valeriu Buduru
PREZENTAREA GRAFICĂ: Radu Ion Popescu
TEHNOREDACTOR: Anton Tănase
CORECTURA: Constanța Avram, Ana-Maria Șerbănescu

Apare lunar, se găsește de vânzare la chioșcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile poștale, factorii poștali, difuzorii din întreprinderi, instituții și de la sate. Prețul unui număr 5 lei, abonamentul pe 6 luni — 30 lei, pe un an — 60 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scintei” — București

LEONARDO
VINCI

